

**UNIVERZITA
KARLOVA**

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

**Silné a slabé stránky pěstounské péče v České republice
podhledem pracovníků OSPOD**

Bakalářská práce

Strong and weak points of foster care in the Czech Republic
from the point of view of child protection social workers

Bachelor thesis

Autor:

Jan Matura

Studijní obor: Sociální práce

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Hejnová, DiS., Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Kateřině Hejnové, DiS., Ph.D. za podporu, cenné rady, inspiraci a velkou trpělivost. Také bych rád poděkoval Mgr. Kateřině Cidlinské, Ph.D. za konzultování návrhu metodologie výzkumu. Rovněž děkuji všem sociálním pracovníkům a pracovnícím oddělení sociálně-právní ochrany dětí, bez jejichž účasti na výzkumu by tato práce nemohla vzniknout. V neposlední řadě také děkuji své matce, rodině a jiným blízkým za jejich podporu od počátku mého studia až k sepsání této bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 20. květen 2024.

.....
Jan Matura

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na popis silných a slabých stránek vybraných systémových aspektů pěstounské péče v České republice, jež byly identifikovány sociálními pracovníky OSPOD, kteří se v rámci vlastní praxe na úradech obcí s rozšířenou působností specializují na oblast pěstounské péče.

Svou bakalářskou práci jsem rozčlenil na část konceptuální (kapitoly 2-4) a část empirickou (kapitola 5). V druhé kapitole práce je čtenáři představena základní výstavba systému náhradní výchovy v České republice. V této kapitole je rovněž poukázáno na různé silné a slabé stránky současného nastavení tohoto systému s cílem zdůraznit roli a prospěšnost rozvoje institutů náhradní rodinné péče, a to především na pozadí interpretace sekundárních statistických a výzkumných dat. Třetí a čtvrtá kapitola této práce pojednávají o sedmi vybraných aspektech systému pěstounské péče v ČR, na které dále navazuje provedený kvalitativní výzkum.

Empirická část práce je soustředěna v první řadě na popis metodologie provedeného kvalitativního výzkumu, který proběhl v prosinci 2023 na dvou odděleních sociálně-právní ochrany dětí. Dále se tato část práce zaměřuje na analýzu dat, které byly získány metodou polostrukturovaných rozhovorů s jednotlivými pracovníky OSPOD, kteří se na odděleních sociálně-právní ochrany dětí specializují na oblast pěstounské péče.

Obecným cílem výzkumu bylo identifikovat silné a slabé stránky systému pěstounské péče v ČR na základě mapování, jakým způsobem sociální pracovníci OSPOD kriticky zhodnocují jeho jednotlivé systémové parametry.

Klíčová slova: náhradní výchova; náhradní rodinná péče; pěstounská péče; poručenství; pěstounství; vzdělávání; sociální ochrana; sociálně-právní ochrana dětí; sociální pracovníci OSPOD; kritická reflexe

Abstract

The presented bachelor thesis focuses on describing the strengths and weaknesses of selected systemic aspects of foster care in the Czech Republic, as identified by child protection social workers specializing in foster care field within their own practice at departments of social and legal protection of children at municipalities with extended competence.

This bachelor thesis can be divided into a conceptual part (chapters 2-4) and an empirical part (chapter 5). The second chapter introduces the reader to general structure of the substitute care system in the Czech Republic. This chapter also highlights some strong and weak points of the current configuration of this system, with the aim of highlighting the importance of role and benefits of substitute family care system, particularly against the background of the interpretation of secondary statistical and research data. The third and fourth chapter of this thesis discuss seven selected aspects of foster care system in the Czech Republic which are further elaborated through qualitative research.

The empirical part of the thesis delves into detailing the methodology of the qualitative research conducted in December 2023 in two departments of social and legal protection of children. Furthermore, this part of the thesis focuses on the analysis of data obtained through semi-structured interviews with individual child protection social workers specialized in the field of foster care.

The overarching aim of the research was to identify the strengths and weaknesses of the foster care system in the Czech Republic, based on the mapping how child protection social workers critically evaluate individual systemic parameters.

Keywords: substitute care; substitute family care; foster care; guardianship; fostering; education; social protection; social and legal protection of children; child protection social workers; critical reflection

Obsah

1. Úvod	6
2. Náhradní výchova	9
2.1. Výstavba systému náhradní výchovy v České republice	10
2.2. Ústavní péče	12
2.2.1. Kontext ústavní péče	14
2.2.2. Formy ústavní péče.....	17
2.3. Náhradní rodinná péče	21
2.3.1. Kontext náhradní rodinné péče.....	21
2.3.2. Formy náhradní rodinné péče	21
2.4. Shrnutí.....	25
3. Pěstounská péče v České republice	26
3.1. Legislativní ukotvení pěstounské péče v ČR	27
3.1.1. Legislativní kontext sociálně-právní ochrany dětí.....	27
3.1.2. Legislativní kontext pěstounské péče	27
3.2. Typy pěstounské péče	28
3.2.1. Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče	28
3.2.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu	29
3.2.3. Příbuzenská pěstounská péče.....	31
3.2.4. Pěstounské specializace	33
3.2.5. Otázka sjednocení některých forem náhradní rodinné péče.....	35
3.3. Proces zprostředkování pěstounské péče	36
3.3.1. Vyhledávání dětí vhodných pro pěstounskou péči	37
3.3.2. Nábor pěstounů	37
3.3.3. Prověřování pěstounů	39
3.3.4. Příprava pěstounů	39
3.3.5. Párování vhodných pěstounů a dětí.....	39
3.3.6. Současné chápání slabých stránek v procesu zprostředkování pěstounské péče	40
3.4. Doprovázející organizace.....	41
3.5. Vzdělávání pěstounů	42
3.5.1. Základní vzdělávání pěstounů v procesu zprostředkování.....	42
3.5.2. Kontinuální vzdělávání pěstounů při výkonu pěstounské péče	43
3.6. Podpora pěstounských rodin	45
3.6.1. Širší kontext finanční podpory pěstounským rodinám	45
3.6.2. Dávky pěstounské péče	46
3.6.3. Zaopatřovací příspěvek.....	48
3.6.4. Služby pro pěstounské rodiny.....	49
3.7. Legislativní návrhy	49
3.8. Konceptualizace výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče.....	50
4. Role sociálních pracovníků OSPOD v systému pěstounské péče	52
4.1. Sociální pracovník	52
4.1.1. Paradigmata sociální práce	53

4.1.2.	Reflexivní a defenzivní praxe.....	54
4.1.3.	Paradigmata a přístupy k praxi v kontextu empirické části.....	55
4.2.	Sociální pracovník OSPOD	55
4.2.1.	Agenda náhradní rodinné péče v kontextu úřadů obcí s rozšířenou působností.....	56
4.2.2.	Úsek pěstounské péče v kontextu úřadů obcí s rozšířenou působností	58
4.2.3.	Administrativní zátěž sociálních pracovníků jako zkoumaný aspekt pěstounské péče	58
4.3.	Shrnutí.....	59
5.	Empirická část.....	60
5.1.	Metodologie	60
5.1.1.	Kontext výzkumu	60
5.1.2.	Konstrukce výzkumné otázky	63
5.1.3.	Výzkumná strategie	65
5.1.4.	Charakteristika výzkumného vzorku	66
5.1.5.	Metoda sběru dat	69
5.1.6.	Metoda analýzy dat.....	69
5.1.7.	Limity výzkumu	71
5.1.8.	Etika výzkumu.....	72
5.2.	Analýza výsledků.....	72
5.2.1.	Průběh výzkumu	73
5.2.2.	Kritická reflexe systému pěstounské péče pracovníky OSPOD.....	74
5.2.3.	Silné a slabé stránky v procesu zprostředkování	76
5.2.4.	Silné a slabé stránky ve vzdělávání pěstounů.....	81
5.2.5.	Silné a slabé stránky v kontextu role doprovázejících organizací.....	84
5.2.6.	Silné a slabé stránky v kontextu typů pěstounské péče	86
5.2.7.	Silné a slabé stránky v legislativních návrzích	90
5.2.8.	Silné a slabé stránky podpory pěstounských rodin.....	91
5.2.9.	Administrativní zátěž sociálních pracovníků OSPOD	94
5.3.	Diskuze	95
6.	Závěr.....	99
	Použitá literatura	101
	Seznam tabulek	107
	Seznam příloh.....	108

Seznam použitých zkratek

DD	Dětský domov
DDŠ	Dětský domov se školou
DgÚ	Diagnostický ústav
HVO	Hlavní výzkumná otázka
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
OSPOD	Orgán(y) sociálně-právní ochrany dětí
PPPD	Pěstounská péče na přechodnou dobu
SVP	Středisko výchovné péče
VÚ	Výchovný ústav
ZDPP	Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče
ZDVOP	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

1. Úvod

Velký význam institutů náhradní rodinné péče (především pak pěstounské péče) pro kvalitní systém náhradní výchovy lze označit za téměř nezpochybnitelný. Toto tvrzení je možné podpořit řadou teoretických poznatků nebo výzkumných a statistických zjištění, která vypovídají o množství negativních dopadů ústavní výchovy na děti, potažmo celý systém. (např. Matějček a Langmeier, 2011; Kolouchová, 1992; Matějček et. al., 1997; Bowlby, 1982; LUMOS, 2018)

Přestože je výchova dětí v ústavech na základě množství výzkumných a statistických dat považována za nevhodnou, zůstává Česká republika dlouhodobě označována za jednu ze zemí s nejvyšším počtem dětí umístovaných do některé z forem ústavní péče (UNITED NATIONS, 2011; Varvařovský, 2013; UNICEF, 2019; EuroChild, 2019), a to navzdory ustanovením české legislativy, která pokládá využívání ústavních zařízení za krajní řešení situace ohroženého dítěte ve chvíli, kdy již byly využity všechny prostředky směřující k sanaci rodiny a zároveň nebyla dítěti nalezena vhodná forma náhradní rodinné péče. (Úmluva o právech dítěte, 1991; Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.) Ačkoliv ze statistik Ministerstva práce a sociálních věcí (dále také „MPSV“) mezi lety 2005 a 2023 vyplývá, že dochází k určitému snižování počtu dětí umístěných během roku do ústavních zařízení a naopak stoupá počet dětí umístěných do některé z forem náhradní rodinné péče, je počet dětí vyrůstajících mimo vlastní rodinu (potažmo v ústavní péči) stále poměrně vysoký. Děti v ústavních zařízeních končí z různých důvodů, ať už proto, že osiřely, byly odebrány z nevhodného rodinného prostředí nebo například proto, že se dopustily trestného činu, za který nejsou souzeny stejně jako dospělí. Vysoký počet dětí v ústavních zařízeních může být pravděpodobně zapříčiněn nedostatkem nerodinných (dítěti neblízkých) pěstounů. Z výše zmíněných statistik MPSV vyplývá, že počet pěstounů na přechodnou dobu a pěstounů vykonávajících dlouhodobou zprostředkovanou pěstounskou péči je velmi nízký, a to i přes fakt, že v rámci procesu transformace péče o ohrožené děti je pěstounská péče vnímaná jako vhodný nástroj deinstitucionalizace ústavních zařízení. (např. MPSV, 2009)

Tato bakalářská práce pojímá pěstounskou péči jako státem výrazně podporovaný institut náhradní rodinné péče, který má největší potenciál k efektivnímu zabezpečení kvalitní náhradní péče o děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní (popř. také širší) rodině, nejsou právně volné k osvojení a musely by za normálních okolností krátkodobě nebo dlouhodobě vyrůstat v ústavní péči. (srov. Kolouchová et. al., Matějček, 2002; Pazlarová, 2016; Řezáč, 2022)

Přestože můžeme pěstounskou péči považovat za poměrně efektivní způsob řešení situace dětí, které jsou z určitého důvodu vychovávány mimo vlastní rodinu, lze se domnívat, že je v tomto institutu (kromě nedostatečného počtu formálních pěstounů) řada problematických stránek, na nichž je v nadcházejících letech potřeba pracovat. Z tohoto důvodu je v této bakalářské práci pojednáno o sedmi vybraných aspektech pěstounské péče, které jsou v rámci její empirické části zkoumány optikou sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále také „OSPOD“), kteří se v rámci své praxe na úřadech obcí s rozšířenou působností pohybují v agendě náhradní rodinné péče se specializací na péči pěstounskou.

Cíl této bakalářské práce spočívá v *popisu vybraných aspektů stávajícího systému pěstounské péče včetně některých plánovaných změn a zjištění, jakým způsobem tento systém reflektují sociální pracovníci OSPOD specializovaní na pěstounskou péči v rámci agendy náhradní rodinné péče zajišťované při úřadech obcí s rozšířenou působností.*

Na základě výše formulovaného cíle lze předkládanou bakalářskou práci rozdělit na konceptuální část (kapitoly 2-4) a empirickou část (kapitola 5). Byť by se z rozložení kapitol mohla práce jevit nevyváženou, tvoří v ní empirická část zhruba polovinu celkového rozsahu.

V rámci konceptuální části práce dochází z hlediska řešerše primárních zdrojů k souhrnu základních informací z klíčové legislativy, metodických dokumentů, zpráv, odborných článků, příspěvků a sekundárních výzkumných a statistických dat. Řešerše sekundárních zdrojů představuje souhrn poznatků z nevýzkumných odborných statí, učebnic nebo internetových stránek.

Druhá kapitola, nesoucí název „Náhradní výchova“, přibližuje čtenáři obecnou výstavbu systému náhradní výchovy v České republice a na podkladu interpretace sekundárních statistických a výzkumných dat detailněji objasňuje smysluplnost rozvíjení institutů náhradní rodinné péče (především pak pěstounské péče). Kapitola zaměřená na náhradní výchovu rovněž reflektuje skutečnost, že systém náhradní výchovy je velmi spletitý a komplikovaný, proto jsou ve zjednodušené podobě čtenáři nastíněny pouze jeho klíčové obrysy a významné silné a slabé stránky. Na konci druhé kapitoly by měl být čtenář obeznámen nejen s obecnou podobou systému náhradní výchovy, ale také s relevancí tématu řešeného v této bakalářské práci.

Třetí a čtvrtá kapitola pojednávají o sedmi základních konceptualizovaných aspektech systému pěstounské péče v České republice, na které dále navazuje empirická část

práce. Pro potřeby této bakalářské práce bylo vymezeno těchto sedm aspektů: 1.) *typy pěstounské péče*; 2.) *proces zprostředkování pěstounské péče*; 3.) *vzdělávání pěstounů* 4.) *doprovázející organizace* 5.) *podpora pěstounských rodin* 6.) *legislativní návrhy*; 7.) *role sociálních pracovníků OSPOD v pěstounské péči*.

V abstraktu práce i v tomto úvodu lze často narážet na slova „systém“ nebo „systémový“. Těmi je obecně referováno na skutečnost, že se předkládaná práce zaměřuje především na to, jakým způsobem je v České republice pěstounská péče nastavena a realizována (popř. představuje některé zahraniční zkušenosti, kterými by se mohl současný systém potencionálně inspirovat). V práci není kladen velký důraz na psychosociální aspekty pěstounské péče, které představují řadu vztahových a psychologických výzev, se kterými se pěstouni dostávají do kontaktu v rámci vlastního výkonu pěstounství. Pokud jsou tyto výzvy v práci nastíněny, je to vždy především z důvodu vlivu, který na ně může mít nastavení jednoho ze systémových aspektů. V tomto ohledu není v práci opomenuta jistá míra komplementarity systémových parametrů a psychosociálních aspektů.

Výše představené aspekty pěstounské péče nelze v této bakalářské práci popsat komplexně, jelikož široce zasahují do různých kontextů. Vzhledem k tomu, že se tato práce orientuje převážně na systémové stránky pěstounské péče, je v rámci každého formulovaného aspektu specifikován okruh podtémat, na která navazuje výzkum v rámci empirické části práce. Výsledná konceptualizace výzkumných témat jednotlivých aspektů pěstounské péče je čtenáři představena v kapitole 3.8. (viz obsah).

Empirická část práce je zacílena na popis metodologie kvalitativního výzkumu, který byl realizován v prosinci 2023 na dvou odděleních sociálně-právní ochrany dětí. Kromě popisu metodologie dochází v této části práce také k analýze získaných dat a diskuzi výsledků.

Kvalitativní výzkum, který byl zrealizovaný v rámci této bakalářské práce, lze označit za tzv. „mapovací výzkum“, jehož cílem je především popis silných a slabých stránek, které byly identifikovány sociálními pracovníky v rámci polostrukturovaných rozhovorů. Výzkum si nekladl za cíl komplexní analýzy s návrhy možných řešení identifikovaných problémů. Jeho hlavním cílem je otevřít prostor pro formulaci dalších potencionálních výzkumných témat v oblasti pěstounské péče, popř. znovu upozornit na již poměrně dobře známé slabé stránky tohoto systému, které se v průběhu let nezdají být dostatečně aktivně řešeny.

2. Náhradní výchova

Ačkoliv pojem náhradní výchova (popř. náhradní péče) nemá v současném právním řádu České republiky svou explicitní definici, můžeme dle Řezáče (2022) v této věci hovořit především o souboru různých právních institutů, který slouží jako nástroj sociálně-právní ochrany dětí, jež je uplatňován v situacích, kdy dítě nemůže krátkodobě, dlouhodobě nebo trvale nadále setrvávat v podmínkách své původní biologické rodiny.

Náhradní výchova je dále členěna na ústavní péči a náhradní rodinnou péči. (Bubleová et al., 2021) Praktický rozdíl mezi těmito formami náhradní výchovy spočívá v míře přiblížení prostředí přirozenému rodinnému soužití. Jak je již patrné z názvu obou zmíněných forem, je právě náhradní rodinná péče tou, jež se přirozenému prostředí pro výchovu dítěte nejvíce podobá. (Smolíková, 2014)

V posledních několika dekádách vzrůstá kritika ústavní péče o děti, která je vnímána jako neefektivní, nákladná a v mnoha ohledech pro děti škodlivá. Náhradní rodinná péče bývá pak v porovnání s ústavní péčí považována naopak za efektivnější, levnější a především zdravější formu náhradní výchovy. V České republice se výzkumně negativními dopady ústavní péče na děti zabývali například Matějček a Langmeier (2011), o jejichž práci bude v kontextu náhradní výchovy specificky pojednáno v dalších podkapitolách.

K legitimizaci efektivity a celkové prospěšnosti náhradní rodinné péče rovněž přispívá právní řád České republiky. Občanský zákoník (2012) ustanovuje, že formy náhradní rodinné péče mají přednost před ústavními formami. Podobné ustanovení můžeme nalézt také v Úmluvě o právech dítěte (1991), která pokládá umístění ohrožených dětí do ústavních zařízení za krajní řešení jejich nepříznivé situace. Z různých výzkumných zjištění a právních ustanovení vyplývá, že v širším měřítku je odborníky i zákonodárci náhradní rodinná péče uznávána za vhodnou a žádoucí alternativu ústavní péče.

Následující kapitola bakalářské práce sleduje dva cíle. Prvním z nich je uvedení čtenáře do základní podoby systému náhradní výchovy v České republice. Tato kapitola si neklade za cíl systém náhradní výchovy představit v celé jeho možné šíři, ale pouze načrtnout jeho základní obrysy, v nichž má právě místo i pěstounská péče. Druhý cíl směřuje k validaci potřebnosti rozvoje oblasti náhradní rodinné péče, obzvláště pak pěstounské péče, a to na pozadí sekundárních statistických a výzkumných dat.

2.1. Výstavba systému náhradní výchovy v České republice

Jak již bylo nastíněno v první části kapitoly, je náhradní výchova rozdělována na ústavní péči a náhradní rodinnou péči. (Bubleová et al., 2021) Tyto dvě složky náhradní výchovy lze rozčlenit na další, již konkrétně definované, formy péče. Systém náhradní výchovy není ve své podstatě, co do výčtu a popisu základních principů fungování jednotlivých forem péče, příliš složitý. Relativní komplikovanost systému můžeme nalézat ve chvíli, kdy na jeho základní výstavbu nahlédneme v širším legislativním, resortním a praktickém kontextu. Při bližším pohledu na tyto souvislosti můžeme v systému náhradní výchovy nacházet několik potencionálně problematických aspektů.

Systém náhradní výchovy je opředen poměrně hustým legislativním rámcem, který zahrnuje prameny různé právní síly a věcné orientace. U ústavní péče se můžeme specificky setkávat se značnou diverzitou klíčového legislativního zajištění jejích jednotlivých forem. To v praxi znamená, že některé instituce, v nichž probíhá ústavní péče o ohrožené děti, mohou být zabezpečovány jinými zákony a vyhláškami než jiné. Tato diverzita je zapříčiněna především odlišnou resortní příslušností jednotlivých forem ústavní péče, které jsou roztrženy do gescí tří různých ministerstev. Konkrétně se jedná o Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále také „MŠMT“) a Ministerstvo zdravotnictví (dále také „MZ“). (MPSV, 2009)

V rámci výstavby systému náhradní rodinné péče se s podobnou mírou legislativní a resortní rozmanitosti příliš nesetkáváme. V této části systému náhradní výchovy můžeme narazit na určitou míru splynutí praktické náplně některých forem péče. V takovém případě je do jisté míry možné zabývat se otázkou, zda některé formy náhradní rodinné péče jsou skutečně v systému potřebné. Řezáč (2022) hovoří například o téměř identické praktické realizaci pěstounské péče a poručenství, jež se odlišují v podstatě pouze v rozsahu práv.

Podoba systému náhradní výchovy v České republice, se kterou tato kapitola dále pracuje, je souhrnně zobrazena v tabulce 1 na následující straně. V dalších podkapitolách bude pozornost věnována nejen popisu základních parametrů jednotlivých forem ústavní péče a náhradní rodinné péče, ale také zdůraznění některých slabých míst v celém systému náhradní výchovy, z nichž některé již byly zčásti dříve nastíněny.

SYSTÉM NÁHRADNÍ VÝCHOVY V ČR		
ÚSTAVNÍ PÉČE		
FORMA PÉČE	RESORT	KLÍČOVÁ LEGISLATIVA
Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	MPSV	Zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí
Domovy pro osoby se zdravotním postižením		Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách
Dětské domovy pro děti do tří let	MZ	Zákon 372/2011 Sb. o zdravotních službách
Dětské domovy	MŠMT	Zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné činnosti
Diagnostické ústavy		
Výchovné ústavy		
Dětské domovy se školou		
Střediska výchovné péče		Vyhláška 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče + Zákon 109/2002 Sb.
NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE		
FORMA PÉČE	RESORT	KLÍČOVÁ LEGISLATIVA
Osvojení (adopce)	MPSV	Zákon 89/2012 Sb. Občanský zákoník
Poručenství		
Péče jiné osoby		
Hostitelská péče		Zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí
Pěstounská péče		

Tabulka 1: Systém náhradní výchovy v ČR

2.2. Ústavní péče

Pojem „ústavní péče“ lze chápat ve dvou významových rovinách. První významová rovina tohoto pojmu zahrnuje dle Matouška (2016) širší komplex zařízení, jež jsou určena pestré paletě různých cílových skupin. V tomto případě bychom do ústavní péče nezahrnuli pouze specifické instituty ústavní péče o ohrožené děti, ale také některé pobytové sociální služby, nemocnice, hospice nebo třeba vězení. Druhou významovou rovinou tohoto pojmu je jeho užší uchopení a limitace na specifický okruh ústavních zařízení, ve kterých v nějaké formě probíhá ústavní péče o ohrožené děti.

V případě užší významové roviny se lze, především v rámci starších zdrojů, setkat s pojmem „náhradní výchovná péče“, který například Kukla a Schneiberg (2016) definují jako způsob zajištění náhradní péče o dítě, které nemůže vyrůstat ve vlastní rodině, být v pěstounské péči nebo z různých důvodů osvojeno. V tomto případě lze chápat pojem „náhradní výchovná péče“ jako nejužší pojem pro souhrnné označení zařízení, ve kterých je zajišťována péče o ohrožené děti.

Pojem „ústavní péče“ může být také využíván ve spojení (popř. zaměňován) s pojmem „ústavní výchova“, který ovšem v rámci svého záběru limituje ústavní zařízení pro ohrožené děti především na ta, která jsou definována v zákoně 109/2022 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči. (Matoušek, 2016) Tato definice by v sobě ovšem nezahrnovala další ústavní zařízení, v nichž může být soudně nařízena ústavní výchova. V tomto kontextu by se mezi tyto instituce nemohla zařadit například zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, domovy pro osoby se zdravotním postižením nebo dětské domovy pro děti do tří let.

Ačkoliv je dle výše prezentovaných definic pojem „náhradní výchovná péče“ pravděpodobně nejužším označením pro instituce určené ohroženým dětem vyrůstajícím mimo vlastní rodinu, budou v této práci všechny ústavní zařízení pro tyto děti konceptualizovány pod zastřešující pojem „ústavní péče“. Důvodem je především časté využívání tohoto pojmu v odborné literatuře zaměřené na problematiku náhradní výchovy a přehlednost textu.

Děti mohou být do ústavních zařízení umístěny na základě různých soudních nařízení. Významnou část tohoto systému tvoří především nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Kromě toho se tyto děti mohou v zařízeních ocitnout také na základě předběžného opatření nebo výchovného opatření. (např. Zákon 359/1999 Sb.)

Ústavní výchova může být dle nového občanského zákoníku (2012) u dítěte soudně nařízena, nemohou-li o něj z vážného důvodu jeho rodiče řádně pečovat. Takový krok lze učinit až ve chvíli, kdy všechny ostatní postupy směřující k sanaci rodiny selhaly a zároveň nebylo možné dítěti zajistit péči v některé z forem náhradní rodinné péče. Dále tento zákon ustanovuje, že majetkové poměry nesmí být důvodem pro umístění dítěte do ústavní výchovy.

Soud v rámci rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy určí zařízení, do kterého bude dítě umístěno. Takové zařízení by mělo být v ideálním případě co možná nejbližší k bydlišti jeho blízkých osob a být v souladu s dalšími blíže nespecifikovanými zájmy dítěte, které soud zjišťuje v součinnosti s orgány sociálně-právní ochrany dětí. (Zákon 89/2012 Sb.) Nový občanský zákoník přitom neuvádí ani demonstrativní výčet konkrétních zařízení, ve kterých může soudem nařízená ústavní výchova probíhat. Odpověď na to, v jakých zařízeních může být ústavní výchova nařízena, by bylo možné nalézt ve zvláštních právních předpisech, jež budou blíže specifikovány později (popř. viz tabulka 1).

Nový občanský zákoník (2012) dále ustanovuje, že ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu tří let. Soud má možnost tuto dobu opakovaně prodlužovat o další tři roky, pokud stále existují důvody pro nařízení ústavní výchovy. Ústavní výchova trvá nejdéle do dovršení zletilosti a v určitých případech ji lze prodloužit až o jeden rok po jejím dovršení. Soud je také povinen rychle zareagovat ve chvíli, kdy důvody pro nařízení ústavní výchovy pominou nebo existuje určitá možnost, že by péče o dané dítě mohla být zajišťována jinou než ústavní formou. Tyto skutečnosti soud zjišťuje také v součinnosti s orgány sociálně-právní ochrany dětí, a to vždy v období minimálně jednou za 6 měsíců.

Specifickým právním institutem, jež bývá často spojován s ústavní výchovou, je tzv. „ochranná výchova“. Tyto dva instituty mají především společná některá ústavní zařízení, v nichž mohou být obě formy prakticky realizovány. Rozdíl mezi nimi spočívá v první řadě v jejich účelu a v druhé v jejich legislativním a justičním zajištění. Na rozdíl od ústavní výchovy, která je nařizována v rámci občanskoprávního řízení podle zákona 89/2012 Sb. občanského zákoníku, je ochranná výchova ukládána jako ochranné opatření v rámci trestněprávního řízení podle zákona 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže.

Ochranná výchova je podle zákona 218/2003 Sb. ukládána z důvodu zanedbané výchovy mladistvých, kteří se na základě toho dopustili provinění (označení pro trestný čin spáchaný nezletilým), ale nejsou souzeni jako dospělí, jelikož nebyli z důvodu věku, rozumové a mravní vyspělosti schopni plně vyhodnotit protiprávnost svého jednání. Ochranná výchova tedy není, na rozdíl od ústavní výchovy, ukládána nezletilým všech věkových kategorií, ale

pouze těm, které zákon o soudnictví ve věcech mládeže (2003) chápe jako mladistvé, což jsou nezletilí, kteří v době spáchání trestného činu dovršili 15 let, ale zároveň nedovršili 18 let. Ochranná výchova může být v individuálních případech uložena i ve věku nad 18 let, a to v situaci, kdy je prokázáno, že rozumová a mravní vyspělost není úměrná věku pachatele.

Ústavní nebo ochranná výchova nejsou jedinými opatřeními, která vedou k umístění dítěte do ústavního zařízení. Jelikož je tato práce primárně soustředěna na instituty náhradní rodinné péče (resp. pěstounské péče), budou ústavní a ochranná výchovna považovány za stěžejní nástroje, jež jsou v systému sociálně-právní ochrany dětí pro tyto účely využívány.

2.2.1. Kontext ústavní péče

V úvodu této kapitoly bylo krátce zmíněno, že ústavní péče je obecně vnímána jako nevhodná forma náhradní výchovy. Mezinárodní i tuzemská legislativa reaguje na tento úzus tím, že využívání ústavní péče pokládá za krajní řešení nepříznivé situace ohrožených dětí. Tuzemská legislativa rovněž stanovuje, že úsilí o sanaci rodiny nebo umístění dítěte do náhradní rodinné péče, mají vždy přednost před automatickým nařízením ústavní výchovy (popř. uložením ochranné výchovy). Teprve, když tyto snahy selžou, může být přistoupeno k umístění dítěte do některého ústavního zařízení. (např. Zákon 89/2012 Sb.) Důvod takového nahlížení na formy ústavní péče může pravděpodobně pramenit z celé řady výzkumných a statistických dat, z nichž jednoznačně vyplývá škodlivost a neefektivnost této formy péče o děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině.

V případě kritiky ústavní péče je možné nacházet výzkumy zaměřené na různé problematické aspekty. Jednoduše lze říct, že se jedná o kritiku ústavní péče z hlediska dopadů na cílovou skupinu (tj. ohrožené děti) a z hlediska dopadů na systém jako takový (především na oblast veřejných financí).

Z hlediska nákladů může být ústavní péče považována za jednu z nejdražších forem péče o ohrožené děti ve srovnání s formami náhradní rodinné péče. Jedno dítě v ústavní péči stojí stát ročně až 778 tisíc korun. Pěstounská péče na přechodnou dobu je o poznání levnější, když v průměru stojí stát pro jedno dítě 424 tisíc korun ročně. Nejvýhodněji se finančně jeví dlouhodobá pěstounská péče, která vyjde stát na „pouhých“ 244 tisíc korun ročně. (LUMOS, 2018)

Ze systémového hlediska je kromě dopadů na veřejný rozpočet velmi problematická dříve zmiňovaná resortní a legislativní roztržičnost forem ústavní péče. Tato nejednotnost činí systém ústavní péče nepřehledným. Kromě toho se také může kvalita a celkové principy výkonu ústavní výchovy (popř. jiných soudních nařízeních) poměrně lišit a rovněž může docházet

k určitým kompetenčním nesouladům, a to zvláště tam, kde jedno zařízení zajišťuje více forem ústavní péče naráz.

Z hlediska dopadu na cílovou skupinu ústavní péče (ohrožené děti) se míra škodlivosti různí podle toho, v jakém věku a po jak dlouhou dobu byla ústavní péče vykonávána. Kromě toho jsou celkové dopady ovlivněny i celou řadou dalších individuálních faktorů. (Mühlpachr, 2001)

Přelomová zjištění přináší výzkumy Matějčka a Langmeiera (2011), kteří popisují fenomén psychické deprivace v dětství mimo jiné právě v návaznosti právě na ústavní péči. Psychická deprivace (dlouhodobé neuspokojení základních psychických potřeb) má podle nich negativní vliv především na raný vývoj dětí, které vyrůstají v ústavní péči v období od jednoho do třetího roku života. Dle dalších zjištění může dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení v dětství vést k opožděnému vývoji v rovině psychického vývoje (intelekt, motorika, řeč, osobnost, výskyt duševních onemocnění a poruch), fyzického vývoje (především růst), ale také v rovině sociální (větší riziko nízké úrovně sociálního uplatnění, kriminality nebo bezdomovectví).

Pro děti (především do tří let věku) je velmi důležitá přítomnost stabilní primární pečující osoby. V opačném případě může docházet k rozvinutí poruch attachmentu (teorie citové vazby), což může vést k řadě problémů v sociálních vztazích po celý život jedince. (Bowlby, 1982)

Dalším okruhem negativních důsledků na systém i ohrožené děti jsou sociální dopady. Jedná se především o oblast bydlení, zaměstnání, kriminality, využívání transferů a jiných forem státní i nestátní podpory.

Ústavní péče je na základě dlouhodobě sbíraných dat spojována s vysokým výskytem sociálně-patologických jevů u těch, jež ji po dosažení zletilosti opouštějí. (Večerka et al., 2000) Jedním z velkých témat ústavní péče je proto situace mladých dospělých po jejím opuštění. Děti, které vyrůstaly v rodinné formě náhradní výchovy nebo ve standardních rodinných podmínkách, mají oproti dětem vyrůstajícím v ústavní péči lepší podmínky pro životní start v období mladé dospělosti. Lidé po opuštění ústavní péče jsou naopak velmi často závislí na podpoře státu ve formě sociálních dávek. (MIMO DOMOV, 2015) Dle statistik je pouhá desetina dospělých po ukončení ústavní péče schopna se plně začlenit do běžného života. (Horáková et al., 2006)

Výzkum provedený Ministerstvem vnitra České republiky ukazuje, že se více jak polovina dospělých lidí po opuštění ústavní péče dopustila trestné činnosti. (MVČR, 2007)

Z výše prezentovaných sekundárních statistických a výzkumných dat vyplývá, že ústavní péče má celou řadu vážných dopadů, které se promítají do všech aspektů vývoje i celého života těch, kteří si touto formou náhradní výchovy prošli. To v konečném důsledku činí řadu výdajů také samotnému státu.

Politováníhodným faktem je, že ačkoliv po poměrně dlouhou dobu existuje ve veřejném prostoru jistá míra povědomí o negativních dopadech ústavní péče, byla a je Česká republika dlouhodobě označována za jednu ze zemí, ve které je nejvyšší počet dětí umístovaných do některého z ústavních zařízení. (UNITED NATIONS, 2011; UNICEF, 2019; EuroChild, 2019)

Od roku 2013 probíhá v České republice snaha o transformaci systému péče o ohrožené děti. Jedním z mnoha cílů této transformace je pokles celkového počtu dětí v ústavní péči, a to především posílením oblasti náhradní rodinné péče a důrazem na prevenci odebrání dětí z péče rodičů. (MPSV, 2009) Snaha o posílení systému preventivní péče o ohrožené děti, která povede k menšímu počtu odebíraných dětí ročně, se pro stát jeví jako 15-40x levnější než umístění dítěte do ústavního zařízení. (LUMOS, 2018)

Dlouhodobým cílem transformace ústavní péče je rovněž dosažení co možná nejvyšší míry tzv. deinstitutionalizace. Tu definuje Kubalčíková (2013) jako *postupné změny*, jejichž primárním cílem je dosažení snížení počtu ústavních zařízení a přesměrování péče do komunitní a individuální roviny s posílením role neformálních pečujících.

V kontextu ústavní péče je jednou z možností, jak deinstitutionalizaci v této oblasti výrazně podpořit, právě rozvoj náhradní rodinné péče, především pak pěstounské péče. Podle mého názoru je úplná deinstitutionalizace spíše utopickým ideálem, ke kterému se lze v různé míře přiblížit, ale stále bude existovat určité procento lidí, kteří budou ústavní péči z různých důvodů vystavováni. (srov. Matějček a Langmeier, 2011) Rovněž se domnívám, že pro úspěšný proces deinstitutionalizace nestačí pouze zvědomění její prospěšnosti, ale znamená to také vyvolávání mnoha parciálních a postupných změn, které zasahují do širšího systémového a celospolečenského kontextu a vyžadují velké množství času a zdrojů.

Statistická data vydávána MPSV v letech 2005 až 2023 bohužel ukazují, že navzdory snaze o prevenci odebrání dětí z rodin, počet dětí žijících mimo vlastní rodinu stále stoupá. Zároveň ovšem mírně klesá počet dětí žijících v institucionálních zařízeních a mírně stoupá počet dětí žijících v náhradní rodinné péči. I přes mírné zlepšení situace je možné konstatovat, že počet dětí žijících mimo vlastní rodinu v ústavní péči je v evropském kontextu stále poměrně vysoký.

2.2.2. Formy ústavní péče

Následující podkapitola pokrývá výčet a obecný popis institucí, v nichž může být nařízena ústavní výchova podle příslušných legislativních opatření nebo je v nich zajištěna ústavní péče na základě jiného soudního rozhodnutí (např. výkon ochranné výchovy, předběžného opatření apod.).

Jelikož hlavní záběr této práce zahrnuje především institut náhradní rodinné péče (resp. pěstounské péče), bude následující výčet zařízení zaměřen spíše na popis základních legislativních a realizačních parametrů s cílem uvést čtenáře do obecné (nikoliv hloubkové) podoby systému ústavní péče. S tím souvisí i skutečnost, že se v rámci této práce zaměřuji pouze na klíčovou legislativu a nejvýznamnější opatření, která mohou být v rámci níže představených zařízení realizována. Je třeba mít na paměti, že systém ústavní péče představuje velmi komplikovaný soubor právních institutů a opatření, jenž nemůže být v této práci komplexně popsán.

2.2.2.1. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále také „ZDVOP“) je typ ústavního zařízení spadajícího do gesce MPSV, který je zajišťován především zákonem 359/1999 sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

V mezích výše uvedeného zákona jsou tato zařízení dle ustanovení §39 řazena pod tzv. zařízení sociálně-právní ochrany dětí hned vedle zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti a výchovně rekreační tábory pro děti.

Hlavním úkolem ZDVOP je především rychlé poskytnutí pomoci dětem, které se vlivem jakékoliv situace náhle ocitly bez péče, která je úměrná jejich věku. Toto zařízení poskytuje péči provizorního rázu (ve srovnání s jinými zařízeními), a to nejdéle na dobu 6 měsíců bez ohledu na důvod umístění. (Zákon 359/1999 Sb.) Výkony ústavní výchovy a předběžných opatření dle ustanovení občanského zákoníku (2012) jsou ve ZDVOP dále ve specifických oblastech řízeny také zákonem 109/2002 Sb. (Zákon 359/1999 Sb.)

Nejrozšířenější a zároveň nejznámější formou ZDVOP jsou tzv. Klokánky, které jsou zřizovány Fondem ohrožených dětí. (Trnková, 2018)

2.2.2.2. Domovy pro osoby se zdravotním postižením

Domovy pro osoby se zdravotním postižením (dále také „DOZP“) resortně spadají pod MPSV. Primárním zákonem v této oblasti je zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách a s ním spojená prováděcí vyhláška 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

DOZP jsou dle výše uvedené legislativy sociální službou, která typologicky spadá mezi tzv. služby sociální péče. Tyto služby jsou určeny především osobám, jejichž fyzická a psychická soběstačnost dosahuje v menší, větší nebo absolutní míře takovou úroveň, že si nejsou určité potřeby schopny zabezpečit vlastními silami a potřebují pomoc druhé osoby. Tyto služby mají maximálně usilovat o zvýšení nebo udržení dosavadní míry sociálního uplatnění. Pokud již ke zvýšení nebo udržení této míry nemůže z různých důvodů dojít, zajišťují služby sociální péče svým klientům co možná nejdůstojnější podmínky života. (Zákon 108/2006 Sb.)

Stejně jako v případě ZDVOP může být pobyt ohrožených dětí v tomto zařízení realizován na základě předběžného opatření, nařízené ústavní výchovy nebo výchovného opatření. Kromě toho jsou DOZP rovněž v určitých oblastech vázány specifickými opatřeními zákona 109/2002 Sb. stejně jako je tomu u ZDVOP. (Zákon 108/2006 Sb.)

2.2.2.3. Dětské domovy pro děti do tří let

Dětské domovy pro děti do tří let jsou v současné době velmi diskutovanou formou ústavní péče. Tato zařízení spadají do gesce MZ a jsou primárně zajišťována zákonem 372/2011 Sb. o zdravotních službách. Varvařovský (2013) přitom poukazuje na značnou míru odlišností mezi jednotlivými zařízeními nesoucími tento status. Rozdílnosti lze nacházet již v názvech, pod kterými tato zařízení vystupují. Může se jednat například o dětská centra, nemocnice nebo kojenecké ústavy. Kromě toho můžeme jistou míru odlišnosti nacházet i v rámci kapacity těchto zařízení, která se může lišit až v řádu několika desítek lůžek.

Některé dětské domovy pro děti do tří let mohou zároveň fungovat jako ZDVOP, což může potencionálně působit kompetenční spory, jelikož samotná ZDVOP spadají pod jinou právní úpravu a do gesce jiného ministerstva. (Varvařovský, 2013)

Vysoká míra škodlivost péče o děti do tří let v ústavním zařízení bez přítomnosti stabilní primární pečující osoby je obecně známá (Matějček a Langmeier, 2011; Kolouchová, 1992; Bowlby 1982). Dlouhodobě je proto usilováno o zrušení nebo zeslabení role této formy ústavní výchovy a o umístění dětí do tří let do pěstounské péče. (návrh zákona č. j. 483/23) To opět podporuje smysluplnost zkoumání pěstounské péče a zaměření se na její celkový rozvoj.

2.2.2.4. Dětský domov

Dětské domovy (dále také „DD“) jsou zařízení spadající pod MŠMT. Jsou řízeny především zákonem 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči. Doba umístění v DD odpovídá rozsahu, který uvádí občanský zákoník (2012), a to maximálně do věku 19 let.

Ústavní výchova v DD, dle výše uvedeného principu, končí sice v maximálně stanoveném věku 19 let, klienti domova ovšem mohou v tomto zařízení zůstat až do 26 let věku, pokud stále studují. (Zákon 109/2002 Sb.)

Cílem DD je zajišťovat svým klientům základní potřeby, ale také prostor k rozvoji v úrovni výchovné, vzdělávací i sociální. Klienti tohoto zařízení nemají závažné poruchy chování a vzdělávají se ve škole mimo areál DD. (Zákon 109/2002 Sb.)

2.2.2.5. Diagnostický ústav

Diagnostické ústavy (dále také „DgÚ“) spadají pod MŠMT a jsou řízeny stejným primárním zákonem jako DD.

DgÚ jsou určeny pro děti, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. V případě uložení ochranné výchovy funguje toto zařízení jako určitá přestupní stanice, kde dochází ke komplexní zdravotní, psychologické a sociální diagnostice, na jejímž základě jsou klienti následně umísťováni do dětských domovů se školou nebo do výchovných ústavů. (Zákon 109/2002 Sb.; Trnková, 2018)

2.2.2.6. Výchovný ústav

Výchovné ústavy (dále také „VÚ“) spadají rovněž pod MŠMT a jsou řízeny stejným primárním legislativním zdrojem jako předchozí dvě uvedené formy péče.

Tato zařízení zajišťují péči o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, kterým byla zároveň nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova podle zvláštních právních předpisů. (Zákon 109/2002 Sb.)

VÚ nabývají několika forem podle toho, jaké děti se v nich nacházejí. Jedná se o výchovné ústavy pro děti s nařízenou ústavní výchovou, výchovné ústavy pro děti s uloženou ochrannou výchovou, výchovné ústavy pro nezletilé matky a jejich děti nebo výchovné ústavy pro děti vyžadující výchovně léčebnou péči. U poslední formy VÚ nemusí dojít k zavedení samostatného ústavu, ale pouze k vytvoření separátní výchovné skupiny, která je pro tyto nezletilé určena. (Zákon 109/2002 Sb.)

2.2.2.7. Dětský domov se školou

Dětské domovy se školou (dále také „DDŠ“) jsou předposledním typem ústavní péče, který spadá do gesce MŠMT. I tato zařízení jsou řízena stejným základním právním zdrojem, jaký byl uváděn v předchozích třech formách ústavní péče.

DDŠ jsou určeny dětem, u nichž byla nařízena ústavní výchova a vykazují zároveň známky závažné poruchy chování nebo trvalé duševní poruchy, na jejichž základě vyžadují výchovně léčebnou péči. Dále jsou tato zařízení určena pro děti s uloženou ochrannou výchovou a pro nezletilé matky a jejich děti. Pro účely těchto tří cílových skupin mohou být DDŠ zřizovány odděleně nebo v rámci jednoho může fungovat rozdělení do několika výchovných skupin. (Zákon 109/2002 Sb.)

Jsou určeny pro děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud během pobytu dojde ke změně skutečností, jež indikovaly vzdělávání v připojené základní škole, může být dítě vzděláváno ve škole mimo toto zařízení. Pokud dítě po ukončení povinné školní docházky nestuduje střední školu nebo neuzavře pracovní-právní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu. (Zákon 109/2002 Sb.)

2.2.2.8. Střediska výchovné péče

Střediska výchovné péče (dále také „SVP“) jsou v okruhu forem ústavní péče velmi specifické. V této práci jsou pojímána dohromady s ostatními formami, protože mohou být zřizována při výše uvedených institucích (zejm. při výchovných ústavech). (Vyhláška 72/2005 Sb.)

Tato zařízení jsou určena pro děti, u kterých nebyla nařízena ústavní výchova ani uložena ochranná výchova. Jsou zacílena především na sekundární prevenci, kdy poskytují pomoc a podporu dětem (potažmo jejich rodinám), jejichž výchovné problémy nebo špatný sociální vývoj nejsou tak kritické, aby u nich byla nutnost nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. (Zákon 458/2005 Sb.)

Služby SVP mohou zahrnovat terénní, ambulantní i internátní (tedy pobytovou) formu. Činnosti v těchto třech úrovních jsou zaměřené především na prevenci, vzdělávání, diagnostiku a poradenství. (Zákon 109/2002 Sb.)

2.3. Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče představuje formu náhradní výchovy, která se nejvíce podobá životu v přirozeném rodinném prostředí. (Smolíková, 2014) V rámci náhradní rodinné péče nespátřujeme příliš velkou diverzitu z hlediska základních legislativních opatření jako u ústavní péče. To ovšem neznamená, že do systému náhradní rodinné péče neprostupuje celá řada dalších právních úprav. Specificky se širší právní úpravě bude věnovat kapitola zaměřená na legislativní kontext pěstounské péče. Pro tuto kapitolu postačí zmínění dvou základních právních zdrojů, a to zákona 89/2012 Sb. občanského zákoníku a zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

2.3.1. Kontext náhradní rodinné péče

Náhradní rodinná péče je obvykle považována za vhodnou a žádoucí alternativu ústavní péče, což je podpořeno velkým množstvím statistických a výzkumných dat, z nichž některá byla uvedena v podkapitole 2.2.1.

I přesto, že je ústavní péče spojena s velkým množstvím negativních dopadů na ohrožené děti, které v ní vyrůstají, je možné vhodnou intervencí a vhodným svěřením dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče (především pak do péče pěstounské), dosáhnout napravení nebo zmírnění dopadů, které se u dítěte během té doby rozvinuly. (Kolouchová, 1992)

Jak již bylo zmíněno v rámci tématu ústavní péče, dochází ke snižování počtu dětí umístěovaných v ústavních zařízeních a ke zvyšování počtu dětí svěřovaných do náhradní rodinné péče. Počty dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu ovšem stále poměrně rostou, a to navzdory snahám o prevenci odebrání dětí z jejich rodin. (MPSV 2005–2023)

2.3.2. Formy náhradní rodinné péče

Mezi formy náhradní rodinné péče se bude pro potřeby této bakalářské práce zařazovat *osvojení, poručenství, péče jiné osoby, hostitelská péče a pěstounská péče*. Stejně jako tomu je u podkapitoly zaměřené na formy ústavní péče, ani zde nedejde ke komplexnímu pojednání o jednotlivých formách náhradní rodinné péče, nýbrž pouze k představení klíčových bodů.

V úvodních částech této kapitoly bylo zmíněno, že instituty náhradní rodinné péče poměrně splývají ve své praktické realizaci a odlišnosti můžeme nacházet až v rámci detailnějšího nahlédnutí na každý z nich. (Řezáč, 2022) Cílem této podkapitoly je proto vymezit základní rozdíly mezi jednotlivými formami náhradní rodinné péče v porovnání s pěstounskou péčí.

2.3.2.1. Osvojení (adopce)

Osvojení, neboli adopce, je dle Nového občanského zákoníku (2012) chápána jako přijetí cizího dítěte za vlastní. Tím vzniká mezi osvojitelem a osvojencem stejný typ právního vztahu jako mezi biologickými rodiči a jejich dětmi. Z hlediska zákona tedy neexistuje rozdíl mezi dítětem v osvojení a dítětem v biologické rodině. Z praktického hlediska se ovšem biologické rodičovství a osvojitelské rodičovství liší v psychologických, sociálních i procesních ohledech, které nemohou být při hlubším zkoumání tohoto tématu opomíjeny.

Proces, kterým si potencionální osvojitelé musí projít před tím, než mohou převzít dítě do péče, je v určitých aspektech téměř identický s procesem, kterým prochází potencionální pěstouni. (Zákon 359/1999 Sb.) Rozdíl mezi pěstounskou péčí a osvojením spočívá především v typu právního vztahu, délce trvání a míře závaznosti. (Zákon 89/2012 Sb.)

Osvojení (adopce) v ideálním případě trvá navždy. Pěstounská péče je ovšem časově ohraničená buďto na základě typu pěstounské péče, nebo uplynutím doby (např. dovršení věku 18 let). Ve chvíli, kdy je pěstounská péče ukončena, není mezi pěstounem a dítětem (resp. dospělým) žádný další typ právního vztahu. V případě osvojení je jednou z nezbytných podmínek tzv. právní volnost dítěte, která se v rámci pěstounské péče nevyskytuje. (Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.)

Dalším podstatným rozdílem mezi těmito dvěma právními instituty jsou práva a povinnosti biologických rodičů. Ty, v případě osvojení, plně přecházejí na osvojitele. U pěstounské péče a jiných forem náhradní rodinné péče ovšem nepřecházejí v plném rozsahu na náhradní rodiče, ale stále je jejich podstatná část ponechána biologickým rodičům. Rozsah práv a povinností rodičů jsou dále specifikovány především typem náhradní rodinné péče. (Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.)

Významným posunem v oblasti osvojení je přijetí poslaneckého návrhu 745/2022 na změnu občanského zákoníku předloženého dne 3.6.2022, který si kladl za cíl rozšířit práva a povinnosti registrovaných partnerů na úroveň manželství. Tím by mělo dojít i k možnosti osvojení dětí homosexuálními páry. Tento návrh byl podepsán prezidentem republiky dne 29.4.2024 a i když jeho finální podoba skýtá několik nevýhod, jedná se o další krok k zajištění rovnosti, ale i větších šancí na kvalitní život pro děti, které mohou být potencionálně osvojeny.

2.3.2.2. Poručenství

Poručenství je institut náhradní rodinné péče, který se pěstounské péči nejvíce podobá. (Řezáč, 2022) Základním rozdílem mezi těmito formami náhradní rodinné péče tkví v realizaci péče a rozsahu práv.

Poručník je ustanoven ve chvíli, kdy rodiče nemohou z různých důvodů rozhodovat o závažných záležitostech nezletilého dítěte (například na základě zbavení rodičovské odpovědnosti, smrti apod.). Před tím, než je poručník soudně ustanoven, zastává jeho roli OSPOD. (Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.)

Na rozdíl od pěstounství, poručníkem nemusí být vždy ustanovena fyzická osoba. V případě, že je poručníkem vykonávána osobní péče o dítě, má nárok na dávky pěstounské péče. Pokud dojde k situaci, kdy rodiče dítěte nemohou rozhodovat o běžných ani závažných záležitostech nezletilého dítěte umístěného v pěstounské péči, může se poručníkem stát i pěstoun. (Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.)

2.3.2.3. Péče jiné osoby

Péče jiné osoby je institut náhradní rodinné péče, který soud volí ve chvíli, kdy biologický rodič nebo poručník nemohou o dítě z různých důvodů pečovat. Významným rozdílem mezi péčí jiné osoby a pěstounskou péčí (potažmo poručenstvím) je míra finanční podpory státu. V případě svěřeni dítěte do péče jiné osoby, nemá tato osoba nárok na dávky pěstounské péče a financuje péči o dítě z výživného od biologických rodičů (Zákon 89/2012 Sb.). Řezáč (2022) dále zmiňuje, že tato „třetí“ osoba, jež zajišťuje osobní péči o dítě, je nejčastěji příbuzným nebo jinou blízkou osobou dítěte.

2.3.2.4. Hostitelská péče

Hostitelská péče je specifický typ náhradní rodinné péče, který je upraven zákonem 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, kde by mohl být nalezen v §30 pod označením „Pobyt dítěte mimo ústav“. Je potřeba zdůraznit, že ačkoliv je tento institut v rámci této bakalářské práce řazen mezi formy náhradní rodinné péče, není její plnohodnotnou formou.

Zákon 359/1999 Sb. uvádí, že obecní úřad obce s rozšířenou působností může udělit souhlas dítěti, které je v ústavním zařízení umístěno na základě rozhodnutí soudu, k pobytu u rodičů nebo jiných fyzických osob, a to nejdéle na dobu 30 dnů. Tato doba může být prodloužena v případě, že dítěti není uložena ochranná výchova.

2.3.2.5. Pěstounská péče

Klíčovou legislativní úpravou pro oblast pěstounské péče je především zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. O dalších legislativních specifikách tohoto institutu náhradní rodinné péče, bude pojednáno v kapitole 3.

Pěstounskou péči lze definovat jako formu náhradní rodinné péče, která je přechodně nebo dlouhodobě využívána k zajištění péče o dítě, které nemůže vyrůstat ve své původní biologické rodině, ale zároveň není právně volné (tj. nemůže být osvojeno). (Smolíková, 2014) Tuto definici bychom mohli teoreticky (kromě osvojení a hostitelské péče) přiřadit i ke všem ostatním dříve nastíněným formám náhradní rodinné péče. Základní rozdíl ovšem spočívá v tom, že z pěstounské péče nelze vyloučit osobní péči o dítě (viz poručenství) a lze přitom pěstounům přiznat nárok na finanční podporu od státu ve formě dávek pěstounské péče (viz péče jiné osoby).

Na základě odborné literatury a současného nastavení systému, můžeme pěstounskou péči dělit různými způsoby, a to na *individuální a kolektivní, zprostředkovanou a nezprostředkovanou* nebo *profesionální a neprofesionální*.

Individuální pěstounská péče je poskytována jednotlivci nebo páry. Skupinová pěstounská péče naopak v zařízeních, kde jsou zajišťovány samostatné bytové jednotky pro rodiny (typickým příkladem této formy pěstounské péče jsou například SOS dětské vesničky). Úprava kolektivních forem pěstounské péče byla ze zákona 359/1999 Sb. vyňata v roce 2013. (Smolíková, 2014)

Zprostředkovaná pěstounská péče je takový typ pěstounské péče, u kterého jsou žadatelé o pěstounství podrobeni především prověřování a párování (dlouhodobá pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu). U nezprostředkované pěstounské není zahrnut proces prověřování a párování (jedná se o tzv. příbuzenskou pěstounskou péči). (Zákon 359/1999 Sb.)

V odborné literatuře lze často narazit na pojem „profesionální pěstounská péče“. Tento pojem nemá v právním řádu České republiky žádné ukotvení. V literatuře za něj bývá často označován takový typ péče, kdy je pěstounovi poskytována úplata od státu za jeho služby, u kterých je na druhé straně garantována jistá míra kvality. Označení „Profesionální pěstounská péče“ nejvíce odpovídá současnému nastavení pěstounské péče na přechodnou dobu. (Smolíková, 2014) Především pak zprostředkovanou pěstounskou péči můžeme vnímat jako službu, kterou stát poskytuje ohroženým dětem a sám se stává garantem její kvality. (Kolouchová et al., Matějček, 2002)

Pěstounskou péči lze označit za jeden z nejefektivnějších způsobů zajištění náhradní péče o dítě, protože je v mnoha ohledech státem aktivně podporovaná a není zatížena požadavkem právní volnosti, což ji činí daleko přístupnější a může být poskytována také na určité profesionální úrovni (např. Kolouchová et. al, Matějček, 2002; Řezáč, 2022; Smolíková, 2014).

2.4. Shrnutí

Tato kapitola pojednala o základní podobě systému náhradní výchovy v České republice, který byl vsazen do širších výzkumných a statistických souvislostí. Z nich vyplývá, že náhradní rodinná péče je v mnoha ohledech levnější, efektivnější a zdravější formou náhradní výchovy ve srovnání s ústavní péčí. Z hlediska institutů náhradní rodinné péče lze za nejvýznamnější považovat pěstounskou péči, kterou je možné označit za více než efektivní způsob řešení situace dětí, které se ocitly bez péče rodičů (potažmo své širší rodiny). Jednak je oproti jiným institutům náhradní rodinné péče výrazně státem podporována (např. ve srovnání s péčí jiné osoby), ale také je schopna rychle reagovat na neočekávané změny v životě ohroženého dítěte (např. v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu). Kromě toho je velmi výhodná v absenci požadavku právní volnosti dítěte, což z ní dělá poměrně efektivní způsob prevence umístění (nebo setrvávání) dítěte v ústavním zařízení ve chvíli, kdy není právně volné pro osvojení.

Z bližší charakteristiky institutů náhradní rodinné péče vyplývá, že u některých z nich (jedná se o pěstounskou péči, poručenství a péči třetí osoby) dochází k výraznému splynutí jejich praktické realizace (liší se rozsah práv, popřípadě nárok na dávky pěstounské péče). V takovém případě se nabízí otázka, zda by nemohlo dojít k setření odlišností mezi těmito formami náhradní rodinné péče jejich sloučením pod péči pěstounskou (resp. nezprostředkovanou pěstounskou péčí). Toto je zároveň jedním z témat, kterými se zabývá výzkum v rámci problematiky současného nastavení typů pěstounské péče. (viz shrnutí konceptualizace výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče v kapitole 3.8.)

Dalším tématem, které je touto kapitolou otevřeno, je legislativní spletnost v oblasti náhradní výchovy, která může systém činit nepřehledným a kompetenčně nevyváženým. Legislativní diverzitu nemusíme nacházet pouze na úrovni náhradní výchovy, ale lze ji také spatřovat v průřezu celého systému sociálně-právní ochrany dětí. V rámci transformace péče o ohrožené děti dochází ke snahám o sjednocení legislativy a kompetencí (popř. k navázání úzké meziresortní spolupráce). (MPSV, 2009) Ačkoliv je dlouhodobě tento nedostatek v systému sledován, nelze říci, že by docházelo k jeho aktivnímu řešení.

3. Pěstounská péče v České republice

Pěstounskou péči lze považovat za poměrně širokou oblast náhradní rodinné péče, jelikož nabývá rozmanitých podob, které zahrnují procesy a specifika různého druhu a rozsahu. Je proto pochopitelné, že bylo potřeba zúžit na pěstounskou péči v této práci zúžit, což vyústilo v konceptualizaci sedmi základních aspektů pěstounské péče. Jednotlivé aspekty pěstounské péče s sebou rovněž nesou poměrně široký kontext, proto byly pro potřeby jejich popisu dále zúženy na klíčové body, o nichž je v této kapitole dále pojednáno.

Výzkum k této bakalářské práci se v první řadě zaměřuje na tyto předem definované aspekty pěstounské péče a na konkrétní klíčové body, jež jsou dále detailněji popsány. Jelikož byla ve výzkumu k této bakalářské práci zvolena kvalitativní výzkumná strategie, v rámci které došlo ke sběru dat pomocí metody polostrukturovaných rozhovorů, existoval zde určitý předpoklad, že by účastníci výzkumu (sociální pracovníci OSPOD) mohli zahrnout i původně nepředpokládané aspekty pěstounské péče, popř. jiné specifikace, které nejsou v rámci této kapitoly blíže popsány.

Tabulka č. 2 zobrazuje sedm aspektů, na které tato bakalářská práce primárně cílí, a jejich bližší specifikace. Některé popisované specifikace v této kapitole nejsou dále zahrnuty mezi hlavní výzkumná témata a slouží pouze k dotvoření kontextu. Finální konceptualizaci výzkumných témat poskytne až závěr této kapitoly.

POPISOVANÉ ASPEKTY PĚSTOUNSKÉ PÉČE (resp. rámcový obsah této kapitoly)	
ASPEKT 1	typy pěstounské péče
	<i>zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče; pěstounská péče na přechodnou dobu; příbuzenská pěstounská péče; splynutí forem náhradní rodinné péče; pěstounské specializace</i>
ASPEKT 2	proces zprostředkování pěstounské péče
	<i>vyhledávání dětí, nábor pěstounů; prověřování, párování vhodných pěstounů a dětí</i>
ASPEKT 3	doprovázející organizace
	<i>role doprovázejících organizací v systému pěstounské péče; spolupráce doprovázejících organizací s OSPOD</i>
ASPEKT 4	vzdělávání pěstounů
	<i>základní vzdělávání; kontinuální vzdělávání</i>
ASPEKT 5	podpora pěstounských rodin
	<i>širší kontext finanční podpory; dávky pěstounské péče; zaopatřovací příspěvek; služby pro pěstounské rodiny</i>
ASPEKT 6	role sociálních pracovníků OSPOD v systému pěstounské péče
	<i>širší kontext výkonu profese sociální práce; administrativní zátěž sociálních pracovníků OSPOD (celý aspekt rozebrán zvlášť v kapitole 4)</i>
ASPEKT 7	legislativní návrhy
	<i>významné legislativní návrhy v oblasti pěstounské péče (k 31.12.2023)</i>

Tabulka 2: Zvolené aspekty pěstounské péče v ČR (obsah kapitoly 3)

3.1. Legislativní ukotvení pěstounské péče v ČR

3.1.1. Legislativní kontext sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochranu dětí lze právem označovat za jednu z nejširších oblastí sociální ochrany, protože prostupuje do celé řady právních odvětví. V lidskoprávní rovině lze za nejvýznamnější právní úpravy považovat čtvrtou část Listiny základních práv a svobod (1993), Úmluvu o právech dítěte (1991) a její opční protokoly, Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (1998) nebo Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením (2010) a její opční protokoly. V oblasti občanskoprávní je významná především druhá část nového občanského zákoníku (2012) nebo zákon 99/1963 Sb. občanský soudní řád. V oblasti trestního práva se jako významné pro oblast sociálně-právní ochrany dětí jeví především čtvrtá hlava druhé části zákona 40/2009 Sb. trestního zákona a dříve zmiňovaný zákon o soudnictví ve věcech mládeže (2003). Sociálně-právní ochrana dětí rovněž prostupuje do celé řady legislativních pramenů práva sociálního zabezpečení, a to například v zákoně 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, zákoně 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění, zákoně 155/1995 o důchodovém pojištění nebo zákonem 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi. Nejvýznamnějším tuzemským legislativním dokumentem v oblasti sociálně-právní ochrany dětí je zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí a jeho prováděcí vyhláška 473/2012 Sb. o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Výše jmenované legislativní prameny bychom mohli pojmout pouze jako malý zlomek všech právních regulativů a odvětví, které do oblasti sociálně-právní ochrany dětí v menší nebo větší míře zasahují. Některé z nich nejsou přímo spojeny s výkonem sociálně-právní ochrany dětí tak, jak je to pojato například zákonem o sociálně-právní ochraně dětí (1999), přesto však zasahují do širšího rámce sociální ochrany dětí a rodin.

3.1.2. Legislativní kontext pěstounské péče

Pro pěstounskou péči jsou některé z výše uvedených zákonů a vyhlášek rovněž významné. Nejvýznamnějším právním pramenem pro tuto oblast náhradní výchovy je zákon o sociálně-právní ochraně dětí (1999), který definuje základní rámec pěstounské péče, především pak aspekty, na něž je tato bakalářská práce zaměřena.

V širším kontextu zasahuje do pěstounské péče například Úmluva o právech dítěte (1991), která garantuje upřednostňování forem náhradní rodinné péče před ústavními formami. Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie (2013) uvádí, že smluví státy musí zajistit co možná největší míru prevence prodeje dětí, což z určitého úhlu pohledu vykresluje důvod pro to, že jsou hlavní procesy v pěstounské

péči výhradně v kompetenci státu. Dalším významným souvisejícím zákonem je například zákon o státní sociální podpoře (1995), který některé dávky za určitých podmínek přiznává i těm osobám, které převzaly dítě do osobní péče nahrazující péči rodičů (právě například do pěstounské péče). V širším měřítku souvisí pěstounská péče s dalšími právními předpisy z oblasti práva sociálního zabezpečení (např. úprava sirotčího důchodu v rámci důchodového pojištění, úprava ošetřovného v rámci nemocenského pojištění, úprava mimořádné okamžité pomoci v rámci pomoci v hmotné nouzi aj.).

3.2. Typy pěstounské péče

Problematika typů pěstounské péče je výrazně spjata s dalšími popisovanými aspekty, jejichž podoba se v určitých ohledech může lišit v závislosti na kontextu probíhající formy pěstounské péče. V rámci této podkapitoly bude cíleno na popis základního účelu jednotlivých typů pěstounské péče a budou rovněž popsány některé výhody a nevýhody, jež bývají v odborné literatuře nejčastěji zmiňované.

3.2.1. Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče

Dlouhodobá pěstounská péče může být rozdělena na zprostředkovanou (nepříbuzenskou) a nezprostředkovanou (příbuzenskou). (Řezáč, 2022) Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče (dále také „ZDPP“) je typ pěstounské péče, jež je vykonáván osobami, které si prošly celým procesem zprostředkování pěstounské péče, ale nejsou tzv. profesionálními pěstouny ani nevykonávají péči statusem příbuzenské pěstounské péče.

Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče je proto velkou nadějí pro děti, o které se z různých důvodů dlouhodobě nemohou starat jejich biologičtí rodiče nebo širší rodina a zároveň nejsou právně volné pro osvojení. Počet pěstounů vykonávajících ZDPP je dle MPSV (2023) o více než 40 % nižší než u pěstounů vykonávajících nezprostředkovanou pěstounskou péči.

Jak již vyplývá z názvu tohoto typu pěstounské péče, je jeho charakteristickým znakem proces zprostředkování, kterým si museli tyto pěstouni projít před tím, než jim bylo svěřeno dítě do péče. Zprostředkování u tohoto typu pěstounské péče zahrnuje celou řadu prověřovacích procesů, které slouží pro zjištění vhodnosti osoby pro výkon pěstounské péče. (Řezáč, 2022; Zákon 359/1999 Sb.)

Pěstouni se v rámci tohoto typu pěstounské péče mohou setkat s celou řadou výzev, které jsou typické i pro ostatní druhy. Značnou výzvou pro tyto pěstouny může být navazování

užšího vztahu s dítětem a správný přístup k jeho výchově, která může být specifická kvůli jeho osobní historii. (např. Kukla a Schneiberg, 2016; Smolíková, 2018)

Pěstouni tohoto typu si dle zákona 359/1999 Sb. procházejí (podobně jako přechodní pěstouni) procesem zprostředkování, který v širším hledisku zahrnuje i prověřování na úrovni sociální, psychologické a kompetenční. Otázkou může být, jak sociální pracovníci OSPOD při úřadech obcí s rozšířenou působností, kteří s těmito pěstouny mohou přicházet do kontaktu po procesu zprostředkování a dále s nimi pracovat, vnímají skutečnou efektivitu procesu prověřování – lze proces prověřování hodnotit skutečně jako spolehlivý ukazatel vhodnosti osoby k výkonu ZDPP?

Obecně slabou stránkou tohoto typu pěstounské péče je samotný počet pěstounů, který je výrazně nižší oproti dětem v nezprostředkované pěstounské péči. (MPSV, 2023) To můžeme na jednu stranu vnímat jako pozitivum z hlediska upřednostňování rodinných příslušníků pro péči o dítě (např. zákon 359/1999 Sb.), na druhou stranu je zde také otázka nemalého počtu dětí, které se z různých důvodů nemohou dostat do péče příbuzných nebo osob blízkých. Dalším tématem tohoto typu pěstounské péče je rovněž otázka celostátní/regionální propagace a náboru.

3.2.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu (dále také „PPPD“) bývá v rámci literatury řazena k tzv. profesionální pěstounské péči. Takové označení si tento typ pěstounské péče zaslouhuje hned z několika důvodů. Jedná se o typ pěstounské péče, který lze pojímat jako službu státu pro ohrožené děti, které by za normálních okolností musely po určitou dobu vyrůstat v ústavním zařízení. Profesionalita tohoto typu pěstounské péče spočívá především v tom, že tito pěstouni jsou důkladněji proškolení a dostávají vyšší finanční ohodnocení než pěstouni v ostatních typech pěstounské péče. Finanční ohodnocení u pěstounů na přechodnou dobu tvoří funkci mzdy, čímž se lidé mohou stát pěstouny na plný úvazek. (Trnková, 2018)

Hlavním smyslem PPPD je především zabránění umístění dítěte do ústavního zařízení, a to hlavně ve chvíli, kdy existuje určitá šance na umístění dítěte do některé z rodinných forem náhradní výchovy nebo zpět do biologické rodiny. (Řezáč, 2022)

Dle Pazlarové (2016) přichází PPPD v úvahu nejčastěji ze tří důvodů. Prvním důvodem je novorozenec, jehož biologičtí rodiče nedali souhlas s osvojením nebo jim má být v dohledné době odebrána rodičovská odpovědnost pro nezáměr o dítě (čímž je naplněn požadavek právní volnosti pro osvojení). Druhým důvodem je závažný zdravotní stav na straně biologického rodiče (typicky fyzická nebo duševní nemoc, závislost aj.), kdy po dobu léčení (popř. zaléčení)

nemůže rodič o dítě soustavně pečovat. Posledním důvodem jsou starší děti, o které nemůže být z různých sociálních důvodů postaráno jejich biologickými rodiči, ale je zde přitom vysoká pravděpodobnost sanace rodiny v takové míře, že se dítě bude moci zpět do rodiny vrátit.

Pěstounská péče na přechodnou dobu zahrnuje dle zákona 359/1999 Sb. několik specifik ve srovnání se ZDPP nebo s příbuzenskou pěstounskou péčí. Osoby, které jsou evidované na krajských úřadech jako pěstouni na přechodnou dobu jsou ve dříve uvedeném zákoně označovány jako „osoby v evidenci“. Tento termín dále přebírají i některé další právní úpravy. Pazlarová (2016) uvádí, že u pěstounů na přechodnou dobu neprobíhá proces zprostředkování. S tímto tvrzením lze souhlasit, protože výsledkem procesu, do kterého tito pěstouni vstupují, není párování s vhodným dítětem, ale pouze zařazení do evidence na krajském úřadě. Tento proces je ovšem v mnoha aspektech podobný procesu zprostředkování, kterým procházejí žadatelé o ZDPP. Z tohoto důvodu je pod kapitolu zabývající se procesem zprostředkování pěstounské péče částečně zařazena i úprava spjata s PPPD. (více viz kapitola 3.3.)

Jak vyplývá z výzkumu Vilémové et al. (2022) je u PPPD velmi významný faktor potřeby přípravy a průběžného vzdělávání v různých oblastech. Právě pěstouni na přechodnou dobu se totiž dostávají do celé řady specifických situací, které jsou spojené s výkonem péče o dítě, ale i širším kontextem. Pazlarová (2016) uvádí, že výzvou pro pěstouny v PPPD je především množství času, které tito pěstouni mají na realizaci svých povinností a závazků vůči dítěti. Tito pěstouni přicházejí často do kontaktu s různými odborníky, se kterými spolupracují například v rámci zdravotního znevýhodnění dítěte nebo řešení jejich traumatu. Kromě toho musí tito pěstouni umět vytvořit pro dítě harmonické a bezpečné prostředí, ve kterém přečkává nepříznivou dobu před umístěním do trvalého rodinného/pěstounského prostředí.

V širším kontextu se tito pěstouni často dostávají do pozice, kdy musí určitým způsobem hájit zájmy dítěte a hledat způsoby jejich naplňování například tím, že je budou specifikovat při soudních řízeních nebo při konzultacích s příslušnými pracovníky. Tento proces může být pro pěstouny velmi stresující a často těžce zvladatelný ve chvíli, kdy vidí, že systém nereaguje způsobem vhodným pro zajištění reálných nejlepších zájmů dítěte. (Vilémová et al., 2022)

Další výzvou pro pěstouny na přechodnou dobu je celková doba trvání pěstounské péče. Podle zákona 359/1999 Sb. může PPPD trvat maximálně po dobu jednoho roku. Pazlarová (2016) uvádí, že v mnoha případech dochází k prodloužení této maximální doby. S tím je dle Vilémové, et. al. (2022) spjata i celá řada potencionálně negativních dopadů na dítě i pěstouna. Na jedné straně může být v rámci tzv. terapeutického rodičovství cílem pěstouna vytvořit

takové prostředí, ve kterém může dojít ke korektivní emoční zkušenosti, na druhé straně může být odpoutání od dítěte po delším než ročním období (doba je závislá na věku a odolnosti dítěte) další potencionální traumatickou zkušeností. Kromě toho může být toto odpojení od dítěte určitou negativní zkušeností zejména pro ty pěstouny, kteří si v tomto typu pěstounské péče realizují své vlastní rodičovské potřeby. Na základě toho je potřeba v rámci procesu prověřování důkladně zkoumat motivace osob, které chtějí vykonávat PPPD, jako i jejich celkovou psychickou způsobilost.

Z výše uvedeného výčtu náročných situací a výzev pro přechodné pěstouny vyplývá, že tento typ pěstounské péče vyžaduje opravdu důkladné prověřování v různých úrovních, ale také poměrně široký záběr z hlediska vzdělávání. Dle Vilémové et. al. (2022) musí pěstoun na přechodnou dobu kromě celé řady vědomostí o traumatu, vazbě, vývojové psychologii a právní problematice aj. také disponovat vysokou mírou osobnostní a emoční vyspělosti a odolnosti.

V kontextu PPPD je tedy potřeba se zabývat otázkou prověřování, přípravy a širě vzdělávání přechodných pěstounů. Mimo to je také důležité více zkoumat výhody a nevýhody prodlužování maximální doby výkonu PPPD ve vztahu k dítěti i pěstounům.

Dle MPSV (2023) je počet pěstounů na přechodnou dobu nejnižší v porovnání s ostatními typy pěstounské péče. Na základě toho je možné se zabývat otázkou motivování osob k výkonu PPPD a také otázkou působení státu na veřejný prostor formou náborových kampaní v této oblasti. Nedostatek těchto pěstounů rovněž způsobuje opakované odkládání rušení dětských domovů pro děti do tří let, jelikož právě oni mají být hlavním nástrojem deinstitucionalizace. (návrh zákona 483/23)

3.2.3. Příbuzenská pěstounská péče

Pojem „příbuzenská pěstounská péče“ není oficiálním právním pojmem. V rámci zákona 359/1999 Sb. bychom se spíše setkali s pojmem „nezprostředkovaná pěstounská péče“, kterou vykonávají rodinní příslušníci nebo osoby blízké. Nezprostředkovaná pěstounská péče může být do jisté míry zavádějící pojem vzhledem k otázkám, na které se tato podkapitola zaměřuje a to především z toho důvodu, že dle zákona 359/1999 Sb. se zprostředkování neprovádí také u osob, které zažádaly o svěřeni konkrétního dítěte do své péče, což se nevztahuje pouze na příbuzné. Pěstouni, kteří vykonávají pěstounskou péči statutem „příbuzenské pěstounské péče“ jsou ze všech typů nejvíce zastoupeni. Dle MPSV (2023) tvoří příbuzní přes 70 % všech dlouhodobých pěstounů. Ve více než polovině případů jsou příbuzenskými pěstouny prarodiče. Péče příbuzného, ať už ve formě nezprostředkované

pěstounské péče, nebo v jiné formě náhradní rodinné péče, má přednost před péčí osob blízkých nebo osob dítěti cizích. (Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.)

Výše uvedený princip je uplatňován především z toho důvodu, že se má obecně za to, že péče u blízkých osob nebo příbuzných je pro dítě lepší z hlediska aklimatizace na náhradní péči a navazování užšího vztahu. V příbuzenské pěstounské péči nedochází k odpojení od původní rodiny a s tím spojené ztrátě osobní identity dítěte. (Salačová, 2011) Příbuzenská pěstounská péče je rovněž výhodná z hlediska přístupu biologických rodičů ke svým dětem za předpokladu, že jsou tomu nakloněny vztahy v rodině. (Pazlarová, 2016)

Příbuzenská pěstounská péče ovšem skýtá poměrně velké množství rizik. Za výrazně ohrožující můžeme označit fakt, že prostředí, do kterého je dítě umístěno může být potencionálně stejně nebo podobně patologické jako prostředí, ze kterého bylo původně odebráno. Při vyhodnocování vhodnosti umístění dítěte do tohoto typu pěstounské péče je proto třeba zvážit možnost mezigeneračního přenosu patologie, a to ve všech rovinách příbuzenského vztahu. (např. Řezáč, 2022; Kluka a Schneiberg, 2016; Salačová, 2011; Pazlarová, 2016)

Vzhledem k tomu, že v rámci příbuzenské pěstounské péče nedochází k procesu zprostředkování, které zahrnuje mimo jiné i důkladné prověření, lze v rámci příbuzenské pěstounské péče identifikovat hned několik problematických aspektů. Příbuzenská pěstounská péče s sebou nese otázky finančního zajištění péče o dítě. Pokud jsou příbuzní prarodiče, jež jsou poživateli starobního důchodu nebo finančně nestabilní příbuzní, je otázkou, do jakém míry jsou schopni se o svěřené dítě (popř. děti) finančně postarat, a to i přes pobírání dávek pěstounské péče.

Značnou výhodou u prarodičů pečujících o dítě je dostatek času na výchovu dítěte. Výchova prarodičů může být zároveň riziková z hlediska věkového rozdílu a nedostatku energie na výchovu a zajištění další péče. V tomto ohledu potřebují prarodiče zajistit podporu psychologickou, respitní i poradenskou. V podobných aspektech ovšem dostatečnou míru formální podpory mohou vyžadovat i ostatní příbuzenští pěstouni. Jejich výhodou je především menší generační propast mezi nimi a svěřenými dětmi. Naopak nevýhodou může být menší množství času na zařizování různých záležitostí spojených s nadcházejícím svěřením dítěte a na zajištění kvalitní péče jako takové. (Pazlarová, 2016)

3.2.4. Pěstounské specializace

Pod pojmem „pěstounská specializace“ je v této bakalářské práci rozuměno určité zaměření především profesionálního pěstouna na určitý typ dětí, které do pěstounské péče přicházejí. Pozornost v této podkapitole je věnována zejména silně traumatizovaným dětem, dětem se zdravotním postižením a dětem s výchovnými problémy.

V rámci české praxe se s něčím jako je „pěstounská specializace“ nesetkáváme. Ačkoliv pěstouni mohou v rámci dohody o výkonu pěstounské péče specifikovat své možnosti a preference (*rovněž si je ujasní v rámci vzdělávání*), nemůžeme to považovat za pěstounskou specializaci v pravém smyslu slova. Povinné vzdělávání (jak bude později nastíněno), jimž potencionální pěstouni procházejí v rámci procesu zprostředkování, je pro všechny žadatele nastavený stejně. Kromě toho mají pěstouni v rámci povinného kontinuálního vzdělávání značnou volnost v tom, jakou formou a v jakých tématech chtějí být proškolení, což je rovněž ovlivněno i dostupností vzdělávacích programů v rámci konkrétního kraje (popř. regionu).

V zahraniční praxi se můžeme setkat s určitou mírou specializace pěstounů. Jako příklad může být uvedena Velká Británie, ve které je rozlišováno až osm typů pěstounské péče. Kromě dlouhodobé, přechodné a příbuzenské existuje ve Velké Británii i emergentní pěstounská péče, respitní pěstounská péče, zadržovací pěstounská péče nebo terapeutická pěstounská péče. Z hlediska specializovaných typů pěstounské péče (např. terapeutická, zadržovací nebo respitní) musí pěstouni absolvovat specifické výcviky a školení, aby mohli o určité skupiny dětí pečovat. (GOV.UK, b. r.)

V českém systému lze hovořit o nedostatku podpory pro pěstouny, kteří vykonávají pěstounskou péči u traumatizovaných dětí. Přestože může být výkon jejich pěstounské péče individuálně nastaven v rámci dohod o pěstounské péči, je dostupnost podpůrných služeb v různých krajích nedostatečná. Současné nastavení systému navíc přiznává nárok na zvýšenou podporu pouze těm pěstounům, kteří pečují o dítě s diagnostikovaným zdravotním postižením, do čehož samotné „trauma“ nespadá. (Pazlarová, 2020) Z hlediska poznatků psychopatologie a psychiatrie je ovšem známé, že ačkoliv traumatizace sama o sobě nemusí způsobovat psychické potíže v daném čase, je nesprávně zpracované (popř. neřešené) trauma významným patogenním faktorem pro rozvoj různých duševních onemocnění od neurotických, afektivních či psychotických poruch po komplexní poruchy osobnosti. (Probstová & Pěč, 2014) U hraniční poruchy osobnosti můžeme dokonce hovořit o vážném traumatu v primární rodině jako o jednom z hlavních rizikových faktorů pro její rozvoj. Poruchy osobnosti se vyvíjejí postupně během celého dětství a dospívání a mohou být diagnostikovány až po osmnáctém roku věku,

při čemž jejich projevy nezřídka spatřujeme až v dost výrazné časové vzdálenosti od původního traumatizujícího zážitku. (Grambal et al., 2017)

Další potencionální inspirací pro českou praxi může být tzv. respitní pěstounská péče, která je ve Velké Británii poskytována rodinám, které pečují o dítě se zdravotním postižením. (GOV.UK, b. r.) Tento typ pěstounské péče by v českém systému mohl vypomoci zejména příbuzenským pěstounům pečujícím o dítě se zdravotním postižením, ale i standardním rodinám, které se o tyto děti starají. Tento typ pěstounské péče může být považován za vhodnou alternativu pobytových nebo ambulantních respitních služeb sociální péče, které upravuje zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách (např. denní stacionáře, týdenní stacionáře aj.).

Kromě terapeutické a respitní pěstounské péče spatřuji určité výhody i v zadržovací pěstounské péči, která dle GOV.UK (b. r.) funguje ve Velké Británii na principu dočasného umístění dítěte, které spáchalo trestný čin, do náhradního rodinného prostředí, kde čeká na soudní jednání a rozhodnutí. V tomto ohledu představuje tato pěstounská péče alternativu pobytu ve vazbě nebo v detenci. Zadržovací pěstounská péče slouží především jako šance pro mladé lidi dokázat pozitivní změny v jejich chování během umístění do tohoto typu pěstounské péče, protože vždy existuje předpoklad, že delikvence může příčinně vycházet z nedostatků v původním rodinném prostředí.

Dále lze určitou míru specializovaných pěstounů nacházet v rámci lokálních náborů, kdy může docházet k aktivnímu hledání pěstounů ke konkrétnímu dítěti na základě společných sdílených znaků (především kulturních). Jedná se například o situace, kdy dochází ke snaze párování dítěte z určité národnosti menšiny (např. romské nebo vietnamské) s pěstouny, jež do dané menšiny také spadají. Tento způsob ovšem není v rámci české praxe příliš běžný. Inspirací může být ovšem například praxe v Dánsku, která tento způsob vyhledávání vhodných pěstounů využívá u muslimských dětí. (Pazlarová, 2016)

Dle mého názoru není současný systém v České republice stále plně plošně připravený na zavádění specializovaných typů pěstounské péče, a to především z důvodu nedostatečného počtu profesionálních pěstounů (tedy v rámci PPPD), kteří by specializované formy péče mohli primárně zajišťovat. Z mého pohledu by mohlo být určité rozšíření typů pěstounské péče realizováno na úrovni jednotlivých krajů, které by na základě analýzy regionálních potřeb vytvořily podmínky pro rozvoj specificky specializovaných pěstounů. Výzkum v tomto tématu směřuje především k mapování pohledů sociálních pracovníků OSPOD na potřebnost a potencionální zavedení pěstounských specializací na plošné nebo krajské úrovni.

3.2.5. Otázka sjednocení některých forem náhradní rodinné péče

Specifickým tématem náhradní rodinné péče, který byl nastíněný v kapitole 2, je určité splynutí forem náhradní rodinné péče. Především v tomto kontextu hovoříme o praktickém splývání poručenství s osobní péčí, péče třetí osoby a příbuzenské pěstounské péče. (Zákon 89/2012 Sb.; Zákon 359/1999 Sb.) Tyto instituty nebudou dále blíže popisovány z důvodu jejich zahrnutí v předchozí kapitole. (viz kapitola 2.3.2.).

Z výše nastíněné situace plyne otázka, zda některé instituty náhradní rodinné péče udržovat odděleně. V případě příbuzenské pěstounské péče nedochází k procesu zprostředkování ani povinnému vzdělávání, kterým si pěstouni u PPPD a ZDPP procházejí v rámci tohoto procesu. V případě péče třetí osoby je významným rozdílem fakt, že příbuzenští pěstouni mají nárok na dávky pěstounské péče. Přitom jsou oba instituty ve své podstatě stejné. Péče třetí osoby se ovšem v praktické i procesní rovině vůbec neliší od příbuzenské pěstounské péče, proto je dle mého názoru na místě tyto instituty sloučit.

V případě poručenství s osobní péčí sice vzniká nárok na dávky pěstounské péče, na druhé straně je však skutečně otázkou, jestli je nutné tento institut samostatně zavádět. Dle Řezáče (2022) je rozdíl mezi poručenstvím a pěstounskou péčí pouze v rozsahu práv. Zároveň je častou praxí, že někteří pěstouni vstupují současně s pěstounstvím do role poručníků, když je uznáno, že rodiče nemohou rozhodovat ani o závažných záležitostech dítěte.

Z mého pohledu může splynutí poručenství s osobní péčí a pěstounskou péčí vypadat především tak, že by bylo možné rozsah práv pěstounů rozšiřovat individuálně dle potřeb dítěte v dané situaci, nikoliv však pro tyto účely zavádět speciální institut. Současný postup se mi jeví administrativně a správně zatěžující. Jiný případ je ovšem ten, kdy poručníkem není fyzická osoba nebo je jím naopak osoba, která o dítě nepečuje. V takovém případě má tento institut z mého pohledu stále smysl (tj. v kontextu splynutí poručenství a pěstounské péče by se jednalo pouze o tzv. „poručenství s osobní péčí“).

Téma sjednocení výše představených forem náhradní rodinné péče s pěstounskou péčí je dále zkoumáno i z pohledu sociálních pracovníků OSPOD ve výzkumu. Zkoumáno je především to, zda vnímají sjednocení těchto institutů jako vhodné nebo zda by mělo dojít k jejich zachování a pouhé změně některých nastavení jednotlivých forem náhradní rodinné péče (například rovné nastavení v přístupu k podpoře apod.).

3.3. Proces zprostředkování pěstounské péče

Zprostředkování lze charakterizovat jako proces, jenž v sobě zahrnuje řadu specifických kroků, které vedou ke svěřeni dítěte do pěstounské péče, osvojení nebo k zařazení žadatele do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. Tyto kroky jsou zajišťovány výhradně státem prostřednictvím orgánů sociálně-právní ochrany dětí a soudů. V případě, že by zprostředkování pěstounské péče realizovala jiná fyzická nebo právnická osoba, dopustila by se tím přestupku nebo správního deliktu. Tímto způsobem je státem garantována jistá míra správnosti provádění tohoto procesu z hlediska legálního i etického. (MPSV, b. r.)

Proces zprostředkování zahrnuje několik fází, kterými si žadatelé o PPPD neprocházejí ve stejném rozsahu jako žadatelé o ZDPP nebo osvojení. Na konci procesu, kterým si procházejí žadatelé o PPPD, není svěřeni dítěte do pěstounské péče, ale pouze zařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu (tzv. osoby v evidenci). Naopak v rámci procesu zprostředkování u ZDPP je tento proces u konce až ve chvíli, kdy dojde ke svěřeni dítěte do péče žadatele. Vzhledem k tomu, že si žadatelé o pěstounskou péči na přechodnou dobu musí projít velmi podobným procesem jako žadatelé o ZDPP, je v rámci této podkapitoly zařazená i úprava týkající se PPPD.

V rámci svěřeni dítěte do nezprostředkované formy náhradní rodinné péče (např. péče třetí osoby, poručenství nebo „příbuzenské pěstounské péče“) neprobíhá proces zprostředkování. Osoby, které chtějí svěřit dítě do své péče z titulu některého z dříve jmenovaných institutů, mohou podat žádost k soudu bez předchozího kontaktování orgánu sociálně-právní ochrany dětí. (Zákon 359/1999 Sb.)

Proces zprostředkování zahrnuje 5 fází: *1.) vyhledávání dětí, kterým je třeba zajistit náhradní rodinnou péči; 2.) vyhledávání fyzických osob vhodných stát se pěstouny nebo osvojiteli; 3.) odborná příprava fyzických osob vhodných stát se pěstouny nebo osvojiteli; 4.) výběr určité vhodné fyzické osoby a určitého dítěte, kterým je následně zajištěno osobní setkání.* (Zákon 359/1999 Sb.)

Zprostředkování na úrovni České republiky zajišťují především krajské úřady ve spolupráci s dalšími orgány sociálně-právní ochrany dětí. (MPSV, b. r.) Zajímavostí může být například praxe ve Velké Británii, kde kromě státních orgánů, mohou zprostředkování zajišťovat i osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí nebo různé ziskové i neziskové organizace. (GOV.UK, b. r.)

Z výše uvedeného vyplývá, že v procesu zprostředkování si žadatelé prochází různými fázemi. V rámci této podkapitoly bude u některých fází poukázáno také na širší kontext, který není zahrnutý v legislativních úpravách (např. nábor pěstounů, kontext prověřování pěstounů apod.).

3.3.1. Vyhledávání dětí vhodných pro pěstounskou péči

Vyhledávání dětí vhodných pro pěstounskou péči zahrnuje vytvoření spisové dokumentace na úřadu obce s rozšířenou působností. Spis je tímto úřadem založen v případě, že soud zahájil řízení, jež s velkou pravděpodobností povede k odebrání dítěte z péče osoby nebo osob odpovědných za jeho výchovu. (Zákon 359/1999 Sb.) Spisová dokumentace obsahuje zejména osobní údaje dítěte, údaje o sociálním zázemí v rámci bližší i širší rodiny, údaje o zdravotním stavu a vývoji dítěte. Do spisové dokumentace je rovněž přiložen individuální plán ochrany dítěte a vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny. (MPSV, b. r.).

Ve chvíli, kdy je tento spis zkompletován, postupuje ho úřad obce s rozšířenou působností neprodleně krajskému úřadu. Ten vede finální evidenci dětí, pro které je třeba zprostředkovat pěstounskou péči nebo osvojení a také evidenci žadatelů o osvojení, ZDPP nebo PPPD.

3.3.2. Nábor pěstounů

Nábor pěstounů může být pojímán ve dvou rovinách. V širší rovině ho lze chápat jako snahu státu nebo nestátních subjektů o propagaci institutu pěstounské péče za účelem zvýšení informovanosti a osvěty, které mohou vést k následnému zvýšení počtu pěstounů. V užší rovině je proces náboru realizován ve chvíli, kdy se žadatel obrátí na úřad obce s rozšířenou působností se žádostí o zprostředkování pěstounské péče nebo žádostí o zařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu.

V širší rovině hovoříme především o náborových kampaních různých témat a rozsahů. Pazlarová (2016) uvádí tři úrovně náboru, a to národní, regionální a individuální.

Národní úroveň náboru zahrnuje především práci s masovou komunikací prostřednictvím médií (televize, rádio, internetové stránky, billboardy). Na této úrovni dochází především k vytváření povědomí o pěstounské péči. (Pazlarová, 2016). V poslední době se lze setkávat s různými televizními pořady, ve kterých jsou prezentovány skutečné příběhy pěstounských rodin. Příkladem může být pořad „Plné hnízdo“, který je vysílán Českou televizí od roku 2023. Tento pořad je kromě své osvětové roviny i nápomocný samotným pěstounským rodinám v tom, že poskytuje prostřednictvím televize a internetu rady pěstounům v různých

náročných situacích (např. epizody zaměřené na zvládání vzteku, nastavování hranic, uspávání apod.). (Česká televize, 2024) Dalším příkladem osvěty a podpory může být v současné době velmi populární podcastová tvorba. Příkladem takové tvorby je podcast „Náhradka – podcast nejen o pěstounství a pěstunech“, který je vydáván Sdružením pěstounských rodin, z. s. (Sdružení pěstounských rodin, 2023)

Na stupni regionálním jsou náborové kampaně cíleny především na úroveň jednotlivých krajů, popř. větších regionů. Hráči na poli této náborové kampaně jsou samotné kraje, ale také různé neziskové organizace. (Pazlarová, 2016)

V neposlední řadě jsou zde také komunitní (popř. individuální) náborové akce, které probíhají na úrovni velmi specifické lokality, kde je například pěstounská péče propagována již samotnou přítomností pěstounských rodin. Na komunitní úrovni se můžeme také setkávat s propojováním pěstounských rodin a popř. také s vytipováním konkrétní osoby v dané komunitě, která by se mohla stát pěstounem pro konkrétní dítě žijící ve stejné lokalitě. (Pazlarová, 2016)

V užší rovině lze nábor pěstounů pojímat jako začátek procesu zprostředkování podle platné legislativy. V tomto ohledu je tato část procesu označována například za „vyhledávání osob vhodných stát se pěstounem nebo osvojitelem“. V kontextu této práce bude pohled zúžen pouze na žadatele o ZDPP nebo PPPD, jelikož se tato práce nezaměřuje na institut osvojení jako takový.

Nábor pěstounů, stejně jako vyhledávání dětí vhodných pro pěstounskou péči, začíná na úřadu obce s rozšířenou působností, kde žadatelé podávají dva možné typy žádostí: 1.) *Žádost o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče;* 2.) *Žádost o zařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu.* (MPSV, b. r.)

V rámci procesu na úřadech obcí s rozšířenou působností je k žádosti přiložen opis z rejstříku trestů, zpráva o zdravotním stavu, údaje o ekonomických a sociálních poměrech nebo souhlas s průběžným prověřováním rozhodných skutečností příslušným OSPOD. Dále je k žádosti připojeno i vyjádření úřadu obce s rozšířenou působností. Po shromáždění všech potřebných materiálů je celá dokumentace postoupena krajskému úřadu, jenž dále navazuje procesem důkladnějšího prověřování a zajištěním procesu přípravy. (MPSV, b. r.)

3.3.3. Prověřování pěstounů

Prověřování pěstounů je realizováno krajským úřadem, který může pro tyto potřeby využívat služby externích psychologů a posudkových lékařů. (odůvodnění k návrhu zákona č. j. 483/23).

Odborné posouzení žadatele zahrnuje zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, vyjádření dětí žadatele k přijetí dítěte do rodiny, posouzení schopnosti dětí žadatele přijmout dítě do rodiny, zjištění bezúhonnosti všech členů společné domácnosti (Jedná se především o posouzení toho, zda některá z těchto osob nespáchala trestný čin proti dítěti nebo takový trestný čin, jenž je kontraindikován se svěřením dítěte do společné domácnosti s touto osobou.). Specifikem u žadatelů o PPPD je prověření jejich způsobilosti k přijetí dítěte se speciálními potřebami a ke komunikaci s rodiči. (MPSV, b. r.)

Žadatelé jsou také prověřováni v rovině psychologické, kdy jsou posuzovány jejich osobní motivace k pěstounské péči, osobnostní charakteristiky, celkový psychický stav, stabilita partnerského vztahu a další relevantní skutečnosti. Dále je u žadatelů prověřován zdravotní stav, který nesmí být kontraindikací k výkonu dlouhodobé péče o dítě. (MPSV, b. r.)

Kromě samotného prověřování pěstounů dochází prostřednictvím krajského úřadu k prověřování vhodnosti forem náhradní rodinné péče pro děti, které byly zařazeny do evidence krajského úřadu na základě spisové dokumentace postoupené úřadem obce s rozšířenou působností. Posuzována je úroveň vývoje dítěte (včetně speciálních potřeb) a samotná vhodnost pro náhradní rodinnou péči (resp. pěstounskou péči). (MPSV, b. r.)

3.3.4. Příprava pěstounů

Příprava pěstounů je v rámci procesu zprostředkování realizována krajskými úřady a zahrnuje vzdělávání pěstounů, o němž je blíže pojednáno separátně v kapitole 3.5. Obecně lze zmínit, že v rámci vzdělávání v procesu zprostředkování musí žadatelé o ZDPP /osvojení absolvovat školení v rozsahu 48 hodin, zatímco žadatelé o PPPD v rozsahu 72 hodin. (Zákon 359/1999 Sb.)

3.3.5. Párování vhodných pěstounů a dětí

Párování je poslední fází procesu zprostředkování dlouhodobé zprostředkované pěstounské péče nebo osvojení. Tento proces spočívá v nalezení vhodného pěstouna (popř. osvojitele) pro konkrétní dítě v evidenci. Přihlédnuto je k posouzení dítěte i žadatele, k vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a také k individuálnímu plánu ochrany dítěte (MPSV, b. r.)

Krajský úřad písemně vyrozumí žadatele o nalezení vhodného dítěte ke svěřeni do pěstounské péče, na jehož základě má žadatel právo seznámit se s dítětem a posléze i požádat o svěřeni dítěte do své péče ve lhůtě třiceti dnů od doručeni vyrozuměni od krajského úřadu. V případě, že žadatel potřebuje více času k rozhodnutí, zda chce konkrétní dítě přijmout do dlouhodobé nezprostředkované pěstounské péče, může mu být lhůta na rozhodnutí prodloužena krajským úřadem maximálně o dalších 30 dnů. Po tomto období je vyžádáno také stanovisko orgánu sociálně-právní ochrany dětí k případnému svěřeni dítěte do pěstounské péče nebo osvojení. Soud následně rozhodne o (ne)svěřeni dítěte do ZDPP a tím je celý proces zprostředkování u konce. (MPSV, b. r.)

3.3.6. Současné chápání slabých stránek v procesu zprostředkování pěstounské péče

Za silnou stránku procesu zprostředkování lze označit skutečnost, že je realizovaný výhradně státem prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí a soudů. (MPSV, b. r.). Domnívám se, že tento přístup může podpořit prevenci obchodování s dětmi a zajistit etičnost a celkovou správnost právní i prověřovací procedury v tomto procesu.

V rámci procesu zprostředkování je nejčastěji kritizována jeho délka. V odůvodněni k legislativnímu návrhu č. j.483/23 je poukázáno na neefektivitu procesu zprostředkování, která vede k tomu, že celkový proces od podání žádosti až po svěřeni dítěte do pěstounské péče trvá více než rok. Dle tohoto návrhu může celková délka procesu a jeho správní a administrativní náročnost odrazovat potencionální žadatele od snahy do tohoto procesu vůbec vstupovat.

Neefektivitu procesu zprostředkování lze spatřovat také z hlediska rozloženi jeho fází mezi dva hlavní subjekty. V první řadě se žadatel dostává do kontaktu se sociálním pracovníkem na úřadu obce s rozšířenou působností, kde dochází k prvním krokům v procesu prověřování. Při té příležitosti sociální pracovník navazuje s žadatelem pomáhající vztah, osobně je poznává a může v mnoha ohledech lépe posuzovat jejich vhodnost k výkonu pěstounské péče. Po shromážděni potřebných informací je spis postoupen krajskému úřadu, čímž dojde na dlouhou dobu k přetržení spolupráce žadatele a sociálního pracovníka úřadu obce s rozšířenou působností. Krajský úřad a úřad obce s rozšířenou působností spolu dále nekomunikují a veškerý proces se přesouvá výhradně do kompetence krajského úřadu. Na tomto úřadě se dále pracuje se spisovou dokumentací, na jejímž základě je vyhodnocena vhodnost žadatele a je k němu přiřazeno i vhodné dítě. K celé této dokumentaci a ke všem podniknutým krokům nemá úřad obce s rozšířenou působností přístup, což v konečném důsledku znamená, že jsou vhodnost žadatelů a jejich párování s dětmi posuzovány pouze na základě informací ve spisové dokumentaci. Po skončeni procesu zprostředkování se pěstoun vrací zpět ke spolupráci s

úřadem obce s rozšířenou působností, který do té doby nemohl téměř jakkoliv ovlivnit průběh procesu na úrovni kraje. (Pazlarová, 2016)

Výše představený problém je rovněž reflektován v legislativním návrhu č. j. 483/23, který chápe tento proces jako neefektivní nejen z výše uvedených důvodů, ale také čistě z důvodu administrativní a správní náročnosti, která může být v konečném důsledku pro žadatele nesrozumitelná a rovněž poměrně odrazující.

Dalším problémem v oblasti procesu zprostředkování je kvalita prověřování. Dříve zmiňovaný legislativní návrh upozorňuje na absenci jednotné metodiky prověřování pěstounů a rovněž upozorňuje na fakt, že jsou v rámci krajů pěstouni prověřováni různými osobami (externisty nebo zaměstnanci krajského úřadu apod.). Tento stav může dle tohoto návrhu zapříčinit, že pěstoun, jenž se na jednom krajském úřadě dostane bez problému až k závěrečné fázi zprostředkování, by mohl být na jiném krajském úřadě shledán naopak jako osoba nevhodná k výkonu pěstounské péče. O dalších slabých stránkách v procesu zprostředkování je pojednáno níže v rámci popisu jiných aspektů pěstounské péče.

3.4. Doprovázející organizace

Za tzv. „doprovázející organizace“ lze označit osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí, které zajišťují podporu a pomoc pěstounům, svěřeným dětem i celým pěstounským rodinám, a to na základě uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. (Pazlarová, 2016). Roli doprovázejících organizací může zastat i místně příslušný úřad obce s rozšířenou působností, který jako první nabízí pěstounovi možnost uzavřít dohodu s úřadem, přičemž jej informuje i o možnosti uzavření dohody s jinými orgány sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřenými osobami. (Zákon 359/1999 Sb.)

Dohody o výkonu pěstounské péče, které doprovázející organizace podepisují společně s pěstounem, stanovují rozsah podpory a specifikaci dalších služeb zajišťovaných pěstounovi a jeho rodině. Každá doprovázející organizace by měla být schopna zajistit pěstounovi minimální rozsah služeb, který je stanoven v zákoně 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Jedná se především o následující služby: 1.) *poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě (respirační péče); 2.) právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v roce, pokud dítě dosáhlo minimálně dvou let věku; 3.) zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců; 4.) zajišťování kontinuálního vzdělávání v rozsahu alespoň 24 hodin za rok.* Na všechny tyto aktivity využívá doprovázející organizace finance z příspěvku na výkon pěstounské péče podle zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

Dle Pazlarové (2016) mohou doprovázející organizace také poskytovat služby nadstandardního typu, jež nejsou financovány z příspěvku na výkon pěstounské péče. V tomto ohledu se může diverzita služeb a jejich dostupnost v jednotlivých krajích a lokalitách výrazněji lišit.

Doprovázející organizace spolupracují prostřednictvím klíčových pracovníků s příslušným úřadem obce s rozšířenou působností, který zajišťuje sociálně-právní ochranu dětem svěřeným do pěstounské péče. Kromě toho také spolupracují se širokým spektrem interních i externích odborníků za účelem efektivní koordinace podpůrných služeb pro pěstouny. (Pazlarová, 2016)

3.5. Vzdělávání pěstounů

Vzdělávání pěstounů je souhrnné označení pro dva typy přípravy, kterou musí procházet žadatelé o pěstounskou péči nebo pěstouni v rámci výkonu pěstounské péče. Téma vzdělávání pěstounů s sebou přináší řadu otázek, které se týkají například hodinového rozsahu, tematického obsahu nebo jeho dostupnosti v konkrétních lokalitách.

3.5.1. Základní vzdělávání pěstounů v procesu zprostředkování

Jak již bylo dříve zmíněno, pěstouni ve zprostředkované pěstounské péči a pěstouni na přechodnou dobu musí v rámci procesu zprostředkování absolvovat přípravu v podobě školení. U ZDPP je toto školení v rozsahu 48 hodin, u PPPD pak 72 hodin. Časový rozsah může být snížen u žadatelů, kteří již toto vzdělávání absolvovali. (Zákon 359/1999 Sb.).

Vyhláška 473/2012 Sb., kterou jsou prováděna některá ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, stanovuje obsah a rozsah odborné přípravy fyzických osob vhodných stát se pěstounem nebo osvojitelem k přijetí dítěte do rodiny.

Z hlediska obsahu jsou pro zprostředkované pěstouny (ZDPP) zahrnuty následující okruhy: 1.) *sebepoznání*; 2.) *poznání a naplňování práv a potřeb dítěte včetně potřeb specifických skupin dětí (zejm. dětí se zdravotním postižením, sourozeneckých skupin, dětí týraných a jinak zvláště zranitelných skupin dětí)*; 3.) *komunikace s dítětem a přístup k dítěti s vědomím jeho důstojnosti a lidských hodnot*; 4.) *rozvoj schopností a zájmů dítěte*; 5.) *uspokojení citových, vývojových, sociálních, vzdělávacích a zdravotních potřeb dítěte*; 6.) *styk dítěte v náhradní rodinné péči s rodiči a dalšími blízkými osobami*; 7.) *práce s dětmi žijícími v rodině žadatele zahrnující vysvětlení smyslu náhradní rodinné péče a jejich forem, důležitosti rodiny, procesu a principů zprostředkování náhradní rodinné péče*; 8.) *identita dítěte*. (Vyhláška 473/2012 Sb.)

Dále je stanoveno, že v případě žadatelů o PPPD je příprava rozšířena o následující témata: 1.) *dovednosti žadatelů potřebné pro spolupráci s rodinou dítěte*; 2.) *proces předání dítěte*; 3.) *obsah a forma pravidelného vyhodnocování dítěte*. (Vyhláška 473/2012 Sb.)

Z hlediska formy je příprava realizována individuální formou, která spočívá v sebepoznání, fungování rodinného systému, mapování sociálních kontaktů a očekávání od dítěte svěřeného do péče. Rovněž může být realizována skupinovou formou, která zahrnuje právní minimum pro pěstouny, problematiku vývoje a potřeb dítěte včetně specifických potřeb u zvláště zranitelných skupin dětí nebo téma podpory dítěte při uplatňování jeho práva vyjádřit svůj názor a účastnit se rozhodování.

Vzdělávání během přípravy pěstounů v rámci procesu zprostředkování zajišťuje příslušný krajský úřad. Ten může tuto kompetenci delegovat na pověřenou osobu (doprovázející organizace nebo jiné osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí), popř. neziskovou organizaci pod záštitou garanta odborné přípravy z krajského úřadu. (Zákon 359/1999 Sb.) Proces povinného vzdělávání v rámci procesu zprostředkování je poměrně odlišný v závislosti na tom, jaký kraj jej realizuje. Absence jednotné metodiky a akreditačního řízení pro subjekty pověřené zajištěním příprav, vede především k různorodosti kvality výsledné přípravy v rámci jednotlivých krajů. Další nevýhodou v rámci povinných příprav pěstounů je dostupnost a čekací doba, která způsobuje, že celkový proces zprostředkování je příliš dlouhý. Kraje, ve kterých je málo žadatelů o pěstounskou péči, mohou mít problém kapacitně naplnit přípravné kurzy tak, aby mohlo dojít k jejich zahájení. Pokud má kraj zároveň málo subjektů zajišťujících přípravu, ale hodně žadatelů, může opět dojít k prodlužování čekací doby. Nevýhodou současného nastavení systému povinné přípravy v rámci procesu zprostředkování je krajová neprostupnost, kdy není pěstounům ve většině krajů umožněno realizovat přípravu v rámci jiného kraje. Slabou stránku lze nacházet i z hlediska přístupu specifických žadatelů k fázi přípravy v rámci procesu zprostředkování. Někteří žadatelé o pěstounskou péči se mohou již od začátku krajskému úřadu jevit jako nevyhovující, přitom jsou však vpuštěni do další fáze procesu, což způsobuje značné finanční i kapacitní zatížení. (INSTITUT PROJEKTOVÉHO ŘÍZENÍ, 2017)

3.5.2. Kontinuální vzdělávání pěstounů při výkonu pěstounské péče

Kromě výše zmíněného procesu vzdělávání, jsou pěstouni na přechodnou dobu, pěstouni ve zprostředkované pěstounské péči i pěstouni v nezprostředkovaných formách náhradní rodinné péče (např. příbuzenští pěstouni, péče třetí osoby), povinni se vzdělávat v rozsahu 24 hodin za rok. (Zákon 359/1999 Sb.)

Vyhláška 473/2012 Sb. uvádí demonstrativní a velmi obecný výčet obsahu tohoto typu vzdělávání. Jedná například o následující okruhy: *1.) získávání nových informací a schopností v oblasti péče o dítě; 2.) získávání znalostí a dovedností při péči o specifické skupiny dětí; 3.) poskytování péče při změnách spojených se vzděláváním nebo vývojovými fázemi dítěte; 4.) zvládání krizových situací; návrat dítěte do původní rodiny a přechod do náhradní rodiny; 5.) příprava dítěte na osamostatňování se související se zletilostí a odchodem z náhradní péče, s ohledem na věk dítěte a jeho vývojové a sociální potřeby.*

Kromě výše uvedených témat jsou také zahrnuta ta, která se shodují s minimálním rozsahem přípravy, která probíhá v rámci procesu zprostředkování. Tento bod se týká především osob, které poskytují nezprostředkovanou pěstounskou péči (resp. příbuzenskou) nebo jinou formu nezprostředkované náhradní rodinné péče. (Vyhláška 473/2012 Sb.)

Kontinuální vzdělávání pěstounů může být realizováno prostřednictvím subjektu, který uzavřel s pěstounem dohodu o výkonu pěstounské péče. V takovém případě se může jednat o doprovázející organizaci, úřad obce s rozšířenou působností nebo jiné pověřené osoby. V této dohodě je specifikováno, na jaké oblasti se bude pěstoun v rámci vzdělávání zaměřovat v závislosti na individuálních specifikách výkonu pěstounství. Kontinuální vzdělávání může být realizováno různými formami, které mohou zahrnovat kromě tematických kurzů také například četbu odborné literatury nebo individuální konzultace. (MPSV, b. r. (2)) Tento způsob individuálního plánu vzdělávání pro pěstouny se v určitých aspektech může lehce přibližovat k dříve zmíněným pěstounským specializacím. V nich je ovšem v rámci zahraniční praxe tento koncept rozšířen i o speciální výcviky a kurzy, které se jeví jako komplexnější způsob přípravy na specifické situace.

I přesto, že může být rozsah vzdělávacích potřeb pěstouna nastaven v dohodě o výkonu pěstounské péče, není v rámci jednotlivých krajů zajištěna dostupnost a rozmanitost vzdělávání pěstounů v takové míře, aby mohla pokrýt všechny pěstounské potřeby. (INSTITUT PROJEKTOVÉHO ŘÍZENÍ, 2017)

V rámci výzkumu je proto cíleno především na otázku dostupnosti a rozmanitosti témat kontinuálního vzdělávání v konkrétním kraji (v závislosti na lokalitě oddělení sociálně-právní ochrany dětí zahrnutého do výzkumu), ale také na efektivitu jiných než „kurzových“ forem vzdělávání (např. četba literatury, konzultace apod.).

3.6. Podpora pěstounských rodin

Podpora pěstounských rodin zahrnuje především různé, státem poskytované, obligatorní a fakultativní transfery, které lze nalézt v průřezu všech základních příspěvkových i nepříspěvkových systémů sociální ochrany – tj. v rámci systému sociálního pojištění, systému státní sociální podpory i systému sociální pomoci a péče.

Významnou část finanční podpory pěstounů tvoří tzv. dávky pěstounské péče. V minulosti byly tyto dávky řazeny k systému státní sociální podpory a upravovány zákonem 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře. V roce 2013 byly z tohoto zákona vyňaty a přiřazeny pod zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

V neposlední řadě je podpora pěstounským rodinám poskytována formou poradenství a jiných podpurných služeb, které ze zákona zajišťují doprovázející organizace nebo orgány sociálně-právní ochrany dětí. (viz kapitoly 3.4. a 3.5.)

Tato podkapitola (stejně jako výzkum) bude zaměřena především na dávky pěstounské péče a zaopatřovací příspěvek. Pro dokreslení širšího kontextu podpory bude krátce pojednáno i o jiných dávkách a příspěvcích, které mohou (nejen) pěstouni využívat. V širším kontextu finanční podpory dochází pouze ke stručnému souhrnu těchto příspěvků, nikoliv k popisu podmínek, které musí (nejen) pěstouni splnit pro to, aby jim na takové příspěvky vznikl nárok.

3.6.1. Širší kontext finanční podpory pěstounským rodinám

Ze systému sociálního pojištění (upraveného především zákonem 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění a zákonem 155/1995 o důchodovém pojištění) mají nárok všechny osoby nahrazující péči rodičů na peněžitou pomoc v mateřství, otcovskou, ošetřovné nebo dlouhodobé ošetřovné. (Zákon 187/2006 Sb.) V rámci subsystému důchodového pojištění vzniká nezaopatřeným dětem nárok na výplatu sirotčího důchodu, jestliže zemřel jejich pěstoun nebo jiná osoba zajišťující náhradní péči. (Zákon 155/1999 Sb.)

Ze systému státní sociální podpory (upraveného především zákonem 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře) mají nárok všechny osoby zajišťující náhradní péči o dítě na porodné, pohřebné nebo přídavek na dítě (přijímáno za dítě). Všechny osoby zajišťující náhradní péči rodičů, vyjma pěstounů na přechodnou dobu, mají nárok také na rodičovský příspěvek. (Zákon 117/1995 Sb.)

Ze systému sociální pomoci a péče (upraveného především zákonem 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi, zákonem 108/2006 Sb. o sociálních službách a zákonem 329/2011 Sb. o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením) mohou osoby nahrazující péči

rodičů čerpat různé dávky v závislosti na specifikách jejich situace. Pokud je dítě svěřeno do příbuzenské pěstounské péče, péče třetí osoby nebo poručenství s osobní péčí, může nastat situace, kdy se rodina nachází v hmotné nouzi a čerpá například příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení nebo mimořádnou okamžitou pomoc (Zákon 111/2006 Sb.). Stav hmotné nouze by s velkou pravděpodobností neměl nastávat v případě pěstounů na přechodnou dobu nebo pěstounů vykonávajících ZDPP, protože jsou v rámci procesu zprostředkování prověřovány jejich majetkové poměry. Ze systému sociální péče může dítěti se zdravotním postižením vzniknout nárok na příspěvek na péči, který může být zvýšen ve chvíli, kdy o dítě pečuje osoba nahrazující péči rodičů. (Zákon 108/2006 Sb.) Dále také může dítěti se zdravotním postižením vzniknout nárok na příspěvek na mobilitu, příspěvek na zvláštní pomůcku nebo na obdržení průkazu TP, ZTP nebo ZTP/P. (Zákon 329/2011 Sb.)

3.6.2. Dávky pěstounské péče

Mezi dávky pěstounské péče se dle zákona 359/1999 Sb. řadí následující transfery: 1.) *příspěvek na úhradu potřeb dítěte*; 2.) *odměna pěstouna*; 3.) *příspěvek při převzetí dítěte*; 4.) *příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla*; 5.) *příspěvek při pěstounské péči*.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte slouží k úhradě potřeb dítěte, které je svěřené do ZDPP, PPPD a všech nezprostředkovaných forem náhradní rodinné péče, včetně příbuzenské pěstounské péče. V případě, že nevznikl nárok na zaopatřovací příspěvek nebo nebyl uplatněn, je příspěvek na úhradu potřeb dítěte vyplácen i po dosažení zletilosti (nejdéle však do dovršení 26. roku věku), a to v případě, že dítě i po dosažení zletilosti splňuje podmínky nezaopatřenosti (dle zákona 117/1995 Sb.) a stále žije ve společné domácnosti s osobou, která jej měla v péči před dosažením zletilosti. (Zákon 359/1999 Sb.)

Tento příspěvek je vyplácen za každý kalendářní měsíc, a to v následujících výších: 6290 Kč pro dítě ve věku do 6 let; 7750 Kč pro dítě ve věku od 6 do 12 let; 8870 Kč pro dítě ve věku od 12 do 18 let; 9220 Kč pro dítě ve věku od 18 do 26 let. (Zákon 359/1999 Sb.)

Výše příspěvku se liší v případě, že je dítě považováno za osobu závislou na pomoci jiné fyzické osoby podle zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách. V takovém případě je výše tohoto příspěvku ovlivněna věkovou kategorií a stupněm závislosti (I-IV) (Zákon 359/1999 Sb.)

Odměna pěstouna je dávka, na kterou má nárok pouze pěstoun poskytující ZDPP a PPPD. Nárok na tuto dávku trvá nejdéle do 26. roku věku, pokud dítě splňuje podmínky nezaopatřenosti (dle zákona 117/1995 Sb.) a zároveň neuplatnilo nárok na zaopatřovací

příspěvek nebo tento nárok vůbec nevznikl. Zároveň musí být tomuto zletilému dítěti vyplácen příspěvek na úhradu potřeb dítěte. (359/1999 Sb.)

Výše odměny pěstouna pro osoby, které mají svěřené dítě do ZDPP (popř. poručenství) činí: 1násobek minimální mzdy za měsíc při péči o 1 dítě; 1,2násobek minimální mzdy za měsíc při péči o 1 dítě, které je osobou závislou na péči jiné osoby ve stupni I; 1,5násobek minimální mzdy za měsíc při péči o 2 děti; 2násobek minimální mzdy za měsíc při péči o 3 děti nebo 1 dítě, které je osobou závislou na péči jiné fyzické osoby ve stupni II, III nebo IV. Odměna pěstouna je považována pro účely pojistného na sociální zabezpečení a všeobecné zdravotní pojištění za příjem ze závislé činnosti. (Zákon 359/1999 Sb.)

U pěstounů na přechodnou dobu trvá nárok na výplatu odměny pěstouna i v případě, že v dané chvíli o žádné dítě nepečují a jsou v evidenci osob vhodných pro výkon PPPD. (Zákon 359/1999 Sb.) Pravidlo je v systému zavedeno především za účelem profesionalizace tohoto typu pěstounské péče, kdy má odměna pěstouna zajistit pěstounům na přechodnou dobu funkci platu. (Trnková, 2018) Výše odměny pěstouna je na podkladě těchto skutečností vyšší než u dříve uvedených osob vykonávajících ZDPP nebo poručenství s osobní péčí (např. v případě péče o 1 dítě se jedná o 1,8násobek minimální mzdy) (Zákon 359/1999 Sb.).

V případě **příspěvku při převzetí dítěte** je nárok přiznán osobám, kterým bylo svěřeno dítě do ZDPP nebo PPPD. Pokud bylo do péče přijato totéž dítě podruhé, příspěvek nelze nárokovat. Výše příspěvku je stanovena podle věku dítěte: 10800 Kč v případě převzetí dítěte do 6 let; 12150 Kč v případě převzetí dítěte od 6 do 12 let; 13500 Kč v případě převzetí dítěte od 12 do 18 let. (Zákon 359/1999 Sb.)

Na **příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla** mají nárok osoby poskytující ZDPP, které mají v péči 3 děti, které zakládají nárok na odměnu pěstouna. Tyto osoby zároveň musely pro účely péče o tyto děti zakoupit nebo opravit motorové vozidlo, které ale nesmí být využíváno k výdělečné činnosti. Výše příspěvku činí 70 % pořizovací ceny vozidla nebo prokazatelně vynaložených nákladů na opravu, nejvýše však 100000 Kč. V období 10 kalendářních měsíců nesmí součet těchto příspěvků překročit 200000 Kč. (Zákon 359/1999 Sb.)

Příspěvek při pěstounské péči je přiznán osobě, která má dítě svěřené do příbuzenské pěstounské péče (resp. nezprostředkované pěstounské péče), pokud má toto dítě zároveň nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Výše příspěvku činí součin částky životního minima a koeficientu 2,3, (Zákon 359/1999 Sb.)

3.6.3. **Zaopatřovací příspěvek**

Zaopatřovací příspěvek můžeme označit za relativně nový institut sociálně-právní ochrany dětí, který přináší novela zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2022. Tento příspěvek je vytvořen jako reakce na potencionálně rizikovou situaci mladého dospělého opouštějícího náhradní péči. Příspěvek může být vyplácen jednorázově nebo periodicky. Kromě zavedení zaopatřovacího příspěvku novela rovněž posiluje i roli sociálních pracovníků na různých úrovních, kteří pracují s lidmi opouštějícími náhradní rodinnou péči nebo ústavní péči. (Zajacová & Nebeská, 2022)

Nárok na **opakující se zaopatřovací příspěvek** zahrnuje splnění čtyř základních podmínek: 1.) *nezaopatřenost dítěte (dle zákona 117/1995 Sb.); 2.) nedošlo k pravomocnému odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody; 3.) byl vypracován individuální plán mladého dospělého; 4.) do dne nabytí zletilosti byla u dítěte nařízena ústavní výchova nebo bylo svěřeno do náhradní péče, a to minimálně v nepřetržité době trvání 3 let (v případě svěřeni do nezprostředkované pěstounské péče) nebo 12 měsíců (v případě zprostředkované pěstounské péče nebo nařízení ústavní výchovy).* Podmínka uvedená v bodě č. 4 je splněna i za předpokladu, že mladý dospělý oboustranně osiřel, na základě čehož u něj byla nařízena ústavní výchova nebo byl svěřen do pěstounské péče. Výše opakujícího se příspěvku činí za kalendářní měsíc 17250 Kč. (Zákon 359/1999 Sb.)

Nárok na zaopatřovací příspěvek zaniká v případě, že mladý dospělý změní třikrát obor studia bez vážného důvodu nebo zaniká po uplynutí jednoho roku od vzniku nároku. Změna studia je považována za důvodnou v případě, že mladý dospělý změnil obor studia z důvodu nepříznivého zdravotního stavu, který značně ztěžuje průběh studia nebo uplatnění v daném oboru. (Zákon 359/1999 Sb.)

V rámci tohoto typu zaopatřovacího příspěvku může být ustanoven i tzv. zvláštní příjemce, který přijímá příspěvek místo mladého dospělého, a to z důvodu vzájemné domluvy nebo z důvodu omezení svéprávnosti v oblasti nakládání s financemi. (Zákon 359/1999 Sb.)

Jednorázový zaopatřující příspěvek náleží těm mladým dospělým, kteří před dnem dovršení zletilosti (popř. nabytí svéprávnosti) byli v péči zakládající nárok na opakující se zaopatřovací příspěvek, ale zároveň nejsou nezaopatřenými dětmi podle zákona 117/1995 Sb. V takovém případě je vyplácen tento příspěvek jednorázově, a to v celkové výši 28 750 Kč.

3.6.4. Služby pro pěstounské rodiny

Služby pro pěstounské rodiny zahrnují užší výčet služeb, které musí zajišťovat příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřená osoba (doprovázející organizace). V širším úhlu pohledu mohou zahrnovat i další služby, se kterými pěstouni přicházejí potencionálně do kontaktu např. v oblasti sociálních služeb upravených zákonem 108/2006 Sb. o sociálních službách. V kontextu této podkapitoly bude pozornost soustředěna především na služby pro pěstouny, které jsou garantovány zákonem a jejichž rozsah byl již dříve částečně nastíněn.

Vyhláška 473/2012 Sb. uvádí minimální rozsah poradenství, které je pečující osobě nebo osobě v evidenci trvale nebo dočasně poskytováno při zajištění osobní péče o svěřené dítě. Dle tohoto ustanovení mají pěstouni nárok na poskytnutí nebo zprostředkování poradenství *1.) při řešení sociálních nebo psychických problémů; 2.) při řešení problémů souvisejících s péčí o dítě, zdravím dítěte a s výchovou dítěte; 3.) při zabezpečení péče o dítě se zdravotním postižením; 4.) v oblasti vzdělávání dítěte; 5.) v oblasti nabídky zájmových činností; 6.) při uplatňování nároků na dávky z různých systémů sociální ochrany; 7.) při využívání sociálních služeb; 8.) v období před přijetím dítěte, během péče i po ní (v rámci návratu dítěte do původní rodiny); 9.) při jednání s rodiči a blízkými osobami dítěte; 10.) při doplňování znalostí a dovedností; 11.) při prevenci syndromu vyhoření.*

Tyto služby mohou být v rámci jednotlivých pověřených organizací nebo oddělení sociálně-právní ochrany dětí rozšířeny i do nadstandardní roviny. Jak již bylo řečeno v rámci tématu doprovázejících organizací, je možné se v této věci setkávat s odlišnostmi na úrovni jednotlivých krajů, které spočívají především v míře dostupnosti a celkové diverzitě jednotlivých poskytovaných služeb. (Pazlarová, 2016)

3.7. Legislativní návrhy

Posledním aspektem pěstounské péče, který je popsán v rámci této kapitoly, jsou legislativní návrhy. Specificky je tato bakalářská práce zaměřena na návrh zákona č. j. 483/2023, na který bylo v průběhu předchozích kapitol již několikrát odkazováno.

Tento legislativní návrh cílí na tři základní oblasti související s tématem probíraným v této bakalářské práci *1.) zefektivnění procesu zprostředkování; 2.) změny v ustanovení o doprovázejících organizacích; 3.) rušení úpravy dětských domovů do tří let.*

Ve věci procesu zprostředkování je upozorňováno především na jeho délku, která velmi často překračuje dobu jednoho roku. Podle odůvodnění k tomuto návrhu je právě délka a komplikovanost procesu zprostředkování hlavním důvodem pro to, že se lidé nakonec

rozhodnou do tohoto procesu nevstupovat. V souvislosti s tím se následně mohou uchýlovat k různým nelegálním praktikám souvisejícím s převzetím dětí do své péče.

Jak již bylo dříve nastíněno, je proces zprostředkování pěstounské péče dlouhý zejména z důvodu procesu přípravy (resp. povinné vzdělávání v rámci procesu zprostředkování). Novela zákona počítá s tím, že si žadatelé sami zvolí, v jaké organizaci nebo v jakém kraji budou vzdělávání podstupovat v závislosti na dojezdové vzdálenosti a individuálních potřebách.

Dalším faktorem, který komplikuje délku procesu je, dle odůvodnění k výše zmíněnému návrhu na změnu zákona, proces psychologického prověřování žadatelů. V návrhu je upozorňováno na to, že každý kraj realizuje psychologické prověřování jiným způsobem. Ve své podstatě neexistuje jednotně uplatňovaná metodika, což může způsobovat, že žadatelé projdou celým procesem prověřování bez větších problémů v jednom kraji, ale velmi pravděpodobně by neprošli v kraji jiném. Dále tento návrh kritizuje, že osoby, které provádějí psychologické posouzení žadatelů jsou buďto externisté, kteří mají další úvazky, nebo zaměstnanci krajského úřadu, kteří vykonávají i jiné činnosti. Tím se může proces psychologického prověřování značně prodloužit a také se objevují značné rozdíly ve spolehlivosti prověřování. Návrh zákona směřuje zejména k částečnému sjednocení kritérií pro vyhodnocení vhodnosti osoby pro výkon ZDPP nebo PPPD.

Odůvodnění k tomuto návrhu zákona kritizuje také nepřehlednost právní úpravy pěstounské péče v rámci zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Tento stav je přisuzován především četným novelizacím. Cílem návrhu zákona je tady také zpřehlednění právní úpravy. V neposlední řadě zákon pojednává také o potenciálním sjednocení forem náhradní rodinné péče, o němž bylo v této kapitole dříve pojednáno.

3.8. Konceptualizace výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče

Tato kapitola si kladla za cíl vytvořit rámcovou konceptualizaci výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče, na které je později zaměřen kvalitativní výzkum, jenž je detailně popsán v rámci empirické části práce. Tabulka 3 na následující straně zobrazuje všech sedm aspektů pěstounské péče (tmavě žluté řádky) a jejich tematické ohraničení (světle žluté řádky). Kromě toho je u každého tématu definován rámcový rozsah specifikací, u kterých se předpokládá, že budou sociálními pracovníky OSPOD zahrnuty v rámci polostrukturovaných rozhovorů. Tyto specifikace mohou rovněž sloužit jako určité „vodítko“ v případě, že by si sociální pracovníci OSPOD nebyli během procesu dotazování jistí, k jakým tématům se mohou v rámci položené otázky vyjádřit nebo také v případě, že by se hloubka reflexe nejevila při sběru dat jako dostatečná pro saturaci výzkumné otázky.

KONCEPTUALIZACE VÝZKUMNÝCH TÉMAT PRO JEDNOTLIVÉ ASPEKTY PĚSTOUNSKÉ PÉČE	
TYPY PĚSTOUNSKÉ PÉČE (ASPEKT 1)	
Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče	<i>počet pěstounů; obecná reflexe silných a slabých stránek</i>
Pěstounská péče na přechodnou dobu	<i>počet pěstounů; překračování maximální doby výkonu; odborná způsobilost pěstounů</i>
Příbuzenská pěstounská péče	<i>riziko opětovného vstupu do patologického prostředí; absence prověřování a základní přípravy</i>
Pěstounské specializace	<i>zavedení specializací v ČR; terapeutická, respitní a zadržovací pěstounská péče v kontextu ČR.</i>
Splynutí forem náhradní rodinné péče	<i>silné a slabé stránky možného splynutí forem náhradní rodinné péče</i>
PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE (ASPEKT 2)	
Obecný postoj ke zprostředkování	<i>doba trvání; obecná reflexe jednotlivých fází</i>
Nábor pěstounů	<i>propagace pěstounské péče; přechod z úrovně ORP na úroveň kraje (otázky efektivit a sjednocení agendy)</i>
Proces prověřování	<i>reflexe spolehlivosti procesu</i>
DOPROVÁZEJÍCÍ ORGANIZACE (ASPEKT 3)	
Dostupnost a diverzita služeb v lokalitě	<i>dostupnost v lokalitě; množství služeb</i>
Spolupráce s OSPOD	<i>silné a slabé stránky spolupráce</i>
VZDĚLÁVÁNÍ PĚSTOUNŮ (ASPEKT 4)	
Vzdělávání pěstounů v procesu zprostředkování	<i>délka vzdělávání; zahrnutá témata; slabé stránky procesu v rámci sledovaného kraje</i>
Kontinuální vzdělávání pěstounů	<i>délka vzdělávání; formy vzdělávání; dostupnost v lokalitě</i>
PODPORA PĚSTOUNSKÝCH RODIN (ASPEKT 5)	
Služby pro pěstounské rodiny	<i>dostupnost různorodých služeb v lokalitě; diverzita služeb</i>
Dávky pěstounské péče	<i>výše; dostupnost pro ostatní formy náhradní rodinné péče</i>
Zaopatřovací příspěvek	<i>zhodnocení smysluplnosti institutu; možná rizika</i>
LEGISLATIVNÍ NÁVRHY (ASPEKT 6)	
Reflexe vybraných legislativních návrhů	<i>podmínka: pracovník se v problematice orientuje (jinak není zahrnut)</i>
ROLE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ OSPOD V PĚSTOUNSKÉ PÉČI (ASPEKT 7)	
Zhodnocení schopnosti kritické reflexe	<i>reflexe autora (okrajově zahrnuto v rámci analýzy dat)</i>
Administrativní zátěž	<i>míra administrativní zátěže, (i)relevance administrativních úkonů</i>

Tabulka 3: Konceptualizace výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče

4. Role sociálních pracovníků OSPOD v systému pěstounské péče

Následující kapitola stručně pojednává o sociálních pracovnících OSPOD působících v oblasti pěstounské péče. Tato kapitola bakalářské práce reflektuje fakt, že pojem „orgány sociálně-právní ochrany dětí“ zahrnuje administrativní celky různých úrovní a věcných určení. Vzhledem k tomu, že je empirická část této práce zaměřena na zkoumání pohledů pracovníků OSPOD, kteří působí při úřadech obcí s rozšířenou působností v agendě náhradní rodinné péče se specializací na pěstounskou péči, bude tato kapitola bakalářské práce specificky zaměřena na nejběžnější kompetence sociálních pracovníků právě na těchto úřadech, a to včetně těch úřadů, které nemají titul úřadu obce s rozšířenou působností, ale z hlediska systému sociálně-právní ochrany dětí fungují na stejné úrovni (např. úřady městských částí Hlavního města Prahy). Pro zjednodušení budou úřady v této úrovni souhrnně označovány jako „úřady obcí s rozšířenou působností“, i když přímo takový status mít nemusí.

Cílem této kapitoly je kromě shrnutí základních kompetencí, práv, povinností a činností sociálních pracovníků OSPOD v rámci výše zmíněných úřadů také nahlédnutí na širší kontext jejich praxe. Tyto souvislosti jsou velmi rozmanité, tudíž je potřeba vzít v úvahu, že je v rámci této bakalářské práce pojednáno pouze o těch, které se jeví jako významné z hlediska výzkumného zaměření práce. V obecném měřítku je nahlédnuto především na paradigmaty sociální práce a jejich potencionální promítnutí do praxe sociálních pracovníků. Ačkoliv se empirická část této práce nezaměřuje na otázku, jaké přístupy k praxi sociální pracovníci OSPOD v rámci své činnosti volí a zaujímají, může být potencionálně zajímavé nahlédnout na to, zda jsou schopni témata, s nimiž se setkávají primárně na klientské úrovni (terapeutické a poradenské paradigma), převést k úvahám nad širšími systémovými souvislostmi (reformní paradigma, kritická sociální práce).

4.1. Sociální pracovník

Definiční shrnutí toho, co vlastně znamená být sociálním pracovníkem, může být v mnoha ohledech považováno za poměrně komplikované, a to do takové míry, že by toto téma mohlo být pokryto samostatnou bakalářskou prací.

Sociální práce je proměnlivou disciplínou, která reaguje na aktuální potřeby společnosti v daném místě a čase. (Payne, 2021) Z této charakteristiky lze usuzovat, že i samotná role sociálních pracovníků je na základě kontextu, v němž sociální práce probíhá, poměrně variabilní.

V kontextu výzkumu provedeného v rámci projektu „*TAČR profesionalizace sociální práce v České republice*“ zaměřeného mimo jiné na vytvoření a popsání systému pozic sociálních pracovníků na českém trhu práce, bylo vytvořeno až 36 skupin pozic sociálních pracovníků, mezi kterými mají místo právě i sociální pracovníci OSPOD specializovaní na oblast náhradní (rodinné) péče. Ke každé této skupině byly rovněž přiřazeny specifické okruhy činností, které sociální pracovník v rámci této praxe vykonává a také souhrny celé řady dovedností a vědomostí, jimiž by měl disponovat. (Matoušek et al., 2021)

Již z kontextu výše zmiňovaného výzkumu vyplývá, že jakási „univerzální pozice sociálního pracovníka“, kterou bychom zde mohli potencionálně vymezit, neexistuje. I to podporuje tezi o šířce a proměnlivosti profese sociální práce.

V rámci této podkapitoly bude sociální pracovník v obecném měřítku chápán jako pomáhající profesionál, který usiluje o sociální změnu na úrovni jednotlivců, skupin, rodin, komunit (regionů) nebo celého systému tak, jak to vyplývá z globální definice sociální práce, která byla dle IFSW (b. r.) uznána v roce 2014 jak Mezinárodní federací sociálních pracovníků, tak Mezinárodní asociací škol sociální práce.

4.1.1. Paradigmata sociální práce

V kontextu obecných přehledových statí i celé řady výzkumů zaměřených především na profesionalizaci sociální práce, se můžeme setkávat s tzv. paradigmaty sociální práce, která Payne (2021) označuje jako tzv. „malá paradigmata“. Navrátil (2012) pojmenovává tato paradigmata jako *terapeutické paradigma, poradenské paradigma a reformní paradigma*.

Z hlediska **terapeutického paradigmatu** hovoříme především o určitém typu individuálního, skupinového nebo rodinného psychologického působení na klienty, které má za cíl posílit a zlepšit jejich celkovou duševní pohodu, což vede k vytvoření vhodného prostředí pro další individuální sociální změny. (Navrátil, 2012)

U **poradenského paradigmatu** je pozornost sociálních pracovníků zaměřená na poskytování cíleného a kvalitního sociálního poradenství, které by mělo pomoci klientům získat přístup k odpovídajícím zdrojům a podpořit tak jejich zplnomocnění. Tento přístup je rovněž zaměřen spíše na individuální sociální změny. (Navrátil, 2012)

Reformní paradigma představuje zaměření sociálních pracovníků na širokou sociální změnu v různých oblastech společenského prostředí. Zplnomocnění klientů zde probíhá díky snaze o vybalancování nerovného postavení znevýhodněných nebo citlivých sociálních skupin. Tento přístup ovšem v čisté podobě nesměruje k pomoci na úrovni individuálních sociálních

změn, ale spíše na úrovni změn celospolečenského prostředí (především v rámci různých úrovních makropraxe sociální práce). Reformní paradigma je založeno na myšlence, že terapeutický a poradenský přístup podporují aktuální nedokonalou výstavbu systému, čímž nepřímo legitimizují nerovnosti. (Navrátil, 2012)

Osobně se domnívám, že v rámci praxe oddělení sociálně-právní ochrany dětí při úřadech obcí s rozšířenou působností převažuje poradenský přístup s příděchem terapeutického přístupu. O to více je v rámci výzkumu zajímavé sledovat, jak moc jsou tito sociální pracovníci schopni reflektovat systémové nedostatky, jež mnohdy přesahují rámec jejich vlastní praxe.

4.1.2. Reflexivní a defenzivní praxe

Dalším významným konceptem, jenž nesmí být v kontextu praxe sociálních pracovníků opomenut, je problematika reflexivní a defenzivní praxe.

Defenzivní praxe spočívá v tom, že se sociální pracovníci přizpůsobují všem předepsaným postupům, metodikám, hodnoticím rámcům, manažerským příkazům i povinnostem vyplývajícím z jejich pracovních smluv. Nad rámec předepsaných postupů a kompetencí nikdy nejednají, jelikož by to pro ně znamenalo jistou formu ohrožení, protože by se v případě pochybení nemohli jednoduše odvolat na znění konkrétního nástroje nebo pokynu. Neznámé problémy a některá etická dilemata řeší existujícími a pro ně dostupnými (metodickými) nástroji, popř. na základě manažerského pokynu. Ve chvíli, kdy řešený problém přesahuje hranice jejich povinností, odkazují klienta na jiné služby, popřípadě se soustředí pouze na ty aspekty případu, které se týkají jejich povinností bez širší reflexe dalších souvislostí. (Nečasová, 2013)

Sociální pracovník tíhnoucí spíše k **reflexivní praxi** naopak přijímá odpovědnost za kroky, které v rámci své práce podniká a zvědomuje existenci možného střetu zájmů a hodnot různých aktérů zapojených v případě. (Nečasová, 2013) V kontextu reflexivní praxe lze také narazit na pojem „**kritická praxe**“ (popř. „kritická reflexe“), která rozšiřuje dříve zmíněnou charakteristiku reflexivní praxe o systémový rozměr. Dle Navrátila (2013) tento typ reflexe v rámci výkonu profese sociální práce pokrývá dovednost sociálního pracovníka zpochybňovat aktuální podobu systémového a společenského uspořádání. Pracovníci jsou schopni vnímat příčiny a důsledky etických problémů a dilemat, které pramení ze špatně nebo nespravedlivě nastavených systémových parametrů. Tito pracovníci se mohou nebo nemusí zároveň sami přičiňovat o systémové a společenské změny v těchto palčivých celospolečenských otázkách.

4.1.3. Paradigmata a přístupy k praxi v kontextu empirické části

Provedený kvalitativní výzkum v rámci této bakalářské práce zaměřuje svou pozornost především na to, jakým způsobem určitá skupina sociálních pracovníků OSPOD reflektuje specifické aspekty pěstounské péče.

I přesto, že je prostor ve výzkumu výhradně věnován těmto aspektům (podrobněji byly popsány v kapitole 3 a částečně v této kapitole), lze v něm jako vedlejší produkt částečně spatřovat to, do jaké míry jsou sociální pracovníci OSPOD schopni kriticky reflektovat systém, jehož jsou sami významnou součástí. Oproti sociálním pracovníkům působícím například v rámci neziskových organizací, které mohou stát částečně nebo úplně mimo systém sociálně-právní ochrany dětí a někdy proti němu dokonce i aktivně vystupovat, jsou sociální pracovníci OSPOD určitým druhem nástroje státem zabezpečované sociálně-právní ochrany dětí. Během výzkumu může být proto zajímavé pozorovat, do jaké míry jsou tito pracovníci angažováni v úvahách nad systémovými nedostatky a do jaké míry se naopak úvahami přizpůsobují zajištěnému nastavení (Například tím, že otevřeně projeví nezáměr o systémové aspekty přímo nezasahující do výkonu jejich vlastní práce).

Považuji za nutné znovu zdůraznit, že hlavním cílem výzkumu v této bakalářské práci není zaměření na uplatňování aspektů kritické (reformní) sociální práce v praxi sociálních pracovníků. Pro hlubší pochopení tohoto tématu by bylo potřeba vykonstruovat speciální metodologii. Na druhé straně je možné určité náznaky rozdílností v přístupu k systémovým tématům nacházet i v rámci provedeného výzkumu pro empirickou část této bakalářské práce. Proto drobná reflexe autora v tomto tématu není v analytické části opomenuta, ačkoliv jí není věnována stejná míra pozornosti.

4.2. Sociální pracovník OSPOD

Orgány sociálně-právní ochrany dětí zahrnují soubor státních institucí různých úrovní a věcných zaměření. Podle zákona 359/1999 Sb. se jedná o *krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a újezdní úřady, MPSV, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí a Úřad práce České republiky (potažmo jeho krajské pobočky)*.

Sociální pracovníci mohou působit téměř ve všech výše zmíněných orgánech sociálně-právní ochrany dětí. Nejvýznamnější část ovšem tvoří právě obce s rozšířenou působností. Podle zákona 51/2020 Sb. o územně správním členění státu je v současné době v České republice 205 obcí s rozšířenou působností. Kromě nich fungují na stejné úrovni z hlediska sociálně-právní ochrany dětí také některé úřady městských částí pověřené magistráty statutárních měst, jejichž správní postavení a přesný výčet definuje především

zákon 108/2000 Sb. o obcích. Jednotlivé obce s rozšířenou působností mají přesně definované hranice své místní působnosti, která ve většině případů pokrývá širší správní obvod, ve kterém se nachází obce prvního a druhého typu (tj. obce nemající status „obec s rozšířenou působností“).

Na základě standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí musí jednotlivá oddělení sociálně-právní ochrany dětí vymezit v rámci své organizační struktury specifické činnosti a kompetence jednotlivých pracovníků, při čemž je dále zařazují do specializací především pro oblast náhradní rodinné péče, sociální kurately pro děti a mládež a ochrany týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. (Vyhláška 473/2012). Vaško (2021) zdůrazňuje, že standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí nevymezují konkrétní náplň činností jednotlivých agend, které mohou sociální pracovníci na těchto odděleních vykonávat. Také mohou být v rámci oddělení vymezeny i další specifické agendy jako např. terénní sociální práce nebo kolizní opatrovnictví. V tomto ohledu mají jednotlivá oddělení sociálně-právní ochrany dětí poměrně značnou volnost v tom, jakým způsobem se v nich bude organizační struktura a s ní spojené rozdělování kompetencí realizovat. V některých situacích se lze setkávat i s určitým prolínáním činností jednotlivých agend. (Vaško, 2021)

4.2.1. Agenda náhradní rodinné péče v kontextu úřadů obcí s rozšířenou působností

Náhradní rodinná péče (popř. náhradní péče) je jednou ze tří základních agend pracovníků působících na odděleních sociálně-právní ochrany dětí, kterou se bude tato bakalářská práce více zabývat.

Agenda náhradní rodinné péče zahrnuje širší okruh činností, které se nejčastěji týkají osvojení, poručenství, péče třetí osoby, dlouhodobé zprostředkované pěstounské péče, nezprostředkované pěstounské péče, pěstounské péče na přechodnou dobu, ale také v některých případech i dětí v ústavních zařízeních. Jak již bylo zmíněno dříve, je okruh kompetencí a povinností, přiřazený jednotlivým pracovníkům, poměrně odlišný v závislosti na tom, na jakém oddělení sociálně-právní ochrany dětí se právě nacházíme. (Vaško, 2021)

Jednotlivé činnosti pracovníků OSPOD v této agendě budou dále specifikovány zejména ve vztahu k pěstounské péči. (kapitola 4.2.2.). Zdůraznění odlišností mezi jednotlivými pracovníky OSPOD působícími na úřadech obcí s rozšířenou působností je potřebné především z důvodu popisu konstrukce výzkumného vzorku v empirické části práce.

Dříve zmiňovaný výzkum Matouška et al. (2021) pojednává o specifických činnostech a kompetencích jednotlivých sociálních pracovníků působících v agendě náhradní (rodinné) péče. Tento výzkum ovšem dále nezohledňuje určitou specifikaci pracovního zařazení

sociálních pracovníků z hlediska specifických úseků a jejich činností. Poskytuje ovšem přehled různých činností, kompetencí, metod a předpokladů, jimiž by takoví pracovníci měli v ideálním případě disponovat.

Z výše citovaného výzkumu vyplývá, že sociální pracovníci OSPOD působící při úřadech obcí s rozšířenou působností, jež spolupracují s rodinami a dětmi v rámci témat náhradní (rodinné) péče, vykonávají následující základní okruhy činností: *hodnocení potřeb dítěte s postižením a jeho rodiny, hodnocení vývoje dítěte v náhradní péči, plánování péče o dítě s postižením, poskytování podpory pěstounským rodinám, poradenství pro rodiny dítěte s postižením, podpora kontaktu mezi náhradní a biologickou rodinou dítěte, podpora pěstounské rodiny při jednání se soudy a úřady, odkazování na jiné služby, jednání se zájemci o službu a evidence žadatelů, zprostředkování vzdělávání pro pěstouny, osvěta o potřebách cílové skupiny a o vlastní službě, administrativní úkony.* (Matoušek et al., 2021)

Z hlediska znalostí by tito pracovníci měli disponovat orientací v následujících oblastech: *klíčová legislativa, základy psychiatrie a adiktologie, základy vývojové psychologie, problematika syndromu CAN a dalších závažných forem špatného zacházení s dítětem, znalost problematiky dětského traumatu, znalost kompetencí spolupracujících subjektů a znalost místní sítě služeb.* (Matoušek et al., 2021)

Z hlediska klíčových dovedností by tito pracovníci měli disponovat zvládnutím *základů krizové intervence, hodnocení funkčnosti rodiny, hodnocení potřeb a míry ohrožení dítěte, vedení poradenského rozhovoru, metodiky vytváření IPOD a rozpoznání traumatu u dítěte.* (Matoušek et al., 2021)

Výše uvedené činnosti, kompetence, potřebné znalosti a dovednosti, jež vyplývají ze zmiňovaného výzkumu Matouška et. al. (2021) se nedají považovat za absolutní výčet všeho, co se v rámci práce těchto sociálních pracovníků může na jednotlivých pracovištích odehrávat. V této bakalářské práci je tento nástin učiněný zejména pro vytvoření uceleného základního přehledu možných činností ve vztahu k pozdější argumentaci volby výzkumného vzorku v empirické části práce.

4.2.2. Úsek pěstounské péče v kontextu úřadů obcí s rozšířenou působností

V rámci mapování výzkumného terénu bylo zjištěno, že na velkém množství odděleních, kde existuje specifická agenda náhradní rodinné péče, jsou pracovníci dále členění do různých specializovaných oblastí. Jednou z těchto oblastí je právě pěstounská péče, v jejímž rámci pracovníci dále přiřazováni k dalším specifickým úsekům. Na odděleních, kde proběhl výzkum pro tuto bakalářskou práci, byli sociální pracovníci dále specializováni například na pěstounskou péči na přechodnou dobu, příbuzenskou pěstounskou péči nebo nábor pěstounů apod.

Ve světle těchto zjištění bylo potřeba při konstrukci výzkumného vzorku zaměřit výběr účastníků výzkumu nejen na ty pracovníky, kteří pracují v agendě náhradní rodinné péče, ale také na ty, kteří se v rámci této agendy specializují na některou oblast pěstounské péče. I když se všichni pracovníci nemusí v praxi nutně setkávat se všemi aspekty pěstounské péče, které nastiňuje kapitola 3, lze očekávat, že o nich budou mít alespoň základní přehled. Z tohoto důvodu nebylo přistoupeno k další stratifikaci výzkumného vzorku.

Mezi základní činnosti na úseku pěstounské péče lze demonstrativně zařadit následující: *přijímání oznámení o ohrožených dětech; kontakt s žadateli o pěstounskou péči; kompletování spisu o žadatelích a jeho následné postoupení krajskému úřadu; spolupráce se soudy; kontakt s pracovníky ústavních zařízení; kontakt s pěstounskými rodinami; poskytování poradenství a jiné odborné pomoci; komunikace s doprovázejícími organizacemi; výkon funkce opatrovníka nebo poručníka dítěte; pohotovost v celodenním rozsahu po dobu jednoho týdne.* (Možíš, 2014)

Výše jmenované činnosti bychom také nemohli označit za vyčerpávající výčet možných kompetencí a činností sociálních pracovníků OSPOD specializovaných na pěstounskou péči.

4.2.3. Administrativní zátěž sociálních pracovníků jako zkoumaný aspekt pěstounské péče

Jak již bylo v této práci několikrát připomínáno, výzkum provedený v rámci této bakalářské práce se zaměřuje na reflexi vybraných (především systémových) aspektů pěstounské péče sociálními pracovníky OSPOD.

Jedním z probíraných aspektů je zaměření na míru jejich administrativní zátěže. Matoušek a Pazlarová (2016) hovoří o tom, že výzkumy praxe sociálně-právní ochrany dětí ukazují, že si pracovníci dlouhodobě stěžují na nadměrnou administrativní zátěž, která vede k tomu, že jim nezbývá čas na realizaci činností v rámci přímé práce s klienty apod. Zároveň ovšem zmiňují, že snaha o změny v kontextu systému sociálně-právní ochrany dětí cílí

především na snížení této administrativní zátěže. Je tedy otázkou, jak sociální pracovníci OSPOD (V tomto případě pouze ti, na něž je tato práce zaměřena) vnímají míru své administrativní zátěže. Je rovněž otázkou, jestli v rámci jejich vysoké administrativní zátěže dokážou alespoň rámcově pojmenovat specifické oblasti administrativy, které by podle nich mohl vykonávat někdo jiný nebo by mohly být z administrativních úkonů úplně odstraněny.

4.3. Shrnutí

V této kapitole byl popsán sedmý (resp. poslední) aspekt pěstounské péče, na který se tato bakalářská práce zaměřuje v rámci výzkumu. Tímto způsobem byl tento aspekt pěstounské péče odpojený od ostatních, které byly popsány v předchozí kapitole. Důvodem pro toto rozložení práce je především popis širšího kontextu role sociálních pracovníků OSPOD. Konceptualizace témat tohoto aspektu byla již dříve zařazena do tabulky v kapitole 3.8., která slouží jako hlavní nástroj pro konstrukci metodologie výzkumu

Předkládaná kapitola se zaměřovala na souhrn základních činností sociálních pracovníků OSPOD v rámci agendy náhradní rodinné péče, která bývá typicky vyčleňována na jednotlivých odděleních sociálně-právní ochrany dětí zřizovaných při úřadech obcí s rozšířenou působností. Ze všech jmenovaných činností byl specificky kladen důraz na administrativní úkony, které dle výzkumů mohou sociální pracovníky dlouhodobě nadměrně zatěžovat. Otázka míry administrativní zátěže je proto zařazena mezi ostatní aspekty systému pěstounské péče, na které je v rámci výzkumu v této bakalářské práci cíleno.

Tato kapitola byla rovněž zaměřena na charakteristiku paradigmat sociální práce a jejich možné promítnutí do výkonu praxe sociálních pracovníků. Kromě toho byl také popsán základní rozdíl mezi defenzivní a reflexivní praxí, ve které bylo směřováno zejména ke schopnosti kritické reflexe (kritická sociální práce). Výzkum v této bakalářské práci nezkoumá to, zda a jakým způsobem uplatňují sociální pracovníci OSPOD v rámci své praxe aspekty reformního paradigmatu a kritické sociální práce, ale jako vedlejší produkt výzkumu může být lehce zaznamenáno, jak široce jsou schopni kriticky reflektovat systémové parametry.

5. Empirická část

Hlavní cíl této bakalářské práce je již v jejím samotném úvodu stanoven následovně: *„Popsat vybrané aspekty stávajícího systému pěstounské péče v České republice včetně některých plánovaných změn a zjistit, jakým způsobem tento systém reflektují sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí specializovaní na pěstounskou péči.“*

Z takto definovaného cíle bakalářské práce lze jednoduše určit, že velký podíl na jeho naplnění bude mít právě empirická část, v níž jsou prezentovány pohledy sociálních pracovníků OSPOD na vybrané aspekty pěstounské péče v ČR. Tyto pohledy jsou následně zúženy na identifikaci silných a slabých stránek pěstounské péče.

Následující kapitola bakalářské práce nesoucí název „Empirická část“ se proto zaměřuje na popis metodologie kvalitativního výzkumu, analýzu získaných dat a následnou diskuzi výsledků s odbornou literaturou, legislativou a jinými relevantními zdroji.

Sběr dat k jejich analýze v rámci tohoto kvalitativního výzkumu byl proveden v období od listopadu do poloviny prosince 2023. Výzkum byl proveden celkem na dvou odděleních sociálně-právní ochrany dětí u celkového počtu osmi pracovníků.

5.1. Metodologie

V následující podkapitole je čtenáři představena základní konstrukce výzkumného designu. Pojednáváno je o kontextu výzkumu, konstrukci výzkumné otázky, zvolené výzkumné strategii, výzkumném vzorku, metodě sběru dat a metodě analýzy dat. Nejsou opomenuty ani limity výzkumu, které byly buďto očekávatelné, nebo se objevily až v průběhu sběru a analýzy dat.

5.1.1. Kontext výzkumu

Během následujícího popisu metodologie výzkumu provedeného pro potřeby této bakalářské práce, lze vycházet z tabulky 3, která je vyobrazena v kapitole 3.8. Tato tabulka představuje konceptualizaci výzkumných témat pro všechny zahrnuté aspekty pěstounské péče. Zmíněná tabulka 3 nebude v této kapitole dále opakovaně představována, nicméně na ni bude odkazováno při popisu dalších částí metodologie tohoto výzkumu.

V konceptuální části práce je často poukazováno na skutečnost, že pěstounská péče je poměrně širokou oblastí náhradní výchovy, která zahrnuje nepřeberné množství témat, na která lze nahlédnout systémovou nebo psychosociální optikou (popř. obojí).

V případě psychosociálního pohledu na problematiku pěstounské péče, hovoříme především o tématech spojených se samotným výkonem pěstounství. Tato témata jsou často zaměřena na vztahy mezi pěstouny a svěřenými dětmi (např. Králová, 2016), vztahy mezi dětmi pěstounů a svěřenými dětmi (např. Jiroutová, 2022), zvládání různých náročných situací (např. Šlégrová, 2014) a další sociální nebo psychologické aspekty. (např. Kolouchová, 1992)

Systémový pohled na problematiku pěstounské péče zaměřuje svou pozornost především na legislativu, procesy a celkové zajištění tohoto institutu v kontextu dané země nebo regionu. U systémového pohledu se více než k zaměření na psychosociální aspekty, dostáváme k úvahám nad výstavbou a nastavením systému v oblasti pěstounské péče. Naprosto typickým způsobem, jakým je podoba systémových aspektů pěstounské péče zkoumána, je mezinárodní komparace (např. Novák et al., 2013), nicméně také zkoumání pohledů různých aktérů na systémové překážky v pěstounské péči.

Pro tuto bakalářskou práci jsem zvolil orientaci téměř výhradně na systémové aspekty. Tento přístup volím zejména proto, že v posledních několika letech sleduji poměrně živou diskuzi o tématech systémového zajištění náhradní výchovy. Zároveň také pozoruji, že v kontextu české literatury je orientace na systémové aspekty zastoupena v menší míře než na aspekty psychosociální. Další důvod volby orientace na systémové aspekty v rámci tohoto výzkumu je spojen s volbou vzorku, kterým jsou dříve zmínění sociální pracovníci OSPOD specializovaní na pěstounskou péči. V případě orientace na reflexi systému se sociální pracovníci, kteří jsou se systémem v každodenním kontaktu a mají o jeho podobě hlubší přehled, jeví jako informačně nejbohatší vzorek. V případě orientace na psychosociální aspekty pěstounské péče by relevantním výzkumným vzorkem byli například pěstouni, kteří jsou přímou zkušeností konfrontováni s dříve zmiňovanými výzvami, které výkon pěstounství potencionálně přináší (více o konstrukci výzkumného vzorku viz kapitola 5.1.4.)

Pro správné uchopení problematiky pěstounské péče, pokud je limitována na dva výše zmíněné okruhy, je ovšem potřeba připustit určitou míru komplementarity jejích psychosociálních a systémových aspektů. Lze předpokládat, že spousta slabých míst, která se mohou nacházet v psychosociálních aspektech pěstounské péče, se zákonitě promítá i do identifikace slabých stránek jejího systémového nastavení. Ani tato práce proto a priori nevynechává ze svého záběru všechny psychosociální aspekty, nicméně je v rámci konceptuální části práce a analytické kapitoly limituje pouze na ty, které se zdají být přímo související s pravděpodobně nedokonale nastaveným zkoumaným systémovým aspektem. Tématem vytváření výzkumného designu byla rovněž otázka zaměření výzkumu jak na

psychosociální aspekty, tak na ty systémové. Tento smíšený přístup by znamenal využití tzv. triangulace, kterou lze charakterizovat jako využití dvou a více výzkumných strategií, výzkumných vzorků nebo metod sběru a analýzy dat. (Novotná et al., 2019) V případě využití tohoto postupu by připadalo v úvahu zkoumání psychosociálních aspektů z pohledu pěstounů v první části metodologie a zkoumání systémových aspektů z pohledu sociálních pracovníků OSPOD v druhé části metodologie. Tento přístup by ovšem svou komplikovaností způsobil výrazný přesah rozsahu bakalářské práce, a to jak na úrovni konceptuální, tak na úrovni metodologicko-analytické.

Záběr této bakalářské práce, včetně výzkumu k ní provedeného, by se přesto mohl jevit jako příliš široký. Jak napovídá tabulka 3 v kapitole 3.8, je pro tuto bakalářskou práci zvoleno až sedm aspektů pěstounské péče, které jsou následně zúženy do klíčových témat, na která má výzkum primárně cílit. Počet aspektů by mohl být pravděpodobně v návrhu zúžen pouze na dva nebo tři. Tento přístup se mi nicméně jevil jako neefektivní, a to především z důvodu výrazné propojenosti jednotlivých aspektů. Pokud by se tato bakalářská práce například zabývala výhradně procesem zprostředkování, stejně by muselo dojít k užšímu popisu vzdělávání pěstounů, role doprovázejících organizací nebo typů pěstounské péče. V takovém případě se zahrnutí dalších mezi sebou přímo souvisejících aspektů jevílo jako více efektivní z hlediska pokrytí širšího kontextu. Záběr na sedm systémových aspektů v této bakalářské práci bychom ovšem nemohli ani zdaleka označit za vyčerpávající. Pro tuto bakalářskou práci byly zvoleny takové aspekty, které se jeví jako nejčastěji kritizované v rámci různých odborných zdrojů nebo na ně reagují aktuální legislativní návrhy. I přesto je však v rámci zvolené kvalitativní výzkumné strategie předpokládáno, že budou v rámci polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky OSPOD identifikována i témata původně nezahrnutá.

5.1.1.1. Smysluplnost zkoumání institutů náhradní rodinné péče (resp. pěstounské péče)

Druhá kapitola této bakalářské práce pojednávala o institucionální, legislativní a resortní výstavbě systému náhradní výchovy, kterou zasazovala do širšího výzkumného a statistického kontextu. Z této kapitoly jednoznačně vyplývá, že na základě dlouhodobě probíhajících diskuzí o tématech náhradní výchovy ve veřejném prostoru je zkoumání a rozvíjení institutů náhradní rodinné péče (především pak pěstounské péče) více než relevantní.

Výzkum náhradní rodinné péče může přinášet odhalování slabých míst systému, inspiraci ze zahraniční praxe se zhodnocením možnosti implementace podobných nástrojů do českého systému a také přináší zobrazení různých náročných situací v průběhu pěstounství a umožňuje zhodnocení nebo navrhování postupů jejich řešení.

5.1.1.2. Potencionální přínos výzkumu v této bakalářské práci

Výzkumný cíl by mohl být formulován následovně: **„Zjištění toho, jakým způsobem sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí působící při úřadech obcí s rozšířenou působností v agendě náhradní rodinné péče se specializací na pěstounskou péči reflektují stávající podobu systému pěstounské péče v České republice včetně některých plánovaných změn.“** Tento cíl je následně naplňován formou popisu sociálními pracovníky identifikovaných silných a slabých stránek pěstounské péče v České republice. Výzkum si neklade za cíl nalézat relace mezi jednotlivými jevy ani rozsáhle zjišťovat příčiny nebo důsledky jednotlivých stránek zkoumaného jevu. Z výše definovaného výzkumného cíle lze vyvodit, že jeho záměrem je *popis podoby zkoumaného jevu* (resp. vybraných aspektů pěstounské péče). Jelikož je záměrem tohoto výzkumu právě popis, může být výše uvedený cíl označen dle Hricové et al. (2023) za deskriptivní výzkumný cíl a na základě toho lze celý tento výzkum označit za *mapovací výzkum*.

Na základě výše představeného výzkumného cíle a celkového nástinu výzkumného záměru lze blíže vyjasnit potencionální přínosy provedeného výzkumu. Provedený výzkum nabízí následující přínosy:

- identifikace doposud v literatuře příliš nezahrnovaných silných a slabých stránek u vymezených aspektů pěstounské péče;
- upozornění na přetrvávající slabé stránky u vymezených aspektů pěstounské péče, které sice jsou často zahrnuty v literatuře, ale nezdají se být v průběhu let adekvátně řešeny;
- provedený výzkum může sloužit jako předvýzkum pro práce zaměřující se na některé vymezené aspekty konkrétněji nebo pro práce, které by u specifických aspektů zkoumaly možnosti řešení nebo revidovaly přetrvávání slabých stránek systému v daném čase.

5.1.2. Konstrukce výzkumné otázky

Konstrukce výzkumné otázky spočívá ve zpřesnění výzkumného problému a výzkumného cíle. Výzkumná otázka umožňuje zúžit výzkumný záběr na přesně definované oblasti výzkumného pole. (Hricová et al., 2023) Stanovení hlavní výzkumné otázky (dále také „HVO“) a následné stanovení výzkumných podotázek lze nalézt v tabulce 4 na následující straně. Stanovování HVO a jejích podotázek přímo vychází z dříve prezentované tabulky 3, která vyobrazuje konceptualizaci výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče.

Červený řádek představuje stanovení hlavní výzkumné otázky (HVO). Tmavě hnědé řádky následně rekapitulují názvy jednotlivých konceptualizovaných aspektů pěstounské péče, pod něž jsou ve světle hnědých řádků zařazeny dílčí výzkumné otázky (podotázky).

HVO: Jaké silné a slabé stránky identifikují sociální pracovníci OSPOD u vybraných systémových aspektů pěstounské péče v ČR?	
ASPEKT 1	TYPY PĚSTOUNSKÉ PÉČE
podotázka 1	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v dlouhodobé zprostředkované pěstounské péči?</i>
podotázka 2	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v pěstounské péči na přechodnou dobu?</i>
podotázka 3	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v příbuzenské pěstounské péči?</i>
podotázka 4	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v potencionálním zavádění pěstounských specializací?</i>
podotázka 5	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v případném splnutí forem náhradní rodinné péče?</i>
ASPEKT 2	PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE
podotázka 6	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v celém procesu zprostředkování pěstounské péče?</i>
podotázka 7	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v procesu náboru pěstounů?</i>
podotázka 8	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují v procesu prověřování pěstounů?</i>
ASPEKT 3	DOPROVÁZEJÍCÍ ORGANIZACE
podotázka 9	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska dostupnosti k doprovázejícím organizacím v lokalitě místní působnosti jejich oddělení sociálně-právní ochrany dětí?</i>
podotázka 10	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska spolupráce doprovázejících organizací a jejich oddělení sociálně-právní ochrany dětí?</i>
ASPEKT 4	VZDĚLÁVÁNÍ PĚSTOUNŮ
podotázka 11	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska vzdělávání v procesu zprostředkování?</i>
podotázka 12	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska kontinuálního vzdělávání pěstounů?</i>
ASPEKT 5	PODPORA PĚSTOUNSKÝCH RODIN
podotázka 13	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska dostupnosti a diverzity služeb v lokalitě místní působnosti jejich oddělení sociálně-právní ochrany dětí?</i>
podotázka 14	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska dávek pěstounské péče?</i>
podotázka 15	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska zavedení institutu zaopatřovacího příspěvku?</i>
ASPEKT 6	LEGISLATIVNÍ NÁVRHY
podotázka 16	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska aktuálních legislativních návrhů?</i>
ASPEKT 7	ROLE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ OSPOD V PĚSTOUNSKÉ PÉČI
podotázka 17	<i>Jaké silné a slabé stránky identifikují z hlediska vlastní administrativní zátěže?</i>
podotázka 18	<i>Jaké silné a slabé stránky lze nalézt ve schopnosti kritické reflexe sociálních pracovníků OSPOD? (reflexe autora)</i>

Tabulka 4: Konstrukce výzkumné otázky

5.1.3. Výzkumná strategie

Jak je již patrné z předchozích částí práce, byla pro výzkum k této bakalářské práci zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Volba této výzkumné strategie znamenala pro provedení výzkum řadu výhod a nevýhod.

Možné **výhody** volby této strategie spočívají v

- *hloubkovém porozumění pohledů sociálních pracovníků OSPOD na jednotlivé aspekty péčovské péče* (Kromě toho, že mohou sociální pracovníci OSPOD identifikovat silné a slabé stránky jednotlivých aspektů péčovské péče, mohou také své odpovědi rozvést a zasadit je do širšího kontextu vlastní praxe a vlastních zkušeností. Tímto způsobem se lze dostat k vyčerpávajícímu pojetí zahrnutých témat, což kvantitativní výzkum neumožňuje.);
- *vysoké míře validity*, která souvisí s předchozím bodem (Vysoká míra validity v kvalitativním výzkumu spočívá především v dříve zmíněné kontextualizaci a hloubkovém sběru dat (Hricová et al., 2023));
- *relevanci pro praxi* (Strauss & Corbin, 1999) (Vzhledem k tomu, že značná část získaných dat přímo reflektuje praxi a zkušenosti jednotlivých pracovníků OSPOD na jejich pracovištích v kontextu zahrnovaných témat, lze nacházet skutečně palčivé problémy, které je potřeba v systémovém nastavení aktivně řešit.);
- *flexibilitě*, která spočívá v průběžné úpravě sběru dat na základě předchozích zjištění (Strauss & Corbin, 1999);

Nevýhody této strategie spočívají především v

- *nízké míře reprezentativnosti a tím i úrovni generalizovatelnosti* (Hricová et al, 2023) (Kvalitativní výzkum vyžaduje výrazně menší počet účastníků na výzkumu oproti kvantitativnímu. Tento nízký počet participantů sice umožňuje hloubkově porozumět zkoumanému problému, ale nemusí nutně vypovídat o pohledu všech členů cílové skupiny);
- *nízkou mírou reliability*, která je spojena s tím, že je hloubkové porozumění tématu limitováno především na specifické prostředí a konkrétní výzkumný vzorek.
- *jednoduchém ovlivnění získávání dat v průběhu výzkumu*. (Hricová et al, 2023)

V rámci designování výzkumu k této bakalářské práci bylo zvažováno, zda ke sběru a analýze dat přistoupit spíše kvalitativně nebo kvantitativně. Kvantitativní výzkum by pravděpodobně přinesl obecnější uchopení dat a zvýšil by jejich reprezentativnost, to ovšem za cenu toho, že by zahrnutá témata byla rozsahově velmi limitovaná. Zároveň bylo na základě některých dříve prováděných výzkumů na odděleních sociálně-právní ochrany dětí (např. Hučková, 2022; Hejnová, 2021; Viktorová, 2018) předpokládáno, že by v případě volby kvantitativní strategie v úrovni bakalářské práce mohlo dojít k příliš nízké návratnosti dotazníků, která by mohla v konečném důsledku zkreslit výslednou interpretaci dat. V této souvislosti lze také navázat na Chylíkovou (2018), která upozorňuje na menší jak 40% návratnost u akademických výběrových šetření, která vznikají s vysokými finančními náklady. V kontextu této bakalářské práce lze pravděpodobnost nízké návratnosti dotazníků také podtrhnout skutečností, že při oslovování potencionálních účastníků tohoto výzkumu bylo kontaktováno 42 oddělení sociálně-právní ochrany dětí, z čehož pouze čtyři zareagovala a dvě z nich se rozhodla se tohoto výzkumu zúčastnit. Vzhledem k tomu, že provedený výzkum nebyl zacílen na všechny pracovníky OSPOD, ale pouze na jejich velmi specifickou a omezenou část, riziko nízké návratnosti v případě volby kvantitativní strategie značně vzrostlo.

5.1.4. Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek byl pro účely výzkumu v této bakalářské práci specifikován do následující podoby: „**Sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí působící při úřadech obcí s rozšířenou působností v agendě náhradní rodinné péče se specializací na péči pěstounskou**“.

Parametry výzkumného vzorku jsou dle Novotné et al. (2019) popisovány v těchto okruzích: *a) typ vzorku; b) konstrukce vzorku; c) tvorba vzorku; d) velikost vzorku.*

Typ vzorku může být homogenní nebo heterogenní. Vzorek může být konstruován buďto účelovým výběrem nebo teoretickým výběrem. Vzorek může být tvořen vyčerpávajícím šetřením, účelovým vzorkováním nebo nabalováním (tzv. technika sněhové koule). Velikost vzorku se následně odvíjí od typu práce a výzkumných potřeb. (Novotná et al., 2019)

Tabulka 5 na následující straně představuje základní parametry výzkumného vzorku, jejich popis a argumentaci jejich volby v kontextu provedeného výzkumu.

CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU		
VLASTNOST	SPECIFIKACE	ARGUMENTACE
TYP	HOMOGENNÍ	Heterogenní vzorek by připadal v úvahu ve chvíli, kdy by cílem výzkumu bylo srovnání pohledů různých aktérů působících v systému pěstounské péče. Vzhledem k tomu, že je bakalářská práce ze své povahy zaměřena na pohledy sociálních pracovníků OSPOD, kteří se specializují na oblast pěstounské péče, lze vzorek označit za homogenní.
KONSTRUKCE	ÚČELOVÝ VÝBĚR – PROSTÝ	Prostý účelový výběr znamená, že se při výběru vhodného vzorku zaměřujeme na konkrétně definovanou cílovou skupinu, která přímo vyplývá z povahy výzkumného problému a zároveň tento vzorek není stratifikován na další specifické skupiny. (Novotná et al., 2019) V případě tohoto kvalitativního výzkumu jsou cílovou skupinou sociální pracovníci OSPOD, na jejichž pohledy na systémové aspekty pěstounské péče je tato práce zaměřena. Je tedy evidentní, že právě oni jsou jedinou cílovou skupinou, která může v rámci účasti na výzkumu efektivně naplnit výzkumný cíl bakalářské práce.
TVORBA	ÚČELOVÉ VZORKOVÁNÍ	Účelové vzorkování spočívá ve finálním zúžení vzorku na účastníky se specifickým znakem, který napovídá, že by mohli být pro výzkum významní a informačně bohatí. (Novotná, et al., 2019) Jak vyplývá z kapitoly 4, neexistuje v rámci pojmu „sociální pracovník OSPOD“ pouze jediný profil takového pracovníka. Tito pracovníci se v rámci úřadů obcí s rozšířenou působností dále specializují na náhradní rodinnou péči, sociální kuratelu nebo terénní práci. Z popisu základních činností v kapitole 4 vyplývá, že právě pracovníci agendy náhradní rodinné péče jsou vhodnými kandidáty pro účast na tomto výzkumu. V rámci mapování výzkumného terénu bylo ovšem dále zjištěno, že sociální pracovníci v agendě náhradní rodinné péče se často dále profilují do úzce vymezených oblastí náhradní rodinné péče. Z toho vyplývá, že bylo potřeba cílovou skupinu (tedy vzorek) zúžit konkrétně na sociální pracovníky OSPOD, kteří působí při úřadech obcí s rozšířenou působností v agendě náhradní rodinné péče se specializací na péči pěstounskou. Od tohoto vzorku můžeme vzhledem k zaměření práce očekávat nejvyšší míru informační bohatosti.
VELIKOST	8 PARTICIPANTŮ	Odůvodnění počtu participantů viz následující stránka.

Tabulka 5: Popis parametrů výzkumného vzorku

Tabulka 5 na předchozí straně zobrazuje především způsob a argumentaci postupného vytváření vzorku. Sama o sobě nenabízí čtenáři odpověď na to, proč zrovna tento výzkumný vzorek je v této práci považován za relevantní. O této problematice bude dále pojednáno níže. Pro plynulost a přehlednost dalšího textu budou „sociální pracovníci OSPOD působící při úřadech obcí s rozšířenou působností v agendě náhradní rodinné péče se specializací na péči pěstounskou“ označováni pouze jako „sociální pracovníci OSPOD“. V případě, že bude hovořeno o sociálních pracovnících orgánů sociálně-právní ochrany dětí zařazených do jiné úrovně nebo agendy systému sociálně-právní ochrany dětí, bude tato skutečnost dále specifikována.

V první řadě jsou sociální pracovníci OSPOD jedním z hlavních systémových aktérů při zajišťování institutu pěstounské péče a s ním souvisejících záležitostí. Právě oni jsou v každodenním kontaktu se systémem, žadateli, samotnými pěstouny, dětmi v pěstounské péči nebo doprovázejícími organizacemi. Množství sociálních pracovníků OSPOD je zároveň vyšší, než je tomu u pracovníků krajských úřadů, proto bylo v rámci oslovení této cílové skupiny pravděpodobné, že se v jejím rámci daleko jednodušeji a rychleji naleznou vhodní participanti.

Kromě toho, že jsou sociální pracovníci OSPOD v kontaktu se systémem pěstounské péče jako jeho hlavní aktéři, musí také splňovat kvalifikační předpoklady, které vyplývají ze zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách (kvalifikační předpoklady všech sociálních pracovníků) a standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí (splnění zkoušky zvláštní odborné způsobilosti). U těchto pracovníků je tedy garantována jistá míra širší orientace v systému sociálně-právní ochrany dětí.

V rámci tohoto výzkumu bylo kontaktováno 42 oddělení sociálně-právní ochrany dětí, z nichž pouze čtyři zareagovala na výzvu k účasti na výzkumu a z toho pouze dvě oddělení se rozhodla výzkumu účastnit. Jednalo se o oddělení sociálně-právní ochrany dětí působící v oblasti Středočeského kraje a o oddělení sociálně-právní ochrany dětí působící v oblasti Jihomoravského kraje. V rámci každého oddělení byli dále do výzkumu zapojeni pracovníci a pracovnice, kteří se v rámci svého pracovního zařazení specializovali na oblast pěstounské péče. Na základě údajů o návratnosti prezentovaných v kapitole 5.1.4 a z poměrně značné nedostupnosti terénu během oslovování potencionálních účastníků výzkumu, byl počet 8 participantů uznán za dostačující pro potřeby této bakalářské práce. Vzorek naplňuje následující kritéria: *a) všichni účastníci na výzkumu splňují podmínku pracovního zařazení do agendy náhradní rodinné péče se specializací na péči pěstounskou; b) všichni účastníci na výzkumu pracují na příslušném oddělení sociálně-právní ochrany dětí alespoň po dobu jednoho roku;*

c) účastníci na výzkumu jsou ze dvou různých oddělení sociálně-právní ochrany dětí, což umožní získat pohled na některé aspekty v kontextu dvou různých krajů (popř. regionů, lokalit).

5.1.5. Metoda sběru dat

Jak již bylo opakovaně zmiňováno v předchozích částech této bakalářské práce, byl výzkum zrealizován metodou polostrukturovaných rozhovorů. Dle Hricové et al. (2023) je využití metody polostrukturovaného rozhovoru vhodné ve chvíli, kdy máme dopředu jasně daná témata, na která se v rámci dotazování chceme zaměřit, ale dáváme prostor i těm předem nezahrnutým. (viz tabulka 3, tabulka 4)

Jak vyplývá z tabulky 3, která zobrazuje konceptualizaci výzkumných okruhů pro jednotlivé aspekty pěstounské péče, je tato bakalářská práce vytvořena s úmyslem zaměřit se na konkrétně stanovená témata jednotlivých aspektů pěstounské péče. Ve zmiňované tabulce jsou rovněž uvedeny specifikace témat, které slouží pro zobrazení očekávatelných oblastí, kterých se v rámci každého tématu sociální pracovníci při výzkumu pravděpodobně dotknou. Na tato specifikované oblasti nejsou sociální pracovníci dotazováni, pokud sami formulují dostatečné množství relevantních informací, které vedou k efektivnímu sycení dat. V rámci průběhu sběru dat je velká část prostoru vždy ponechána především účastníkům výzkumu, kteří si během rozhovoru sami určují témata, která jsou pro ně ve zkoumaném aspektu nebo tématu významná.

Během polostrukturovaných rozhovorů byl jako podpůrný nástroj využit scénář rozhovoru, který zahrnoval obecné okruhy a jejich případné specifikace. Díky využití tohoto nástroje nedocházelo k opomenutí témat, na která se v rámci výzkumu bylo potřeba zaměřit. Scénář rozhovoru je přílohou č. 1 k této bakalářské práci. Metodika dotazování v průběhu rozhovoru je čtenáři představena v podkapitole 5.2.1.

5.1.6. Metoda analýzy dat

Analýza dat zahrnuje dle Hricové et al (2023) následující prolínající se fáze: *1.) zpracování dat; 2.) čištění dat; 3.) kódování a kategorizace; 4.) volba metody analýzy dat a následné zpracování výsledků.*

Ve výzkumu k této bakalářské práci byla pro účely zodpovězení výzkumné otázky zvolena tematická analýza, která dle Hricové et al (2023) umožňuje identifikovat v rámci analýzy datového setu jednotlivé kategorie (témata), které jsou následně hloubkově popsány. Výhodou u této bakalářské práce bylo, že jednotlivá témata byla v rámci každého zkoumaného

aspektu pěstounské péče již poměrně předdefinována a v rámci analýzy byla navíc identifikována nová témata nebo došlo k rozšíření témat předem definovaných.

Analýza dat v tomto výzkumu probíhala v následujících fázích, při čemž některé z nich se vzájemně prolínaly: *a) sběr dat; b) přepis rozhovoru; c) kódování; d) zpracování analytické části.*

Ve fázi přepisu rozhovorů, která probíhala zároveň s fázemi sběru dat a čištění dat, byla využita metoda tzv. upraveného přepisu (edited transcription), jejímž cílem nebylo rozhovor přepsat doslovně se všemi výplněmi („hm“, „ehm“, „no“, „vlastně“, „jakoby“ apod.), rušivými zvuky nebo dalšími nepodstatnými jevy. Kromě čištění dat od nepodstatných informací a výplní, byl text rozhovoru také upraven ve smyslu správné gramatické formulace tak, aby nedošlo ke změně významu sdělení. Úprava textu se v tomto případě soustředila zejména na vynechaná nebo opakující se slova. Cílem tohoto přístupu k čištění dat bylo zajištění co možná nejlepší srozumitelnosti a čtivosti textu pro následující kódování.

Data byla následně kódována ručně za použití metody otevřeného kódování. Během **první fáze kódování** byly jednotlivé části dat nejprve rozděleny podle aspektů pěstounské péče, na které referovaly. V tomto případě mohla nastat i situace, že úryvek textu byl přiřazen k více aspektům pěstounské péče zároveň, nicméně další kódování se lišilo v závislosti na úhlu pohledu a hledaných informacích. Ukázku první fáze kódování lze nalézt v příloze č. 3 k této bakalářské práci. V rámci **druhé fáze kódování** bylo u úryvků přiřazených k jednotlivým aspektům identifikováno, zda se jedná o popis slabé stránky nebo popis silné stránky. Následně bylo kódování zúženo na konkrétní koncepty (kódy). Ukázku druhé fáze kódování lze nalézt v příloze č. 4 k této bakalářské práci.

5.1.6.1. Příklad postupu kódování

1.) Úryvek textu

„Myslím, že u té pěstounské péče na přechodnou dobu může být často problematičtější přesahování maximální doby z hlediska případné traumatizace dítěte. Na druhou stranu si myslím, že je tam určitě velká výhoda v tom, že se při lehkém prodloužení té doby stihnou vyřešit všechny důležité záležitosti, které by se v tom ročním období nemusely stihnout vyřešit.“

2.) První fáze – přiřazení k aspektu pěstounské péče a k jeho tematickému okruhu

Úryvek je zařazen do kategorie (aspektu) „Typy pěstounské péče“ a následně do subkategorie „Pěstounská péče na přechodnou dobu“.

3.) Druhá fáze – kódování

„Myslím, že u té pěstounské péče na přechodnou dobu *může být často problematické přesahování maximální doby z hlediska případné traumatizace dítěte*. Na druhou stranu si myslím, že *je tam určitě velká výhoda v tom, že se při lehkém prodloužení té doby stihnou vyřešit všechny důležité záležitosti, které by se v tom ročním období nemusely stihnout vyřešit*.“
(červená = slabá stránka; zelená = silná stránka)

„...*může být často problematické přesahování maximální doby z hlediska případné traumatizace dítěte*.“ (modrá = kódovaná část textu)

založen kód: „slabá stránka – přesahování maximální doby“

„... *je tam určitě velká výhoda v tom, že se při lehkém prodloužení té doby stihnou vyřešit všechny důležité záležitosti, které by se v tom ročním období nemusely stihnout vyřešit*.“ (modrá = kódovaná část textu)

založen kód: „silná stránka – prodloužení doby jako benefit (dostatek času na řešení)“

5.1.7. Limity výzkumu

V rámci procesu přípravy výzkumu a jeho realizace bylo potřeba průběžně zvažovat různé limity. V kontextu metodologie bude pojednáno především o třech výrazných limitech výzkumu, na které bylo během výzkumu naraženo.

Výzkum neposkytuje ucelený přehled pohledů všech relevantních aktérů zapojených do oblasti pěstounské péče. Tento limit byl již zčásti odhalen v rámci kapitoly věnované kontextu výzkumu. Tento výzkum by si jistě zasloužil odhalovat silné a slabé stránky pěstounské péče z pohledu více aktérů (např. pracovníci doprovázejících organizací, pracovníci krajských úřadů, pěstouni...), nicméně by pro celkový rozsah a záměr této bakalářské práce byla triangulace velmi náročnou a rozvětvenou metodou. Zároveň by bylo potřeba vzorky v některých případech komplikovaně stratifikovat. Například zkušenosti pěstounů jsou často limitované na jeden konkrétní typ pěstounské péče, oproti zkušenostem sociálních pracovníků OSPOD, u kterých je navíc předpokládána mnohem větší orientace v celé podobě systému (garantováno například splněním kvalifikačních předpokladů a zkoušky zvláštní odborné způsobilosti).

Limitace na jeden specifický vzorek může ohrozit vypovídající hodnotu některých částí dat. Tento limit může být označen za tzv. „limit vzorku“. Sociální pracovníci OSPOD byli v některých případech dotazováni na témata, se kterými nejsou v přímém kontaktu ve vlastní praxi. Příkladem může být téma prověřování pěstounů v rámci agendy krajského úřadu.

Sociální pracovníci OSPOD nemohou tento proces zhodnotit hloubkově, protože se této úrovni procesu zprostředkování aktivně neúčastní. Jediné, co mohli zhodnotit je, zda se jim pěstouni, kteří tímto procesem prošli, jeví jako skutečně vhodné osoby pro výkon pěstounství. Zároveň mohli zhodnotit jednotlivé kroky v tomto procesu ve velmi omezené podobě.

Vztahy mezi výzkumníkem a účastníky na výzkumu mohly značně ovlivnit míru sdílnosti. Tento limit lze rovněž označit za tzv. „limit vzorku“, který spočívá v obsáhlosti a autentičnosti získaných dat. S jednou pracovnící OSPOD jsem se z dřívější doby osobně znal, tudíž rozhovor probíhal v uvolněnější a bezprostřednější atmosféře. Tím se zvýšila hutnost i spolehlivost získaných dat oproti těm, která byla nasbíraná u pracovníků OSPOD, se kterými jsem se osobně předtím neznal.

5.1.8. Etika výzkumu

Potencionální účastníci výzkumu byli oslovováni vždy s vědomím vedoucího pracovníka/vedoucí pracovnice konkrétního oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Všichni respondenti byli před začátkem rozhovoru dotázáni, zda souhlasí s pořízením zvukové nahrávky a podepsali příslušný informovaný souhlas (vzor souhlasu viz příloha č. 2). Pokud by některý respondent s pořízením zvukové nahrávky nesouhlasil, dostal by k podpisu informovaný souhlas, ve kterém není zmíněn souhlas s pořízením takové nahrávky. Zvukové nahrávky byly po přepisu rozhovoru smazány a nebyly poskytnuty třetím stranám.

Ukázky kódování a přepisu rozhovoru, stejně jako příslušné citace z rozhovorů, jsou upraveny tak, aby z nich nebyly patrné skutečnosti, které by vedly k rozpoznání konkrétního oddělení sociálně-právní ochrany dětí nebo konkrétního sociálního pracovníka či klienta. Identifikace příslušných oddělení je omezena pouze na úroveň kraje.

5.2. Analýza výsledků

Následující podkapitolu empirické části lze považovat za klíčovou, protože je věnována analýze získaných dat a prezentaci výsledků. V první podkapitole (5.2.1.) je popsán průběh výzkumu s představením metodiky dotazování. V dalších částech jsou popsána analýza a zpracování dat, z nichž jsou následně vytvářeny závěry pro jednotlivé aspekty pěstounské péče. Závěr této podkapitoly představuje kompletní souhrn všech zjištění, na která následně navazuje diskuze. V průběhu tvorby této podkapitoly byl kladen velký důraz na přehlednost, proto jsou souhrny dílčích i celkových zjištění prezentovány převážně v tabulkách.

5.2.1. Průběh výzkumu

Kvalitativní výzkum proběhl v prosinci 2023, a to na dvou odděleních sociálně-právní ochrany dětí. Každé oddělení se nacházelo v jiném kraji, a to konkrétně v kraji Jihomoravském a Středočeském. V kontextu analýzy dat byl proto v určitých aspektech pěstounské péče kladen důraz na určité srovnání rozdílů praxe dvou oddělení nebo situace dvou krajů (regionů, lokalit).

Průběh výzkumu provedeného v této bakalářské práci můžeme rozdělit na tři základní fáze: *a) fáze přípravy; b) fáze sběru a analýzy dat; c) fáze vyhodnocení.*

Fáze přípravy zahrnovala především rešerši různých zdrojů, na základě které byly konceptualizovány aspekty pěstounské péče a jednotlivá základní témata, na něž se výzkum primárně zaměřil. K tématům bylo rovněž přiřazeno několik klíčových specifikací, které slouží jako souhrn konkrétních okruhů, u kterých je očekáváno, že budou sociálními pracovníky OSPOD velmi pravděpodobně zahrnuty (tabulka 3). Specifikace sloužily rovněž jako určité „vodítko“ ve chvíli, když si sociální pracovníci nebyli jistí, co pod konkrétní otázku zahrnout nebo když se z rozhovoru nejevilo sycení dat jako dostatečné. O hlavní fázi přípravy (tj. rešerši) vypovídá především konceptuální část této bakalářské práce. Dále příprava zahrnovala designování metodologie výzkumu, o níž bylo pojednáno v podkapitole 5.1. (viz výše).

Fáze sběru a analýzy dat byla již popsána v rámci metodologické kapitoly. Pro shrnutí považuji za nutné připomenout, že sběr a analýza dat se vzájemně prolínaly a ovlivňovaly po celou dobu průběhu výzkumu. V této podkapitole se tedy převážně setkáme s metodikou dotazování a představením celého průběhu vedení rozhovorů se sociálními pracovníky OSPOD.

Pro účely tohoto výzkumu bylo prostřednictvím vedoucích pracovníků osloveno 42 oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Pouze dvě oddělení se rozhodla tohoto výzkumu zúčastnit. V následujících dnech od přislíbení účasti byl s jednotlivými pracovníky OSPOD domlouván termín, ve kterém měl proběhnout rozhovor. V průběhu sjednávání termínů schůzek byl z mé strany dáván důraz na přizpůsobení se všem požadavkům konkrétního pracovníka. Pracovníci dostali na výběr absolvovat rozhovor prezenční i online formou, ve všední dny i o víkendech, v průběhu jejich pracovní doby nebo po ní. Všechny rozhovory byly nakonec realizovány v prezenční formě přímo na odděleních sociálně-právní ochrany dětí během pracovní doby jednotlivých pracovníků. Pro účely rozhovoru byla na obou odděleních poskytnuta tichá a klidná místnost. Pracovníci dostali předem rámcový přehled (podobný tabulce 3, avšak bez bližších specifikací) aspektů a témat, na která výzkum primárně cílí.

Před začátkem vedení rozhovoru byli pracovníci seznámeni s informovaným souhlasem, jehož součástí byl i souhlas s pořízením zvukové nahrávky. Během úvodní fáze rozhovoru docházelo k identifikaci pracovníka, která měla především funkci „rozehrátí“. V této části rozhovoru byla zjišťována délka praxe na konkrétním oddělení a celkově v oblasti pěstounské péče. Někteří sociální pracovníci měli zkušenosti i jako pracovníci doprovázejících organizací. Dále byl rozhovor směřován ke konkrétním aspektům pěstounské péče. Otázky byly pracovníkům pokládány vždy neutrálně a obecně. Formulace otázek vypadala například takto: „*Jakým způsobem vnímáte současné nastavení procesu prověřování žadatelů o pěstounskou péči?*“ Takový typ otázky není návodný a dává prostor pracovníkům k formulaci různých silných a slabých stránek. V průběhu výzkumu se ve většině případů stávalo, že sociální pracovníci identifikovali pouze slabé stránky určitého aspektu nebo tématu pěstounské péče. V takovém případě vždy došlo z mé strany k doptání se na možná pozitiva současného nastavení.

Fáze vyhodnocení spočívala v analýze shromážděných a vytvoření relevantních závěrů. Výsledky této fáze jsou následně prezentovány v podkapitolách níže. V rámci každého aspektu a jeho jednotlivých témat je vždy popsán širší kontext analýzy shromážděných dat a v závěru každé podkapitoly je představeno shrnutí silných a slabých stránek konkrétního aspektu.

5.2.2. Kritická reflexe systému pěstounské péče pracovníky OSPOD

Zhodnocení schopnosti kritické reflexe sociálních pracovníků OSPOD patří mezi jedno z dílčích témat, na která bylo cíleno v rámci provedeného kvalitativního výzkumu. Toto zhodnocení lze zařadit pod aspekt 7 (role sociálních pracovníků OSPOD v pěstounské péči).

Tato část sedmého aspektu není ovšem vyhodnocována stejným způsobem jako ostatní aspekty, a to především z toho důvodu, že na ni není uzpůsobena metodologie výzkumu. Tento výzkum se primárně zaměřuje na problematiku silných a slabých stránek pěstounské péče, nikoliv na přístup k praxi jednotlivých sociálních pracovníků. V rámci tohoto výzkumu by ovšem neměla být opomenuta určitá míra autorovy reflexe schopnosti sociálních pracovníků OSPOD nahlédnout na svou vlastní praxi v širším systémovém kontextu a kriticky jej zhodnotit.

Z proběhlých rozhovorů vyplynulo, že až na jednoho účastníka výzkumu mají všichni dotazovaní sociální pracovníci zájem o problematiku širších systémových nastavení pěstounské péče. Jejich zájem o tuto problematiku často přesahuje rámec jejich vlastní praxe. Tato skutečnost se projevovala například tím, že sociální pracovníci byli schopni formulovat svůj

postoj k různým oblastem systémového nastavení bez nutnosti je během rozhovoru k těmto tématům navádět. Zároveň 6 z 8 dotazovaných pracovníků hovořilo o zkušenostech ze zahraniční praxe, jejichž zavedení v České republice se jim jeví jako vhodné a žádoucí. 2 pracovníci zároveň pravidelně navštěvovali různé konference týkající se pěstounské péče. V některých specifických případech pracovníci automaticky vyvíjeli snahu o navržení vhodných řešení pro jimi identifikovaný systémový problém. Podle mého názoru jsou tyto skutečnosti znakem kriticky a reformně uvažujících sociálních pracovníků tak, jak těmto pojmům rozumí kapitola 4 této bakalářské práce. Vzhledem k těmto skutečnostem lze dojít k závěru, že oslovení pracovníci byli více než vhodným a informačně bohatým vzorkem, který dokázal data dostatečně sytit.

Pracovnice, která se z hlediska přístupu ke kritické reflexi jevila jako méně zainteresovaná, často otevřeně zmiňovala, že se v rámci své praxe soustředí pouze na svou agendu (nábor a PPPD) a nad širšími souvislostmi nijak zvlášť neuvažuje. Tuto pracovníci bylo potřeba během rozhovoru více motivovat a častěji navádět na některá specifická témata. Například při dotázání na její vnímání procesu prověřování pěstounů zareagovala nejprve následovně:

„Já se přiznám, že o tomhle opravdu moc nevím, protože tím, jak se soustředím hlavně na ten nábor a přechodku, tak mě tyhle věci hodně míjí. Dokážu si představit, jak to funguje, ale moc nevím, co bych vám k tomu řekla. Já řeším hlavně ten nábor a přechodné pěstouny tady na úřadě, jinak přehled moc nemám.“

Dalším analyticky zajímavým jevem v této oblasti může být převážná orientace pracovníků OSPOD na negativní (resp. slabé) stránky systému pěstounské péče. Přesto, že byly otázky v rozhovoru pokládány neutrálně a že pracovníci byli před výzkumem informováni o výzkumném záměru (orientace na *silné* a slabé stránky systému pěstounské péče), téměř vždy začali identifikovat slabé stránky systému jako první. U některých témat nebo celých aspektů došlo i k situaci, že pracovníci nebyli schopni identifikovat žádnou silnou stránku. Důvodem pro tento postoj může být pravděpodobně i jistá míra frustrace z některých dlouhodobě neřešených slabých míst v systému pěstounské péče nebo celkově náhradní rodinné péče. Vzhledem k této skutečnosti může být v konečném důsledku vnímána jistá míra převahy počtu identifikovaných slabých stránek nad počtem identifikovaných silných stránek. Tato skutečnost se promítá téměř do každého aspektu nebo tématu.

5.2.3. Silné a slabé stránky v procesu zprostředkování

Silné a slabé stránky v procesu zprostředkování byly zkoumány ve třech základních tématech: 1.) *celková postoj k procesu zprostředkování*; 2.) *postoj k náboru pěstounů*; 3.) *postoj k prověřování*.

5.2.3.1. Celkový postoj k současnému nastavení procesu zprostředkování

Proces zprostředkování byl prvním aspektem, na který byl rozhovor zaměřen. Všichni sociální pracovníci OSPOD se k němu vyjádřili v první větě negativně a dále rozváděli jeho různé negativní stránky.

„No, když se mě ptáte, jak vnímám proces zprostředkování, tak bych se asi musel hodně naštvat, protože mám pocit, že kvalita toho procesu je rok od roku horší a horší...“

„já si myslím, že ten proces zprostředkování není v současné době nastaven úplně ideálně...“

„Myslím si, že ten proces je hlavně špatně nastavený z důvodů té jeho délky...“

Z hlediska celého procesu zprostředkování sociální pracovníci kritizovali především jeho délku. Tento postoj byl již před sběrem dat v podstatě očekáván. Překvapivé byly ovšem důvody pro jeho zaujímání.

V rámci sběru dat jsem očekával, že pracovníci budou kritizovat délku zprostředkování především z důvodu demotivace osob do tohoto procesu vůbec vstupovat. Pracovníci ovšem daleko častěji zmiňovali hledisko dětí, které musí vlivem dlouhého procesu zprostředkování poměrně dlouho čekat na pěstouny nebo osvojitele.

„Ta redukce té délky je hlavně důležitá z toho důvodu, aby tu ti pěstouni byli pro to dítě.“

„On je asi největší problém v tom, že ty děti musí poměrně dlouho čekat, než se v tom daném místě najde nějaký ten volný pěstoun.“

Ve chvíli, kdy byli dotázáni na dříve zmiňovanou motivaci osob ke vstupu procesu zprostředkování vstupovat, brali délku procesu spíše jako jakýsi „indikátor správné motivace“.

„Ta redukce té délky je hlavně důležitá z toho důvodu, aby tu ti pěstouni byli pro to dítě. Pokud se stane, že to toho žadatele odrazuje, tak to ukazuje, že tam ta motivace nebyla pravděpodobně příliš velká.“

„Ten proces je určitě dlouhý. Zejména kvůli tomu, že je poměrně špatná dostupnost té přípravy pro ty pěstouny. Na druhou stranu si myslím, že oni mají většinou dost velké povědomí o náročnosti toho procesu, když už do něj chtějí vstoupit. Myslím si, že to pak svědčí o tom, že ta jejich motivace nebyla úplně stabilní, když se tím nechali odradit.“

Dále sociální pracovníci kritizovali rozdělení agendy mezi krajský úřad a úřad obce s rozšířenou působností. Kritizovali především následující tři záležitosti: a) *nedostatečná komunikace mezi úřadem obce s rozšířenou působností a krajským úřadem;* b) *úřad obce s rozšířenou působností a krajský úřad dělají v některých fázích procesu stejné kroky;* c) *nízká míra krajské prostupnosti ve vzdělávání (viz vzdělávání).*

Kritika spolupráce krajských a obecních úřadů spočívala především v nedostatečné komunikaci mezi krajským a obecním úřadem. Pracovníci často zmiňovali, že by rádi měli průběžně přístup k jednotlivým krokům krajského úřadu i k jednotlivým informacím ve spisu.

„My tady započneme nějaký proces, předáme ty informace krajskému úřadu, a pak ty lidi vůbec nevidíme, i když se k nim máme později vyjadřovat. Nemáme vůbec přehled o tom prověřování na tom krajském úřadě, takže pak ve finále často vidíme ty pěstouny až v interakci s tím svěřeným dítětem.“

„...krajský úřad s námi pak většinou moc nekomunikuje. Jedině ve chvíli, kdy od nás vyžaduje nějaké stanovisko nebo nějaké specifické údaje. My ale nemáme přístup k těm jeho informacím.“

Dalším identifikovaným problémem v procesu zprostředkování bylo určité překrývání agendy krajského a obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Pracovnice zmiňovaly především párování dětí a pěstounů, při kterém mají krajské úřady za úkol vyhledávat vhodné osoby pro pěstounství a propojovat je s vhodnými dětmi. Vytipování vhodných pěstounů se ovšem často týká i agendy obecních úřadů obce s rozšířenou působností. Dle zkušeností některých pracovníků často dochází k tomu, že zkontaktují potenciální pěstouny, kteří už byli mezitím kontaktováni krajským úřadem.

„...zkontaktujeme ty žadatele a je pak trapné, když nám řeknou, že už s nimi mluvil ten krajský úřad.“

Poslední významnou slabou stránkou, kterou ve věci zprostředkování pracovníci často identifikovali je nepřehlednost systému.

„...náhradka, kolem které je ta legislativa hodně obsáhlá a občas i zmatečná.“ / „Jo, připadá mi, že by se v tom mohl někdo špatně orientovat, občas taky míváme problém...“

Kromě „indikátoru správné motivace“, o kterém byla řeč výše, měli pracovníci problém přímo identifikovat další silné stránky procesu zprostředkování. Téměř všichni pracovníci uznali, že je dobře nastavená skutečnost, že nějaký proces zprostředkování existuje a že je státem zajištěný.

„Asi by mě něco pozitivní i napadlo, ale nejsem si teď schopný vzpomenout. Myslím si, že je samo o sobě fajn, že tu ten proces je v rukou toho státu..., protože to tomu dává určitou nálepkou kvality, i když tam teda podle mě skutečně není.“

„Nevím. Asi je dobře, že tu nějaký ten proces je a že ho zajišťuje stát. Ale asi mě teď fakt nic jiného nenapadne.“

5.2.3.2. Silné a slabé stránky z hlediska náboru pěstounů (širší i užší pohled)

V rámci analýzy dat, které byly k tomuto aspektu nashromážděny, bylo potřeba téma náboru pěstounů rozdělit na „Nábor z širšího hlediska“ a „Nábor z užšího hlediska“ podobně, jako tomu je v konceptuální části práce. Sociální pracovníci OSPOD se při dotazování na nábor pěstounů často pozastavovali nad jeho širším kontextem.

Pro připomenutí zmíním, že z širšího hlediska vnímám nábor jako aktivitu různých subjektů, které se podílejí na propagaci pěstounské péče za účelem nabírání nových pěstounů a vytvoření povědomí o pěstounské péče (resp. náhradní rodinné péči). Z užšího hlediska vnímám nábor ve smyslu aktivního příchodu pěstouna na úřad obce s rozšířenou působností s žádostí o ZDPP nebo PPPD.

Z širšího hlediska dvě pracovnice kritizovaly, že se jim zdá, že společnost není na úrovni národní dostatečně edukována v tom, co je to pěstounská péče a jak funguje. Jedna z nich velmi pozitivně hodnotila pořad České televize „Plné hnízdo“, o kterém bylo pojednáno v konceptuální části práce.

„Podle mě je jedním z důvodů nedostatku některých pěstounů právě to, že se tu ten stát nesnaží moc dobře propagovat tu pěstounskou péči jako to třeba dělají v zahraničí různými náborovými kampaněmi. Někteří lidé mají pak docela i zkreslené představy o tom, jak ta pěstounská péče funguje, což občas vidíme i ve chvíli, kdy sem přijde nějaký nový žadatel třeba o tu pěstounskou péči na přechodnou dobu.“

„Ona se ta informovanost i velmi pomalu zlepšuje, ale furt to není ideální. Je určitě dobrý, že tu jsou ty různé pořady v televizi, co se zaměřují na to ukazování rodin. Třeba teď jak běží na ČT to „Plné hnízdo“, to se mi určitě líbí.“

Sociální pracovníci se v rámci identifikace silných stránek často pozitivně vyjadřovali k regionálním a komunitním (individuálním) náborům pěstounů. Dle nich se jedná často o velmi efektivní způsob hledání nových pěstounů. Zvláště pozitivně hodnotí komunitní (individuální nábor), které spočívají ve vytipování konkrétního pěstouna ke konkrétnímu dítěti v dané lokalitě.

„Je určitě super, že se ti pěstouni mohou spojit i v rámci té komunity a že na to třeba mají i ten prostor daný těma organizacema.“

„Ty lokální náborové kampaně podle mě fungují docela dobře. Já mám teda spíš informace z jiných krajů, ale myslím si, že to má určitě smysl. Je to hlavně i více cílený.“

Z užšího hlediska hovořili pracovníci především o administrativní zátěži (viz podkapitola 5.2.9.) a o problematice roztržité agendy (viz výše k obecnému postoji). Žádný pracovník neidentifikoval silné stránky užší úrovně náboru. To připisují tomu, že tento proces je v rámci úřadu obce s rozšířenou působností poměrně krátký a je tedy pro pracovníky těžké v něm nacházet silná místa.

5.2.3.3. Silné a slabé stránky z hlediska procesu prověřování

Pracovníci Středočeského kraje mimo jiné hovořili o zjednodušování procesu prověřování, které často přisuzovali snaze udržet v systému co nejvíce pěstounů. Následně pak vyhodnocují prověřování jako neefektivní, a to na základě zkušeností s některými pěstouny, se kterými pracují v rámci jejich oddělení.

„No, když se mě ptáte, jak vnímám proces zprostředkování, tak bych se asi musel hodně naštvat, protože mám pocit, že kvalita toho procesu je rok od roku horší a horší, protože se pořád snižují nároky na to prověřování až nakonec jsou někteří ti pěstouni docela nevhodní. Já tu v tomhle třeba hodně bojuju s dlouhodobými pěstouny ve zprostředkované pěstounské péči. Někdy si říkám, že nakonec ta pěstounská péče úplně neplní svůj účel a někdy je možné, že by ty ústavky byly pro některé děti lepší variantou. Stává se mi víc, než bych chtěl, že někdy musíme vyloženě přistoupit k tomu, že ta pěstounská péče musí být ukončena, protože ten pěstoun není pro to dítě vhodný. Tohle selhává hodně asi na tom kraji.“

„Někdy se mi zdá, že ti pěstouni, co prošli tím prověřováním a přípravou, nejsou vlastně úplně dobří v těch rodičovských kompetencích. Tam pak nastává spousta problematických situací, nemůžu asi úplně jmenovat, z nichž pak hodně trpí to dítě.“

„Stane se občas, že tu pracujeme s pěstouny, co nemají úplně nejlepší předpoklady. Tím systémem určitě projdou často i lidi, co by to asi úplně dělat neměli. Ale nejsou lidi.“

„Někteří pěstouni si možná řeší nějaké své nedosycené rodičovské potřeby, což by teda asi měl zajistit ten proces prověřování, ale není to očividně úplně ideální.“

Ač je dle těchto pracovníků proces prověřování poměrně neefektivní, hodnotí kladně jeho „základní myšlenku“, která spočívá zejména v rozmanitosti prověřovacích procesů (např. hodnocení financí, hodnocení osobnostních a psychologických charakteristik, hodnocení partnerských vztahů, hodnocení názorů biologických dětí potencionálních pěstounských rodičů atd.)

„Dobře nastavený tam je asi to, že je to prověřování komplexní a že je zaměřený na spektrum oblastí jako třeba finanční, psychologickou, sociální, rodinnou a podobně. To by byla asi dobře nastavená silná stránka.“

„Určitě je dobrý, že se to prověřování děje, že na to někdo myslel. Sice by to prověření mohlo být lepší, ale ten záměr té šířky se mi líbí.“

„Myslím, že je velmi dobře nastavené to finanční prověřování, protože aspoň tu je nějaká jistota, že se ti pěstouni jsou schopni finančně postarat. Bohužel se občas setkávám s tím, že někteří ti pěstouni nejsou úplně dobře rodičovsky vybaveni.“

V kontextu prověřování někteří pracovníci negativně hodnotí absenci jednotné metodiky v celém procesu.

„Myslím si, že ten problém nastává především v tom, že na těch krajích není jednotná metodika pro to vyhodnocování. Nejenže si to dělá každý kraj jinak, ale někdy jsou ty rozdíly i mezi těmi jednotlivými posudkáři. Zároveň je pak problém, že když se někdo jeví jako nevhodný, tak se nemůžou úplně jednoduše odvolat na nějakou ucelenou metodiku toho kraje. Ale je pravda, že se tohle některé kraje snaží aktivně řešit a vytváří to a snad by to mělo být řešeno i v legislativě.“

„... velká mezera v prověřování je určitě na tom kraji, kdy je někdy docela diskutabilní, jakým způsobem to tam někdo vyhodnocuje. Do toho v podstatě není moc vidět a pochybuju, že to vyloženě někdo má tendenci nějak vyhodnocovat a kontrolovat. Ale v tomto úplně nevidím na ten kraj.“

5.2.3.4. *Shrnutí (dílčí výsledky analýzy)*

PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<i>Obecně k procesu zprostředkování</i>	<i>Obecně k procesu zprostředkování</i>
<ul style="list-style-type: none"> délka a náročnost procesu může prověřovat stabilitu a hloubku motivace osob k výkonu pěstounské péče ve chvíli, kdy by se jí nechali potencionální pěstouni odradit; zajištění procesu státem garantuje správnost a etičnost procesu 	<ul style="list-style-type: none"> délka trvání procesu; roztržitost agendy; nedostatečná nebo žádná spolupráce mezi krajským úřadem a úřadem obce s rozšířenou působností; nepřehlednost procesu pro pěstouny; nízká míra mezikrajové spolupráce; proces vytipování vhodných pěstounů provádí jak krajský úřad, tak úřad obce s rozšířenou působností, v důsledku čehož pěstouni komunikují o téže věci se dvěma orgány zároveň.
<i>Nábor pěstounů z širšího hlediska</i>	<i>Nábor pěstounů z širšího hlediska</i>
<ul style="list-style-type: none"> efektivita regionálních náborů a kampaní (oba kraje); efektivita individuálního náboru pěstounů ve specifických lokalitách (oba kraje); televizní pořady zaměřené na prezentaci pěstounských rodin. 	<ul style="list-style-type: none"> malá informovanost široké veřejnosti o náhradní rodinné péči; nízká míra angažovanosti státu v náborových kampaních.
<i>Nábor pěstounů z užšího hlediska</i>	<i>Nábor pěstounů z užšího hlediska</i>
<ul style="list-style-type: none"> <i>neidentifikováno</i> 	<ul style="list-style-type: none"> Vysoká míra administrativní zátěže; roztržitost agendy
<i>Prověřování pěstounů</i>	<i>Prověřování pěstounů</i>
<ul style="list-style-type: none"> komplexnost prověřování (finance, rodičovské kompetence, osobnostní a psychologické předpoklady apod.) Finanční prověřování je efektivní. 	<ul style="list-style-type: none"> zmírňování nároků na prověřování; systemem často prochází lidé, kteří nejsou vhodní pro výkon pěstounské péče; absence jednotné metodiky pro vyhodnocování vhodnosti;

Tabulka 6: *Dílčí shrnutí analýzy - proces zprostředkování*

5.2.4. **Silné a slabé stránky ve vzdělávání pěstounů**

Ve vzdělávání pěstounů bylo v rámci výzkumu cíleno na dvě oblasti – vzdělávání v procesu zprostředkování a kontinuální vzdělávání pěstounů. Téma vzdělávání se zároveň velmi blízce propojuje s ostatními tématy, tudíž je možné určité odlesky tohoto tématu nalézt také v rámci analýzy dat v tématu zprostředkování pěstounské péče, typů pěstounské péče nebo legislativních návrhů. Očekávatelný záběr na vzdělávání v obou typech je především hodinový rozsah, rámcová témata nebo dostupnost a diverzita vzdělávání v kraji (regionu, lokalitě).

5.2.4.1. Základní vzdělávání pěstounů v procesu zprostředkování

U základního vzdělávání v rámci procesu zprostředkování bylo pracovníky ve všech případech uznáno za silnou stránku celkové nastavení základního rámce témat tak, jak je definuje zákon (viz konceptuální část).

„Ta témata, jak jsou nastavená teď, jim určitě poskytují velmi dobrý základ.“

„Takový ten základní rámec, který získávají ohledně pěstounské péče, ten je určitě dostačující a poskytne jim to takový solidní obecný přehled.“

Za slabou stránku byla některými pracovníky označována čekací doba a krajová neprostupnost, které způsobují pěstounům mnoho komplikací (např. délka procesu zprostředkování nebo dojezdová vzdálenost).

„Ti pěstouni čekaj. Někdy i několik měsíců a nejsou tu pak pro to dítě.“

„Čekací doba tam může být někdy dlouhá. Určitě souhlasím s tím, že by bylo fajn, aby si to ti pěstouni mohli realizovat v rámci jiného kraje, protože ne vždy je to místo nebo dostatečně naplněná kapacita.“

Z hlediska témat bylo jednou pracovníci poukázáno na nedostatek orientace v různých právních situacích, do kterých se mohou v praxi někteří pěstouni (především u PPPD) dostat.

„Potom v praxi může ty pěstouny potkat spousta, zejména právních, situací, které souvisí s tím, že každý soud a soudce může přistupovat k té náhradní rodinné péči trochu jinak. Může tam nastat spousta individuálních situací, na které se ti pěstouni nemohou úplně připravit. Bylo by fajn, kdyby se to vzdělávání na kraji v tomto ohledu více obohatilo. Ideálně tak, aby tam byl nějaký právník, který by třeba přímo uváděl ty příklady z praxe a více ty pěstouny připravoval na tu právní stránku věci. // „Myslím si, že ten rozsah by tam nemusel být navýšen pak úplně o tolik. Myslím, že by to šlo pokrýt v rámci jednoho osmihodinového školení třeba. Hlavně, aby to bylo zaměřené na tu praktickou stránku.“

Přestože pracovníci označují rozsah základních témat za poměrně dostatečný, drtivá většina z nich se shoduje na tom, že pěstouni procházející procesem zprostředkování nejsou dobře prověřeni a připraveni na pěstounství, a to z hlediska motivací/reálných možností pěstounů nebo rodičovských kompetencí. Jistou kritiku těchto skutečností lze nalézat již v části věnované prověřování.

„Někdy se stane, že ti pěstouni nejsou prostě vyhovující a jsou u nich vidět ty nedostatky.“ // „No, třeba v těch rodičovských kompetencích. Navíc někteří z nich možná

nemají úplně srovnané ty motivace pro ten vstup do role pěstounů a můžou si přes to řešit nějaké své nenaplněné rodičovské ambice, což by podle mě měla ta sebezkušenostní část nějak pokrýt.“

5.2.4.2. Kontinuální vzdělávání pěstounů

V případě kontinuálního vzdělávání pěstounů bylo několika pracovníky zdůrazněno, že z hlediska tohoto vzdělávání je potřeba zajistit diverzitu vzdělávacích aktivit. Dle pracovníků je tato diverzita dostatečně zajišťována v tom, že se pěstouni mohou vzdělávat různými způsoby (např. četba literatury, víkendový pobyt se zajištěným hlídáním dětí, kurz, školení, workshop apod.) Rovněž oceňují i možnost pěstounů nastavit si vzdělávání co nejvíce na míru potřebám jejich výkonu pěstounství.

„Celkově se mi líbí ta rozmanitost. Někdo si to chce třeba splnit za jeden víkend, tak jede na víkendové školení. Jiní si to třeba rádi rozloží do více aktivit. Někdo právě zase rád čte a vidí v tom přínos, ale není úplně na ty skupinové akce, tak si to splní v rámci té literatury. Je dobrý, že si to můžou v rámci možností nastavit na míru.“

Na obou krajích byl kritizován nedostatek on-line školení, a to zejména pro pracující pěstouny. Tito pěstouni si složitěji zajišťují možnosti kontaktního aktivního vzdělávání.

5.2.4.3. Shrnutí (dílčí výsledky analýzy)

VZDĚLÁVÁNÍ PĚSTOUNŮ	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
Vzdělávání v procesu zprostředkování <ul style="list-style-type: none"> kvalitní rámcové uvedení do výkonu a kontextu pěstounství; 	Vzdělávání v procesu zprostředkování <ul style="list-style-type: none"> nedostatečná příprava (zejména u PPPD) na specifické právní situace a procesy, které mohou nastávat; čekací doba na povinnou přípravu způsobuje prodlužování procesu zprostředkování; krajová neprostupnost; nedostatečná příprava na reálné rodičovské kompetence (přesto však pěstouni procházejí prověřováním); nedostatečné ujasnění motivací Nedostatečné školení v traumatu a ZP
Kontinuální vzdělávání <ul style="list-style-type: none"> rozmanitost způsobů vzdělávání (odborná literatura, přednášky, kurzy, víkendové školení) Vyšší dostupnost (Středočeský kraj) 	Kontinuální vzdělávání <ul style="list-style-type: none"> Stálý nedostatek on-line školení pro pracující pěstouny (oba kraje) Nižší dostupnost (Jihomoravský kraj – konkrétní region)

Tabulka 7: Dílčí shrnutí analýzy - vzdělávání pěstounů

5.2.5. Silné a slabé stránky v kontextu role doprovázejících organizací

V kontextu doprovázejících organizací bylo především cíleno na zhodnocení kvality spolupráce těchto pověřených osob s orgány sociálně-právní ochrany dětí (resp. s úřady obcí s rozšířenou působností). Dalším tématem bylo také zhodnocení dostupnosti a diverzity služeb v kraji (regionu, lokalitě).

5.2.5.1. Obecně k doprovázejícím organizacím

Sociální pracovníci obecně velmi kladně hodnotili, že pěstouni mají možnost využívat k doprovázení i jiné organizace než přímo oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Výhodu spatřují především v tom, že doprovázející organizace mají možnost zajistit nadstandardní služby a mají obecně více času na práci s jednotlivými rodinami.

„Je ideální, že do těch rodin jezdí častěji a mají s nimi mnohem intenzivnější spolupráci než my. Taky si tam můžou nasmlouvat víc služeb, než jsme jim my schopni tady zajistit.“

Další silnou stránkou doprovázejících organizací je dle pracovníků větší míra partnerského přístupu, který můžou pěstouni ve spolupráci vnímat. Podle názoru jedné pracovnice je toto způsobeno pravděpodobně tím, že pěstouni mohou vnímat OSPOD jako autoritu a kontrolní orgán a příliš nespatřují jeho podpůrnou funkci.

„...nás možná mají za takovou tu instituci, co se jim snaží uškodit nebo je na něčem nachytat.“

„...máme jako úřad určitě větší autoritu.“

„Ta spolupráce tam může být intenzivnější a bližší, než je v našich možnostech tady.“

5.2.5.2. Spolupráce doprovázejících organizací a OSPOD

Všichni pracovníci OSPOD hodnotili spolupráci s doprovázejícími organizacemi jako efektivní a celkově velmi kvalitní. Často zmiňovali, že je spolupráce velmi úzká a vnímají na straně doprovázejících organizací ochotu a otevřenost.

„Ta spolupráce bývá někdy opravdu velmi dobrá a úzká. Připadá mi to efektivní.“

„Vždycky zvednou telefon, na všem se v klidu domluvíme. Zatím jsem problém nikdy neměla.“

„Samozřejmě to není vždy na sto procent úplně ideální, ale fakt ve většině případů bych to označil za efektivní.“

Negativní stránku charakterizovaly dvě pracovnice ve Středočeském kraji, které hovořily o tom, že pracovníci doprovázejících organizací nemají občas přehled o tom, jaké kompetence OSPOD skutečně má, a připisují mu odpovědnost tam, kde ji reálně nemá.

„Někdy třeba ta doprovázející organizace očekává, že máme třeba více kompetencí, než tomu skutečně je.“

„Občas tam asi mají pocit, že když nemohou vyřešit nějakou nepříjemnou situaci s těmi pěstouny, že my máme nějaké páky, jak si to zajistit. To my ale třeba někdy úplně nemáme a je těžké se v tomhle někdy skloubit“

Ačkoliv byl partnerský přístup hodnocený velmi pozitivně, někteří pracovníci nabývali dojmu, že v určitých situacích může být přístup doprovázejících organizací volnější.

„...k tomu zaujmají spíše benevolentnější přístup a v tom se můžeme hodně rozcházet.“

5.2.5.3. Dostupnost a diverzita doprovázejících organizací v lokalitě

Vnímání dostupnosti a diverzity doprovázejících organizací se v obou lokalitách výrazně lišilo. Je potřeba znovu zdůraznit, že v rámci zachování anonymity pracovišť a pracovníků jsou jednotlivá oddělení sociálně-právní ochrany dětí v popisu identifikována pouze na úrovni kraje. Odlišnosti se ale pravděpodobně nedají v případě diverzity a dostupnosti vztáhnout na celý kraj, ale pouze na konkrétní lokalitu/region apod. Je tedy možné říct, že to, co pracovníci identifikují jako silnou/slabou stránku, je v tomto případě relevantní spíše pro konkrétní oblast než pro kraj jako takový.

I přesto se domnívám, že rozdíly nám ukazují, že jsou zde oblasti, ve kterých není doprovázejících organizací dostatek, což způsobuje, že pěstouni mají delší dojezdovou vzdálenost nebo horší přístup ke službám.

„Tak občas tu někteří pěstouni řeší, že to mají daleko k té organizaci nebo třeba hledají i jiné možnosti. Není to tu v tomhle úplně dobrý, ale trochu se to zlepšuje.“ (Jihomoravský kraj – specifický region)

„Myslím si, že tady toho mají dost. Mám srovnání s jiným krajem, kde to bylo spíše naopak a oproti tomu je to tady dobrý. Tím, jak jsme i blízko Praze, tak je to pro ně taky určitá výhoda.“ (Středočeský kraj)

5.2.5.4. Shrnutí (dílčí výsledky analýzy)

DOPROVÁZEJÍCÍ ORGANIZACE	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
Obecně k doprovázejícím organizacím	Obecně k doprovázejícím organizacím
<ul style="list-style-type: none"> • možnost zajištění nadstandardního rámce služeb; • partnerský přístup. 	<ul style="list-style-type: none"> • OSPOD jen těžko může přes svou vytíženost adekvátně suplovat doprovázení;
Spolupráce s OSPOD	Spolupráce s OSPOD
<ul style="list-style-type: none"> • efektivní komunikace; • aktivní spolupráce. 	<ul style="list-style-type: none"> • v rámci doprovázejících organizací mají klíčoví pracovníci někdy představu, že OSPOD má více kompetencí, než tomu skutečně je. • benevolentnější přístup.
Dostupnost a diverzita v regionu	Dostupnost a diverzita v regionu
<ul style="list-style-type: none"> • dostupnost a diverzita služeb je adekvátní potřebám (Středočeský kraj – specifický region); • přístup k pražským službám => rozšíření nabídky širší podpory (Středočeský kraj – specifický region). 	<ul style="list-style-type: none"> • dostupnost a diverzita služeb je v některých oblastech nedostatečná a dojezdová vzdálenost může být pro pěstouny velká (Jihomoravský kraj – specifický region).

Tabulka 8: Dílčí shrnutí analýzy - doprovázející organizace

5.2.6. Silné a slabé stránky v kontextu typů pěstounské péče

V rámci typů pěstounské péče byl výzkum zaměřený na jednotlivé typy pěstounské péče (ZDPP, PPPD, příbuzenská pěstounská péče), na otázku potenciální potřebnosti zavedení pěstounských specializací (viz kapitola 3) a na otázku možného sjednocení některých forem náhradní rodinné péče (viz kapitola 2).

V rámci tohoto aspektu měli pracovníci výrazný problém nacházet silné stránky jednotlivých forem pěstounské péče. Někteří pracovníci byli více specializovaní v jednom typu pěstounské péče a obsáhli v určitých ohledech více než ostatní pracovníci. Tento stav byl očekáván (viz metodologie a kapitola 4), protože v rámci mapování výzkumného terénu bylo vidět, že pracovníci v agendě pěstounské péče mají v popisu práce často velmi specifický okruh činností nebo oblastí.

Je pochopitelné, že v rámci jednotlivých typů pěstounské péče byla nejčastěji velmi široce pracovníky zhodnocována pěstounská péče na přechodnou dobu a příbuzenská pěstounská péče. Reflexe nastavení dlouhodobé zprostředkované pěstounské péče byla spíše povrchová a často bylo pro pracovníky náročné v jejím rámci identifikovat silné nebo slabé stránky.

5.2.6.1. Zprostředkovaná dlouhodobá pěstounská péče

Z hlediska ZDPP pracovníci hovořili především o nedostatečném počtu pěstounů. Zároveň se ale nedokázali moc vyjádřit k jednotlivým silným a slabým stránkám. Je to pravděpodobně z toho důvodu, že se většina slabých stránek promítá do jiných aspektů (např. do prověřování), ze kterých jasně plyne, že pěstouni nejsou dle pracovníků dostatečně vybaveni a prověřováni, což může v konečném důsledku způsobovat přerušování pěstounské péče nebo nedostatek rodičovských kompetencí.

5.2.6.2. Pěstounská péče na přechodnou dobu

V případě překračování celkové délky výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu se sociální pracovníci OSPOD velmi lišili v přístupu. Stejně jako odborná literatura není v tomto kontextu příliš jednotná, ani názory pracovníků nebyly stejné. V rámci otázky překračování celkové délky výkonu pěstounské péče se pracovníci nejčastěji uchýlovali ke třem základním tezím:

1. Prodlužování doby není ideální, protože může přetrhnutím pevně navázaného pouta mezi dítětem a pěstounem dojít k celé řadě negativních emocionálních dopadů na obě strany.
2. Prodlužování doby je v pořádku, protože se ne vždy povedou vyřešit všechny záležitosti dítěte během jednoho roku.
3. Prodlužování doby není ideální z důvodu emočních dopadů přetrhnutí dlouhodobě navazovaného vztahu, ale současný systém pracuje pomalu, proto je v pořádku, že připouští určité prodloužení této doby.

Negativní stránka pěstounské péče na přechodnou dobu, která se dotýká rovněž i ZDPP, je nedostatečný počet pěstounů. Pracovníci zároveň vnímají, že rozvoj profesionální pěstounské péče má velký smysl pro celý systém náhradní výchovy z důvodu procesu deinstitucionalizace i prevence umístování dětí do ústavních zařízení.

Z hlediska vzdělávání pracovníci vnímají potřebnost vyšší hodinové dotace a potřebnost specifického záběru. Podle názoru, zejm. pracovníků v rámci Středočeského kraje, nejsou pěstouni dostatečně proškoleni z hlediska péče o děti se zdravotním postižením nebo péče o vysoce traumatizované děti.

Jak již vyplývá z analýzy věnované vzdělávání, lze se setkat s potřebností vzdělávání pěstounů v oblasti právní problematiky v praxi. (viz analýza pohledu pracovníků na vzdělávání pěstounů).

5.2.6.3. Příbuzenská pěstounská péče

V případě příbuzenské pěstounské péče jsem předpokládal, že pracovníci pozitivně zhodnotí rychlost svěřeni dítěte do péče, což se tak také stalo.

Dále jsem předpokládal, že bude negativně hodnocen fakt, že pěstouni nejsou důkladněji prověřováni, což může způsobit, že se dítě dostane do prostředí stejně patologického jako bylo v původním prostředí, ze kterého bylo odebráno

V tomto případě sice pracovníci uznali, že se jedná o častý problém, ale stále zastávali názor, že rychlost procesu a mnoho potencionálních kladných dopadů má vyšší váhu než toto riziko. Dle nich je možné zjišťovat nevhodnost pečující osoby i průběžně a výsledek bude podobný.

Pracovníci v rámci tohoto typu pěstounské péče identifikovali jako slabou stránku především finanční situaci příbuzenských pěstounů, kteří mohou mít mnohdy, i přes podporu ve formě dávek pěstounské péče, problém finančně zajistit celou domácnost (zejm. ve chvíli jejich nezaměstnanosti).

V rámci Jihomoravského kraje pracovníci hovořili především o nutnosti zvýšené podpory prarodičů v roli pěstounů.

5.2.6.4. Potencionální zavedení pěstounských specializací

Při představení konceptu pěstounských specializací, pracovníci souhlasili s jejich zavedením, avšak často upozorňovali na současný nedostatek pěstounů, který by zapříčinil, že by zavedení specializací bylo spíše kontraproduktivní.

Pracovníci ovšem uznávají, že pěstouni by měli být speciálněji prověřováni v oblasti práce s traumaty i v oblasti péče o děti se zdravotním znevýhodněním.

Jedna pracovnice hovořila o zahraniční praxi, ve které je běžné zavádění cílených náborů pro děti jiného etnika nebo děti z minorit. Tento postup hodnotila jako velmi užitečný a přitom poukazovala na fakt, že v rámci Středočeského kraje je poměrně náročné nalézat vhodné pěstouny pro romské děti.

5.2.6.5. Otázka splnutí forem náhradní rodinné péče

Otázka splnutí forem náhradní rodinné péče nebyla zahrnuta ve všech rozhovorech. V některých postoj k tomuto tématu vyplynul z kontextu „*Pak je tam ta péče třetí osoby a ti jsou v tomhle vůbec celkově znevýhodnění.*“ nebo byla otázka na toto téma opomenuta.

Pracovníci obecně hodnotili sjednocení, minimálně v rozsahu nároku na dávky pěstounské péče, jako vhodné.

Negativní stránkou by mohlo být zneužívání podpory, která by plynula ze sjednocení některých forem náhradní rodinné péče. Toto riziko je dle mého názoru ovšem potřeba zvažovat i v jiných situacích, nejenom v případě sjednocených forem.

5.2.6.6. Shrnutí (dílčí výsledky analýzy)

TYPY PĚSTOUNSKÉ PÉČE	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<p>Dlouhodobá zprostředkovaná PP</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>neidentifikováno</i> 	<p>Dlouhodobá zprostředkovaná PP</p> <ul style="list-style-type: none"> • nízký počet pěstounů v tomto typu pěstounské péče (oba kraje) • nedostatečné prověřování po zdravotní stránce • nedostatečné prověřování po psychosociální stránce
<p>Pěstounská péče na přechodnou dobu</p> <ul style="list-style-type: none"> • prodlužování doby trvání může mít sice negativní následky, zároveň ovšem umožňuje zvýšit čas na vyřešení potřebných záležitostí. • podpora tohoto typu pěstounské péče je v současném systému žádoucí (z hlediska rušení ústavů a prevence umístění do ústavů). • vyšší hodinová dotace na vzdělávání (profesionalizace) • profesionalizace formou odměny pěstouna, která plyne i ve chvíli, kdy pěstoun nepečuje o žádné dítě; • flexibilita pěstounů. 	<p>Pěstounská péče na přechodnou dobu</p> <ul style="list-style-type: none"> • nízký počet pěstounů na přechodnou dobu (oba kraje); • prodlužování doby trvání pěstounské péče může být pro dítě zraňující ve chvíli, kdy je PPPD ukončena. • systém reaguje pomalu, což vede k prodlužování maximální doby trvání PPPD. • nedostatečné vzdělávání v oblasti specifických potřeb a praktických právních oblastí.
<p>Příbuzenská pěstounská péče</p> <ul style="list-style-type: none"> • zákonná přednost umístění dítěte do prostředí jeho širší rodiny nebo blízké osoby je pro dítě celkově zdravější a méně stresující; • rychlost procesu svěření; • nárok na dávky pěstounské péče a další podporu. 	<p>Příbuzenská pěstounská péče</p> <ul style="list-style-type: none"> • možnost návratu dítěte do stejné patologického prostředí; • nedostatečná míra prověřování, která ale vede k rychlosti procesu svěření; • přes poskytování dávek pěstounské péče může spousta rodin řešit problematickou finanční situaci; • potřeba zvýšené podpory prarodičů v roli příbuzenských pěstounů.

Pěstounské specializace	Pěstounské specializace
<ul style="list-style-type: none"> • pro traumatizované děti by měli být pěstouni speciálně školeni, protože je pro spoustu z nich v současném nastavení výchova takových dětí náročná; • pěstouni nejsou dostatečně vzdělávání v oblasti péče o děti se zdravotním postižením, proto se specializace v této oblasti jeví jako vhodná; • pěstouni by měli být nacházeni aktivně i pro děti z minorit a být v tomto ohledu důkladně proškoleni o všech rizicích (inspirace ze zahraniční praxe). • efektivní pro pracovníky OSPOD – věděli by, jaký pěstoun je na dítě se specifickými potřebami skutečně připravený. 	<ul style="list-style-type: none"> • plošné zavádění by v současné době nebylo vhodné z důvodu nedostatku pěstounů; • plošné zavedení by nereagovalo na konkrétní potřeby krajů, což by mohlo způsobovat finanční nákladnost. Zavedení v tomto ohledu by tedy muselo být maximálně cílené. • malé množství pěstounů si troufá na děti se zdravotním znevýhodněním nebo je skutečně schopno se o takové děti adekvátně postarat. Specializace ve směru zdravotního znevýhodnění by mohla zvyšovat prahy přístupnosti.
Sjednocení forem náhradní rodinné péče	Sjednocení forem náhradní rodinné péče
<ul style="list-style-type: none"> • narovnání práv; • rovnocenný přístup k podpoře; • jednotnost právní úpravy. 	<ul style="list-style-type: none"> • vyšší riziko zneužívání podpory.

Tabulka 9: Dílčí shrnutí analýzy - typy pěstounské péče

5.2.7. Silné a slabé stránky v legislativních návrzích

Aspekt legislativních návrhů byl v rámci rozhovorů velmi specifický, protože vyžadoval, aby konkrétní participant měl orientaci v plánovaných změnách. Pokud se během rozhovoru ukázalo, že pracovníci nemají představu o legislativních návrzích, bylo cíleno především na oblast vzdělávání, sjednocení metodik, zjednodušení právní úpravy nebo sjednocování forem náhradní rodinné péče.

Během sběru dat vyplynulo, že pouze jedna pracovnice měla povědomí o těchto návrzích. Zbytek pracovníků musel být naveden na specifická témata a musel jim být návrh ve stručnosti představen. Tuto skutečnost připisuji době sběru dat. Domnívám se, že kdyby data byla sbírána v květnu 2024, tak by pracovníci mohli disponovat lepší orientací v tomto tématu, protože právě v tomto období je návrh živě projednáván.

Přestože pracovníci neměli a priori orientaci v plánovaných změnách, můžeme jejich názory na témata, která jsou popsána v legislativním návrhu č. j. 483/23, nacházet v rámci identifikace silných a slabých stránek ostatních aspektů pěstounské péče. Tím je mimo jiné

potvrzeno, že má tento návrh smysl, protože pracovníci na základě jejich vlastní praxe popisují slabé stránky systému pěstounské péče, na které právě tento návrh reaguje.

Převaha identifikovaných silných stránek v rámci tohoto návrhu nám ukazuje, že takové změny mají skutečně smysl a praktici je vyhodnocují jako relevantní pro zlepšení jejich vlastní praxe nebo celého systému.

LEGISLATIVNÍ NÁVRHY	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<ul style="list-style-type: none">• možnost pěstounů absolvovat povinné vzdělávání v rámci procesu zprostředkování v jiném kraji nebo v takové organizaci, která je v dojezdové vzdálenosti.• zpřehlednění legislativy umožní lepší orientaci, a to jak na úrovni odborné veřejnosti, tak na úrovni laické a profesionální.• zvýšení míry krajové prostupnosti• sjednocení forem náhradní rodinné péče v narovnání přístupu k podpoře;• sjednocení metodik spočívající především ve sjednocení procesu prověřování tak, aby skutečně prostoupili lidé vhodní stát se pěstouny.• sjednocení kompetencí (buď na krajský úřad, nebo úřad obce s rozšířenou působností) se jeví v určitých ohledech jako efektivní, avšak pouze v případě, že by byl dostatek personálu k zajištění všech kroků v rámci jednoho úřadu.	<ul style="list-style-type: none">• sociální pracovníci obecně nemají velkou orientaci v legislativních návrzích. To lze připsat zejména době sběru dat (prosinec 2023 vs květen 2024).• plný přechod většiny kompetencí na doprovázející organizace spíše nežádoucí (diverzita, dostupnost = metodická nesjednocenost).

Tabulka 10: Dílčí shrnutí analýzy - legislativní návrhy

5.2.8. Silné a slabé stránky podpory pěstounských rodin

Podpora pěstounských rodin byla v konceptuální části práce rozšířena také o systémový kontext. V kontextu výzkumu je cíleno především na problematiku služeb pro pěstounské rodiny, dávky pěstounské péče (jako celek) a zaopatřovací příspěvek.

5.2.8.1. Služby pro pěstounské rodiny

Pracovníci Středočeského kraje velmi pozitivně hodnotili dostupnost i diverzitu služeb pro pěstouny v jejich regionu. Velkou roli v tomto ohledu hraje i příležitost regionu k hlavnímu městu Praha, které disponuje značnou různorodostí služeb (nejen) pro pěstouny.

Naopak v Jihomoravském kraji hodnotili pracovníci dostupnost a diverzitu jako poměrně nedostatečnou.

Slabou stránkou služeb v obou krajích je nedostatek dětských psychologů, supervizí pro pěstouny. Pracovníci Středočeského kraje projevují snahu tento nedostatek vyplnit pořádáním vlastních supervizních a svépomocných skupin pro pěstouny. I když pracovníci nemohou zajistit supervize sami, poskytuje oddělení sociálně-právní ochrany dětí prostor pro tyto aktivity. Tento přístup poukazuje na to, jak jsou pracovníci v rámci tohoto oddělení uvědoměli a schopní reflektovat a odstraňovat systémové nedostatky.

5.2.8.2. Dávky pěstounské péče

U dávek pěstounské péče hodnotili pracovníci jejich přínos v systému a celkovou výši jako dostatečné. Vycházeli přitom často z toho, jak k výši dávek referovali pěstouni, s nimiž pracovali.

„Co vím já, tak pěstouni to hodnotí jako dostatečné.“

„Myslím si, že ta výše je adekvátní potřebám pěstounů. Zatím se mi spíše nestalo, že by s tím měl někdo problém.“

U dávek pěstounské péče bylo opět zmíněno jisté riziko, že by mohlo docházet k jejich zneužívání.

„Někdy je tam ten problém, že si možná někdo nechá svěřit dítě do péče jen proto, že mu z toho plynou nějaké finanční výhody. Ale nestává se to úplně často podle mě.“

Slabou stránku, kterou identifikovaly dvě pracovnice OSPOD ze Středočeského kraje, byla především vytíženost úřadů práce.

„...pracáky jsou docela vytížené, nemají tam dostatek lidí a někdy je tam těžký se jen třeba dovolat. Ale záleží, jak kde.“

5.2.8.3. Zaopatřovací příspěvek

V případě zaopatřovacího příspěvku byl jeho přínos v systému hodnocený velmi dobře. Pracovníci se většinou shodli na tom, že tento způsob podpory pro mladé dospělé odcházející z náhradní výchovy, v systému dlouhodobě chyběl.

Slabou stránku vnímají především ve finanční gramotnosti mladých dospělých a jedna pracovnice navrhovala, že by mohlo docházet ke specifickému proškolení mladých dospělých před opuštěním náhradní výchovy (především pak ústavní péče). Proškolení by dle ní mělo fungovat i v jiných oblastech orientace v podpoře.

Několik pracovníků hovořilo o riziku zvláštního přijímání příspěvku, kdy nemusí být příspěvek skutečně využíván na potřeby mladého dospělého, za kterého jej přijímá pěstoun nebo jiná osoba.

V případě jednorázového příspěvku jeden pracovník zmínil, že by mohl být potencionálně problém s tím, jak by mladý dospělý uvědoměle naložil s těmito nově nabytými finančními prostředky, protože by to mohl být první větší obnos peněz, který do té doby měl.

5.2.8.4. *Shrnutí (dílčí výsledky analýzy)*

PODPORA PĚSTOUNSKÝCH RODIN	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<p>Služby pro pěstounské rodiny</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobrá dostupnost a diverzita služeb (Středočeský kraj) • snaha pracovníků OSPOD zajistit nadstandardní služby (supervizní skupiny pro pěstouny, svépomocné skupiny pro pěstouny) (Středočeský kraj); • komunitní neformální podpora (Jihomoravský kraj) 	<p>Služby pro pěstounské rodiny</p> <ul style="list-style-type: none"> • špatná dostupnost a nízká diverzita služeb (Jihomoravský kraj); • nedostatek psychologické a supervizní péče o pěstouny;
<p>Dávky pěstounské péče</p> <ul style="list-style-type: none"> • odměna pěstouna funguje zároveň jako plat pro pěstouny na přechodnou dobu; • výše dávek pokrývá potřeby pěstounských rodin; 	<p>Dávky pěstounské péče</p> <ul style="list-style-type: none"> • nepřehlednost procesu pro pěstouny (nezajištěné vzdělání v této oblasti); • přetíženost úřadů práce; • k dávkám nemají přístup všechny osoby vykonávající náhradní rodinnou péči (viz sjednocení náhradní rodinné péče); • riziko zneužívání pěstounské péče pro zneužívání dávek pěstounské péče.
<p>Zaopatřovací příspěvek</p> <ul style="list-style-type: none"> • výrazné pozitivum zavedení příspěvku v systému náhradní péče; • možnost práce s mladým dospělým i po opuštění náhradní péče; 	<p>Zaopatřovací příspěvek</p> <ul style="list-style-type: none"> • malá edukace mladých dospělých o možnostech podpory; • chybějící kurzy pro mladé dospělé, které by je proškolily v oblasti finanční gramotnosti a možnostech využívání podpor; • pěstoun může být zvláštní příjemcem příspěvku, ale nevyužívat jej ve prospěch mladého dospělého; • mladí dospělí nemusí být v případě přijetí jednorázového příspěvku schopni ho adekvátně využít.

Tabulka 11: Dílčí shrnutí analýzy – podpora pěstounských rodin

5.2.9. Administrativní zátěž sociálních pracovníků OSPOD

Téma administrativní zátěže sociálních pracovníků OSPOD postupovalo téměř všemi aspekty pěstounské péče. Účastníci výzkumu často automaticky zmiňovali, že je množství administrativy natolik vysoké, že nezbývá čas na kvalitní přímou práci s klienty.

Většina sociálních pracovníků OSPOD ovšem nedokázala jmenovat konkrétní administrativní úkony, které se v rámci praxe konkrétního oddělení jeví jako nejméně důležité. Naopak často zmiňovali, že v jednotlivých administrativních krocích vnímají určitou míru logičnosti a prospěšnosti.

„...administrativy je kolem toho zprostředkování opravdu až moc.“

„Ta administrativa je velmi rozsáhlá, občas nad ní trávíme až příliš mnoho času. Zároveň si ale myslím, že ty papíry tu mají nějaký smysl. Na základě těch obsáhlých spisů se dá pak spolehlivěji vyhodnocovat...“

„Asi bych při delším zamyšlení dokázal najít nějaký formulář, který není úplně důležitý, ale teď si na nic nevzpomenu. U většiny věcí ale chápu ten smysl, zejména během toho zpracovávání údajů žadatelů o pěstounskou péči.“

Jedna z pracovníků úřadu ve Středočeském kraji identifikovala jako jeden z problematičtějších aspektů administrativní zátěže jistou technickou stránku věci, která zahrnuje zakládání, popisování, tvorbu nebo třídění spisů. Tato pracovníce zastává názor, že by tyto technické činnosti mohl vykonávat administrativní pracovník, který není sociálním pracovníkem, což by ušetřilo značné množství času.

„Nevím, jestli si jsem úplně schopná přesně vybavit nějaký administrativní krok, který je vyloženě nepotřebný, ale určitě je tu pro mě zatěžující ta technická procedura okolo té spisové dokumentace, kdy fakt musím pracovat s tím popisování a zakládáním spisů, což je poměrně časově náročné, ale zároveň si nemyslím, že bych to nutně musela dělat já.“ (Středočeský kraj)

V kontrastu s úřadem v Jihomoravském kraji se můžeme naopak setkávat se zajištěním technické stránky administrativy prostřednictvím ne-sociální administrativní pracovníce, která má celou tuto agendu na starosti. Vlivem toho mají sociální pracovníci z hlediska správy spisové dokumentace na starosti pouze shromažďování různých listinných podkladů k případu. (citace rozhovoru níže)

„My tu tenhle problém moc nemáme, protože nám tohle řeší administrativní pracovníce, kterou tu od toho máme. Ona vlastně spravuje tu kartotéku i celou tu tvorbu těch spisů a my v podstatě řešíme jenom ten jeho obsah.“ / „...myslím si, že to určitě šetří čas.“ (Jihomoravský kraj – rozhovor proběhl až po tom ve Středočeském kraji, proto byla na tuto záležitost pracovníce specificky dotázána)

ADMINISTRATIVNÍ ZÁTĚŽ PRACOVNÍKŮ OSPOD	
SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<ul style="list-style-type: none">• smysluplnost úkonů, zejm. v rámci procesu prověřování žadatelů na úrovni úřadu obce s rozšířenou působností;• technické administrativní úkony zajišťuje administrativní pracovníce, což šetří sociálním pracovníkům čas. (Jihomoravský kraj).	<ul style="list-style-type: none">• množství administrativy způsobuje méně času na přímou práci s klienty;• technická stránka administrativy (např. zakládání, popisování nebo třídění spisů) není vykonávána speciální administrativní pracovníci, což sociálním pracovníkům výrazně ubírá čas (Středočeský kraj).• podstava a velká pracovní fluktuace.

Tabulka 12: Dílčí shrnutí analýzy - administrativní zátěž sociálních pracovníků

5.3. Diskuze

Diskuze v této bakalářské práci je zkonstruována pro tři základní účely: a) *obecné shrnutí výzkumu*; b) *reflexe výzkumných zjištění v kontrastu s odbornou literaturou a jiným výzkumem*; c) *zhodnocení potencionálního přínosu práce*.

Z hlediska **obecného shrnutí výzkumu** je potřeba v první řadě zdůraznit, že z hlediska finální identifikace silných a slabých stránek péčovské péče byly popsány ty, které se v rozhovorech nejčastěji v různých obměnách opakovaly nebo ty, které se jevily pro celý koncept bakalářské práce jako významné. Míra výskytu potencionálně identifikovatelných silných a slabých stránek péčovské péče (v různých oblastech zkoumání) v analyzovaném data setu byla vyšší než pouze ta, která je prezentována v rámci analytické části. Cílem analytické části bylo především popsat a představit nejpalčivější problémy současného nastavení tak, jak je vnímají pracovníci OSPOD. Kromě toho byly jednotlivé aspekty zkoumány především ze systémového pohledu, přestože sociální pracovníci v rámci rozhovorů hovořili i o psychosociálních aspektech. Ty nebyly do analýzy dat v této bakalářské práci zahrnuty z důvodu zaměření práce. Pokud byly zmíněny, bylo poukázáno na jejich souvislost s některým z probíraných systémových aspektů nebo témat.

Během analýzy dat již vycházelo na povrch předpokládané propojení jednotlivých systémových aspektů péčovské péče. Z toho důvodu se některé silné/slabé stránky velmi prolínají v rámci jednotlivých shrnutí analýzy dat. Data i výsledky jejich analýzy je proto

potřeba vnímat především v celkovém kontextu, nikoliv izolovaně. Izolovaná konceptualizace jednotlivých témat systémových aspektů pěstounské péče byla využita především jako přehledový nástroj.

Výhodou během analýzy dat byla zejména věcnost a přesnost, s jakou pracovníci o jednotlivých tématech hovořili. I když některé složitější formulace nebo delší sdělení v sobě mohly skrývat celou řadu významů, ve většině případů se jednotlivé kategorie a jednotlivá témata ve větší míře nořily na povrch již během prvních čtení přepisů rozhovorů.

Tento výzkum byl proveden zejména za účelem zmapování silných a slabých stránek pěstounské péče (v metodologické části bylo hovořeno o tzv. mapovacím výzkumu). Cílem tohoto výzkumu tedy nebylo nacházet hlubší propojení, kauzality a významy, ale pouze popsat pohledy pracovníků OSPOD na konkrétní aspekty pěstounské péče. Z výše provedené analýzy (resp. z jednotlivých tabulek shrnujících výsledky analýzy dat) vyplývá, že výzkumný cíl stanovený v této bakalářské práci byl dostatečně naplněn.

Z hlediska **reflexe výzkumných zjištění v kontrastu s odbornými zdroji** považují za důležité opět poukázat na skutečnost, že pracovníci OSPOD bez znalosti současného legislativního návrhu č. j. 483/23 byli schopni identifikovat často právě ty problematické oblasti, na které tento návrh reaguje.

Z hlediska typů pěstounské péče pracovníci nejčastěji hovořili právě o nedostatku formálních (dítěti neblízkých) pěstounů stejně, jak to vyplývá ze statistik MPSV z roku 2023. Dále pěstouni kritizují proces prověřování, který se jim zdá v mnoha ohledech neefektivní. Často se setkávají s tím, že procesem projdou lidé s dostatečným finančním zajištěním, ale naprostou nepřipraveností z hlediska psychologického a sociálního. Zároveň v tomto kontextu vyplouvá na povrch i nejednotná (resp. téměř neexistující) metodika vyhodnocování vhodnosti, o které hovoří například odůvodnění k legislativnímu návrhu č. j. 483/23 nebo INSTITUT PROJEKTOVÉHO ŘÍZENÍ (2017).

Z hlediska vzdělávání nejvíce kritizují délku čekací doby, která značně prodlužuje proces zprostředkování. Kladně hodnotí právě legislativní návrh č. j. 483/23, který usiluje o zkrácení doby čekání na vzdělávání v procesu zprostředkování tím, že umožní pěstounům (resp. žadatelům) absolvovat povinnou přípravu v rámci jiného kraje. Stejný problém s čekací dobou popisuje (stejně jako v předchozím bodě) analýza Institutu projektového řízení (2017).

Ve vzdělávání pracovníci rovněž postrádají konkrétnější témata, která by pěstouny adekvátně připravila na péči o děti, které vyžadují zvláštní péči. Jedná se především o téma traumatu a zdravotního postižení. Tyto dvě oblasti byly v rámci tohoto výzkumu zkoumány

z hlediska potencionálního zavedení pěstounských specializací. Z výzkumu a odborné literatury skutečně vyplývá, že se dlouhodobě tyto oblasti nejeví jako dostatečně zajištěné z hlediska vzdělávání a adekvátní podpory pěstounů (srov. Pazlarová, 2020). V porovnání se zahraniční praxí (např. GOV.UK, b. r.; Pazlarová, 2016; Novák et al., 2013) jsme v zavádění specializovanějších typů stále pozadu, což vyplývá i z výsledků analýzy dat.

V kontextu typů pěstounské péče, které jsou zavedeny v České republice, se pracovníci při zhodnocování jejich silných a slabých stránek velmi často dostávali k podobným závěrům jako odborná literatura. Vnímali jednotlivé silné a slabé stránky ambivalentně – například: Prodlužování maximální doby trvání pěstounské péče na přechodnou dobu je na škodu, ale také může být výhodné.; U příbuzenské pěstounské péče sice rychlost svěřením může způsobit nezjištění závažných důvodů pro nesvření, ale má i své výhody. Stejnou mírou dichotomie je na tyto typy nahlíženo i v rámci odborné literatury (např. Pazlarová, 2016, Řezáč, 2022, Vilémová et al., 2021), avšak sociální pracovníci OSPOD vždy identifikovali jednu stranu (lepší/horší) jako významnější. To se ovšem v rámci jednotlivých rozhovorů výrazně lišilo, tudíž to nelze jednoduše zobecnit.

V rámci výzkumu byla rovněž významná kritika roztržičnosti agendy náboru a prověřování mezi krajské úřady a úřady obcí s rozšířenou působností. Tuto skutečnost kritizuje také například Pazlarová, 2016. Hlavní kritikou tohoto roztržičení je především fakt, že pracovníci úřadů obcí s rozšířenou působností musí vyhodnocovat, zda je pěstoun ke konkrétnímu dítěti vhodný bez toho, aniž by ho mohli osobně lépe poznat. Vycházejí přitom pouze z údajů ze spisové dokumentace. Většina pracovníků OSPOD tento postup velmi kritizuje, protože dle nich je příliš pozdě nacházet nevhodnost osoby až v interakci s konkrétním dítětem. Legislativní návrh č. j. 483/23 hovoří o možném sjednocení této agendy pod jeden subjekt. Na to sociální pracovníci ovšem právem reagují tím, že by z hlediska personálního pokrytí nebylo možné ani na jednom úřadě proces kapacitně zajistit. Jejich hlavním přáním pro tuto oblast je především možnost nahlédnutí do procesu prověřování na krajském úřadě po celou dobu jeho průběhu až do konce. Tím by získali přístup k adekvátním informacím a mohli se k celému následnému párování kvalifikovaně vyjádřit.

Z hlediska **zhodnocení potencionálních přínosů práce** lze hovořit především o jisté aktualizaci, resp. opětovném upozornění, na některá slabá místa v systému, která nejsou dlouhou dobu adekvátně řešena. Tento výzkum může být dále využit jako forma předvýzkumu pro konkrétněji zaměřené práce. Výzkum v některých oblastech ukazuje i možné návrhy řešení v rámci jednotlivých témat, které často reagují na situace, s nimiž jsou sociální pracovníci

denně konfrontováni. Přínos výzkumu by mohl být pravděpodobně ještě značnější, kdyby bylo ve výzkumu zahrnuto více respondentů a více výzkumných vzorků. Rovněž by mohly být výsledky kvalitativního šetření ověřeny a zobecněny kvantitativním šetřením (smíšený design). Vzhledem k rozsahu práce nebylo k tomuto postupu přistoupeno, což následně ukazuje pohled na současnou situaci pouze z úhlu pohledu velmi specifického výzkumného vzorku. Přesto lze konstatovat, že určité přínosy tato výzkumná sonda má (viz výše).

6. Závěr

Tato práce směřovala k naplnění svého hlavního cíle, který byl stanoven v jejím samotném úvodu. Lze připomenout, že cíl této bakalářské práce spočíval v *popisu vybraných aspektů stávajícího systému pěstounské péče v České republice včetně některých plánovaných změn a zjistit, jakým způsobem tento systém reflektují sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí specializovaní na pěstounskou péči*. Naplnění tohoto cíle lze zhodnocovat ve dvou rovinách. V první řadě v rovině konceptuální (rešeršní) a v druhé řadě v rovině empirické (výzkumné).

Z konceptuální části vyplývá, že se systém náhradní výchovy v České republice dlouhodobě potýká se značnými nedostatky, které jsou kritizovány nejen na úrovni národní (např. Varvařovský, 2013; MPSV, 2009), ale i na úrovni mezinárodní (např. UNICEF, 2019, EuroChild, 2019, UNITED NATIONS, 2011). Česká republika se na základě této kritiky dlouhodobě potýká s velkým množstvím dětí odebíraných z péče rodičů a kromě toho i s poměrně velkým počtem dětí, které vyrůstají v ústavní péči. Jako vhodná alternativa pro ústavní péči se jeví náhradní rodinná péče, optimálně pak pěstounská péče. Ačkoliv se zdá, že počet dětí v ústavní péči klesá a počet dětí v náhradní rodinné péči naopak stoupá, je počet pěstounů v dlouhodobě zprostředkované pěstounské péči nebo pěstounské péči na přechodnou dobu stále poměrně nízký. (MPSV 2005–2023) V rámci celého systému náhradní výchovy v České republice se lze setkávat také s kritikou jeho výstavby, a to především v oblasti ústavní výchovy. Kritiku lze spatřovat především v legislativní spletnosti a tzv. resortismu, které činí celý systém komplikovaným a nepřehledným. Rovněž může nastávat i rozdílnost v metodickém a kvalitativním zajištění jednotlivých forem ústavní péče. (MPSV, 2009) S podobou kritikou se setkává i systém pěstounské péče, který je dle odůvodnění k návrhu zákona č. j. 483/23 kritizován především z důvodu nepřehlednosti právní úpravy, která je způsobena řadou novelizací. Konceptuální část dále přináší hlubší popis vybraných aspektů pěstounské péče, z něhož vyplývá, že kromě nedostatku formálních (resp. zprostředkovaných a přechodných) pěstounů je v systému pěstounské péče několik slabých míst, které se nezdají být dlouhodobě aktivně řešeny. Toto tvrzení lze podpořit především skutečností, že některé zdroje, které byly v této bakalářské práci využity pro nastínění některých slabých míst systému pěstounské péče, jsou datem poměrně starší, ačkoliv je jejich věcná stránka stále aktuální.

Empirická část práce představuje vyobrazení toho, jakým způsobem sociální pracovníci nazírají na jednotlivé systémové aspekty pěstounské péče a s nimi spojená specifická témata. Výsledky provedeného výzkumu rovněž potvrzují výskyt slabých stránek v systému, na které

dlouhodobě poukazuje odborná literatura i legislativní návrh č. j. 483/23. Mimo tyto skutečnosti výzkum také poukazuje na další slabá místa systému pěstounské péče, která nebyla původně zahrnuta v konceptuální části. Přestože výzkum mapuje pohled pouze jednoho aktéra pěstounské péče (lze totiž hovořit také o pohledu pěstounů, pracovníků doprovázejících organizací nebo pracovníků krajských úřadů apod.), mohou být jeho výsledky označeny za relevantní zmapování současné situace a potencionálně využity jako data pro předvýzkum jiné práce, která by se zabývala některým ze sedmi aspektů pěstounské péče hlouběji.

Je patrné, že systém náhradní rodinné péče (především pak pěstounské péče) vyžaduje řadu změn a podpůrných opatření. V první řadě je třeba vyvíjet aktivní snahy o zvyšování počtu pěstounů, podporu plošných náborových kampaní, zvýšení spolehlivosti a celkové efektivity procesu zprostředkování, zajistit adekvátní péči dětem se specifickými potřebami, sjednotit legislativní a metodické nástroje nebo podpořit celkovou profesionalizaci pěstounské péče. Pěstounskou péči lze považovat za klíčovou v systému náhradní výchovy, neboť má potenciál k zajištění kvalitní náhradní péče o děti, které vyrůstají nebo mají vyrůstat v ústavních zařízeních. Aby mohla být deinstitucionalizace dostatečně provedena, musí být pěstounská péče aktivně, systematicky a dlouhodobě podporována a rozvíjena. Bohužel na základě předkládané rešerše a výzkumu lze konstatovat, že se změny v této oblasti nedějí nebo se dějí velmi pomalu a nedostatečně, a to i přes fakt, že je na různé slabé stránky a jejich potencionální negativní dopady dlouhodobě upozorňováno.

Na základě výše provedeného shrnutí lze konstatovat, že byl cíl bakalářské práce v rámci možností dostatečně naplněn, a to jak ve své konceptuální rovině (popsat aspekty pěstounské péče), tak ve své empirické rovině (zjištění pohledů pracovníků OSPOD a identifikace silných a slabých stránek pěstounské péče v České republice).

Použitá literatura

- 1) Bowlby, J. (1982). *Attachment: Second Edition* (druhé). Basic Books.
- 2) Bubleová, V., Trubačová, K., Landová, T., Pokorná, P., & Fišerová, V. (2021). *Průvodce náhradní rodinnou péčí* (7. vydání). Nadace Terezy Maxové dětem.
- 3) Česká televize. (2024). *Pořad "Plné hnízdo" dostupný na iVysílání*. Dostupné 2024-04-20, z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/14905828354-plne-hnizdo/>
- 4) EuroChild. (2019). *New opportunities for investing in children: 2019 Eurochild report on the European Semester* (1. vydání). EuroChild. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://eurochild.org/uploads/2020/12/2019_Eurochild_report_on_European_Semester.pdf
- 5) GOV.UK. (b. r.). *Becoming a foster parent in England*. Dostupné 2024-04-20, z <https://www.gov.uk/becoming-foster-parent/types-of-foster-care>
- 6) Grambal, A., Praško, J., & Kasalová, P. (2017). *Hraniční porucha osobnosti a její léčba* (Vydání 1). Grada Publishing.
- 7) Hejnová, K. (2021). *Praxe orgánů sociálně-právní ochrany dětí při řešení rodičovských sporů* [Disertační práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce.
- 8) Horáková, M., Hejná, B., & Bareš, P. (2006). *Ochrana a podpora dětí ulice z třetích zemí v členských zemích EU: Berlín, Amsterdam, Madrid, Praha : závěrečná zpráva - překlad* (1. vyd). VÚPSV.
- 9) Hricová, A., Ondrášek, S., & Urban, D. (2023). *Metodologie v sociální práci* (první). Grada Publishing, a.s.
- 10) Hučková, D. (2022). *Motivace sociálních pracovníků k práci na oddělení sociálně-právní ochrany dětí* [Diplomová práce]. Pražská vysoká škola psychosociálních studií.
- 11) Chylíková, J. (2018). Velká data jako alternativa výběrových šetření v kvantitativním sociálněvědním výzkumu. *Naše společnost (Our Society)*, 16(1), 57-79. <http://dav.soc.cas.cz/issue/14-data-a-vyzkum-2-2011/66>

- 12) IFSW. (b. r.). Global Definition of Social Work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- 13) INSTITUT PROJEKTOVÉHO ŘÍZENÍ. (2017). *Analýza kvality příprav žadatelů o NRP a jejich následného vzdělávání* (první). Institut projektového řízení. <http://www.pravonadetstvi.cz/stahnout-soubor/analyza-stavajiciho-systemu-posuzovani-zadatelu-o-nahradni-rodinnou-peci-v-cr/>
- 14) Jiroutová, R. (2022). *Rodina pěstounů po zkušenosti s PPPD s důrazem na vlastní děti pěstounů* [Absolventská práce]. Caritas.
- 15) Kolouchová, J. (1992). *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči* (první). MPSV.
- 16) Kolouchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., & Benešová, L., Matějček, Z. (ed.). (2002). *Osvojení a pěstounská péče* (Vyd. 1). Portál.
- 17) Králová, J. (2016). *Význam vztahových vazeb z pohledu pěstounů* [Bakalářská práce]. Univerzita Hradec Králové.
- 18) Kubalčíková, K. (2013). Deinstitutionalizace. In O. Matoušek, *Encyklopedie sociální práce* (první, s. 248-249). Portál.
- 19) Kukla, L., & Schneiberg, F. (2016). Systém péče o děti vyrůstající mimo vlastní rodinu. In L. Kukla, *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí* (první). Grada Publishing, a. s.
- 20) LUMOS. (2018). *Nová výzkumná zpráva organizace LUMOS. Investice do dětí*. Lumos.
- 21) Matějček, Z., Kovařík, J., & Bubleová, V. (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace* (1. vyd). Psychiatrické centrum.
- 22) Matějček, Z., & Langmeier, J. (2011). *Psychická deprivace v dětství* (4. vydání). Karolinum.
- 23) Matoušek, O. (2016). *Slovník sociální práce* (Vydání třetí). Portál.
- 24) Matoušek, O., Matulayová, T., Navrátil, P., & Pazlarová, H. (2021). *Profesní způsobilost a vzdělávání v sociální práci* (První vydání). Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
- 25) Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2016). *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků* (první). Univerzita Karlova.

- 26) MIMO DOMOV. (2015). Tisková zpráva: Dětské domovy brzy opustí tisícovka dětí. Jsou na odchod do běžného života připraveny?. Mimo domov, spolek.
- 27) Možíš, L. (2014). *Profesiogram jako východisko pro tvorbu metodik pro sociální pracovníky OSPOD v oblasti náhradní rodinné péče : (se zvláštním zřetelem k pěstounské péči)* [bakalářská práce]. Katedra sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.
- 28) MPSV. (2009). *Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti*. MPSV.
- 29) MPSV. (2005-2023). *Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany dětí mezi lety 2005-2023*. Dostupné 2024-04-20, z <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- 30) MPSV. (2023). *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2023*. Dostupné 2024-04-20, z <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>
- 31) MPSV. (b. r.). *Proces zprostředkování*. Dostupné 2024-04-20, z <https://www.mpsv.cz/proces-zprostredkovani>
- 32) MPSV. (b. r. (2)). *Doprovázení pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče*. Dostupné 2024-04-20, z <https://www.mpsv.cz/doprovazeni-pestounu-dohody-o-vykonu-pestounske-pece#SpRoNa>
- 33) Mühlpachr, P. (2001). *Vývoj ústavní péče (první)*. Masarykova univerzita.
- 34) MVČR. (2007). *Hodnocení systému péče o ohrožené děti*. MVČR.
- 35) Navrátil, P. (2012). Současné pojetí a dilemata disciplíny. In O. Matoušek a kol., *Základy sociální práce* (vyd. 3). Portál.
- 36) Navrátil, P. (2013). Reflexivní praxe. In O. Matoušek, *Encyklopedie sociální práce* (s. 134-138). Portál.
- 37) Návrh zákona č. j. 483/23, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony (Návrh zákona 483/23)
- 38) Nečasová, M. (2013). Profesionální etika. In M. Oldřich, *Metody a řízení sociální práce* (3. aktualiz. a dopl. vyd., s. 21-47). Portál.
- 39) Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J., & Bubleová, V. (2013). *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

- 40) Novotná, H., Špaček, O., & Šťovíčková, M. (ed.). (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách* (Vydání první). FHS UK.
- 41) Payne, M. (2021). *Modern Social Work Theory* (Fifth edition). RED GLOBE PRESS.
- 42) Pazlarová, H. (ed.). (2016). *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Portál.
- 43) Pazlarová, H. (2020). Traumatizované dítě v pěstounské péči. In: O. Matoušek (ed.), *Traumatizované dítě v blízkých vztazích* (2. vydání, s. 143-155). Portál.
- 44) Poslanecký návrh č. j. 745/22 na vydání zákona, kterým se mění zákon 89/2012 Sb. občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony (sněmovní tisk č. 241)
- 45) Probstová, V., & Pěč, O. (2014). *Psychiatrie pro sociální pracovníky: vybrané kapitoly* (Vyd. 1). Portál.
- 46) Řezáč, K. (2022). *Potencialita dětí v náhradní rodinné péči: od očekávání k autonomii* (1. vydání). Západočeská univerzita v Plzni.
- 47) Salačová, L. (2011). Pěstounská péče vykonávaná prarodiči dítěte. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: sborník z XI. celostátního semináře*. (s. 54-57). Triada - poradenské centrum, o.s.
- 48) Sdělení 104/1991 Sb. Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte (Úmluva o právech dítěte)
- 49) Sdělení 34/1998 Sb. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí)
- 50) Sdělení 10/2010 Sb. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením)
- 51) Sdělení 74/2013 Sb. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte týkajícího se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie
- 52) Sdružení pěstounských rodin. (2023). *Náhradka - podcast nejen o pěstounství a pěstounech*. Dostupné 2024-04-20, z <https://podcasty.pestouni.cz/>

- 53) Smolíková, V. (2014). *Tradice pěstounské péče v českých zemích* (Vyd. 1). Key Publishing.
- 54) Strauss, A., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu* (1. vydání). Albert.
- 55) Šlégrová, R. (2014). *Náhradní rodinná péče: kontakt dětí umístěných v pěstounské péči a poručenství s biologickou rodinou* [Bakalářská práce]. Univerzita Palackého v Olomouci.
- 56) Trnková, L. (2018). *Náhradní rodinná péče*. Wolters Kluwer.
- 57) UNICEF. (2019). *TransMonEE - Transformative Monitoring and Evaluation*. Dostupné 2024-04-27, z <http://transmonee.org/wp-content/uploads/2016/05/TM-2019-EN-June.xlsx>.
- 58) UNITED NATIONS. (2011). *UN Committee on the Rights of the Child (CRC): Initial Reports of States Parties Due in 2011, Czech Republic, 4.8.2011, CRC/C/CZE/CO/3-4*. Dostupné 2024-04-27, z <https://1url.cz/M1zub>
- 59) Usnesení 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky (Listina základních práv a svobod)
- 60) Varvařovský, P. (2013). *Zpráva ze systematických návštěv: zdravotnická zařízení poskytující péči ohroženým dětem do 3 let věku..* Veřejný ochránce práv.
- 61) Vaško, M. (2021). Standardy kvality výkonu sociálně-právní ochrany dětí a jejich užitečnost v praxi. *Sociální práce / Sociální práca*, 2021(3), nečíslováno. <https://socialniprace.cz/fakta-legislativa-dokumenty/standardy-kvality-vykonu-socialne-pravni-ochrany-deti-a-jejich-uzitecnost-v-praxi/>
- 62) Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., & Diblíková, S. (2000). *Sociálně patologické jevy u dětí: Závěrečná zpráva z výzkumu..* Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- 63) Viktorová, R. (2018). *Komunikace sociálních pracovníků s dětmi* [Diplomová práce]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra etiky, psychologie a charitativní práce.
- 64) Vilémová, H., Balášová, A., & Jurásková, H. (2022). *Most do bezpečí, aneb, Pěstounská péče na přechodnou dobu zblízka* (1. vydání). Vlastovky.

- 65) Vyhláška 473/2012 Sb. o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí
- 66) Vyhláška 505/2006 Sb., kterou jsou prováděna některá ustanovení zákona o sociálních službách
- 67) Vyhláška 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče
- 68) Vyhláška 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních
- 69) Zajacová, M., & Nebeská, P. (2022). Přejít mladých dospělých z náhradní péče do běžného života usnadní sociální pracovníci i zaopatřovací příspěvek. *Listy sociální práce, X (Jaro - 2022)(29)*, 5-7.
- 70) Zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí
- 71) Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách
- 72) Zákon 329/2011 Sb. o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů
- 73) Zákon 372/2011 Sb. o zdravotnických službách
- 74) Zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči
- 75) Zákon 89/2012 Sb. Občanský zákoník (Nový občanský zákoník)
- 76) Zákon 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (Zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- 77) Zákon 40/2009 Sb. Trestní zákon
- 78) Zákon 99/1963 Sb. Občanský soudní řád
- 79) Zákon 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře
- 80) Zákon 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění
- 81) Zákon 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi
- 82) Zákon 108/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení)
- 83) Zákon 51/2020 Sb. o územně správním členění státu a o změně souvisejících zákonů (zákon o územně správním členění státu)

Seznam tabulek

Tabulka 1: Systém náhradní výchovy v ČR	11
Tabulka 2: Zvolené aspekty pěstounské péče v ČR (obsah kapitoly 3)	26
Tabulka 3: Konceptualizace výzkumných témat pro jednotlivé aspekty pěstounské péče	51
Tabulka 4: Konstrukce výzkumné otázky	64
Tabulka 5: Popis parametrů výzkumného vzorku	67
Tabulka 6: Dílčí shrnutí analýzy - proces zprostředkování	81
Tabulka 7: Dílčí shrnutí analýzy - vzdělávání pěstounů.....	83
Tabulka 8: Dílčí shrnutí analýzy - doprovázející organizace	86
Tabulka 9: Dílčí shrnutí analýzy - typy pěstounské péče	90
Tabulka 10: Dílčí shrnutí analýzy - legislativní návrhy	91
Tabulka 11: Dílčí shrnutí analýzy – podpora pěstounských rodin	93
Tabulka 12: Dílčí shrnutí analýzy - administrativní zátěž sociálních pracovníků.....	95

Seznam příloh

- PŘÍLOHA Č. 1 Scénář polostrukturovaného rozhovoru**
- PŘÍLOHA Č. 2 Informovaný souhlas s účastí na výzkumu**
- PŘÍLOHA Č. 3 Ukázka kódování: fáze 1 (segmentace)**
- PŘÍLOHA Č. 4 Ukázka kódování: fáze 2 (specifické kódy)**